

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 25

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (vijf en twintigste deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt25_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Voorberigt.

Dit laatste deel der *Fantasiën*, hetwelk als eene nalezing op de geheele reeks te beschouwen is, bevat artikelen uit verschillende tijdperken van het leven van den schrijver, die door hem niet in de serie waren opgenomen. Misschien zullen lezers die de loopbaan van den auteur naauwkeurig volgden, in dezen bundel een paar stukken, vroeger als dagbladartikelen door hen opgemerkt, niet terug vinden. Zij werden weggelaten, ten einde iederen schijn van persoonlijke bedoeling te vermijden.

Parijs, Maart 1888.

G.B. HUET.

Bilderdijk.

I

‘Van waar toch’ - met deze vraag besluit ongeveer Mr. Da Costa zijne apologie van Bilderdijk als mensch en dichter *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk. Eene bedrage tot de kennis van zijn leven, karakter en schriften.* - Haarlem, A.C. Kruseman, 1859. - ‘van waar én by den tijdgenoot, én by een later geslacht, immers tot op dit oogenblik, eene zoo algemeene miskennen van den man, gelijk wy hem uit zijne werken schetsten, van zoo hooge dichterlijke gestalte, van zoo zelden geëvenaarde gaven?’ En hij antwoordt: ‘Alles, ook het meest onregelmatige en vreemde, heeft zijne dieper liggende oorzaken, welke op te delven eene taak is, voor de kennis én van den mensch én van de kunst vol aanbelang en vol aantrekkelijkheid. Maar ten aanzien van de vraag, die wy hier ons voorstellen, behoeven wy voorwaar zoo zeer diep niet te gaan. De miskennen van Bilderdijks grootheid ligt eenvoudig in de vooroordeelen zijner natie.’

Dit antwoord dunkt ons, op zijn minst genomen, onvolledig; en wij zullen niet in gebreke blijven opgaaf te doen van de redenen waarom. Doch ook de vraag-zelve wenschten wij eenigszins anders gesteld te zien. Door te gewagen van Bilderdijks miskennen en deze als een feit op den voorgrond

te plaatsen, wordt onzes inziens de kwestie ten onrechte gepraejudicieerd. Zal men toch regt hebben te stellen dat Bilderdijk te onzent is en wordt miskend, zoo moet vooraf als eene uitgemaakte zaak kunnen aangemerkt worden dat Bilderdijks grootheid als mensch en dichter aan geen redelijken twijfel onderhevig is. En wij voor ons zijn dienaangaande nog geenszins met onszelven in het reine. Wij stelden de bewuste vraag dus liever zoo: Vanwaar Bilderdijks impopulariteit? Hoe men toch denke over de regtmatigheid zijner aanspraken op nationale vereering, dit staat vast en is boven alle onzekerheid verheven: Bilderdijk was en is hier te lande impopulair.

Ga slechts de lotgevallen na dier kostbare en lofwaardige onderneming, die op Donderdag den 10^{den} November jongstleden, den 100sten verjaardag van Schillers geboorte, tot een gelukkig einde werd gebragt. Vier jaren lang en daarboven heeft de heer Kruseman met voorbeeldigen ijver ons vaderland overstromd met afleveringen van Bilderdijks kompleete dichtwerken. Men spreekt van twee duizend drie honderd inteekenaren op deze vijftien lijvige boekdeelen, te zamen ongeveer zeven duizend vijf honderd bladzijden, waarop driemaal honderd duizend verzen. Niemand zal dus ontkennen dat de kern onzer natie in den jongsten tijd althans één oogenblik ernstig gepoogd heeft Bilderdijk te waarden, Bilderdijk te wreken van die miskenning waarover men zoo dikwerf had hooren klagen. Van die kern onzer natie mag getuigd worden hetgeen eenmaal de hoogste lofspraak was op eene der edelste onder de vrouwen: Zij heeft gedaan wat zij konde. En de uitslag, hoe is die geweest? Van de drie en twintig honderd inteekenaren hebben minstens twee duizend - wij zouden er op durven zweeren - de vier en veertig laatste afleveringen van Bilderdijks kompleete dichtwerken wrevelig en zonder opensnijden in hunne boekenkast te slapen gezet, regt overeind. En de eerste aflevering? Zij lazen haar en getuigden: Goed voor eens, maar nooit weder. En Nederland achtte zich bekocht, en de oogst was groot maar de arbeiders weinigen, en wederom had de een eenen akker ge-

mijnd, de ander eene vrouw getrouwd, de derde eene erfenis gebeurd, maar niemand had moed noch lust om de verzen van Bilderdijk te lezen. Er is ontveinzen noch bemantelen aan: geen dichter hier te lande zoo populair als deze.

Vanwaar dit verschijnsel? Wij hoorden het antwoord van Mr. Da Costa: de reden ligt, en eenvoudig, in de vooroordeelen der natie. En zoodanig is de apologeet van de juistheid dezer oplossing overtuigd, dat hij om haar te vinden het niet eenmaal noodig keurt 'zoo zeer diep te gaan'. Ofschoon wij dit antwoord niet kunnen beamen, wij stellen het niettemin op prijs. Het verraadt althans in Mr. Da Costa eene belangstelling die aan te velen in ons vaderland vreemd is, dan dat wij haar niet bij iedere ontmoeting zouden waarderen: de belangstelling in een verschijnsel zoo ongewoon als Bilderdijks impopulariteit. Dat zulk een onmiskenbaar genie, eene door haar lijden en hare tegenspoeden zoo poëtische persoonlijkheid, de dichter van zoo menig onsterfelijk vers; dat hij, nu dertig jaren of daaromtrent na zijnen dood zijne komplete dichtwerken worden uitgegeven, nu derhalve alle persoonlijke antipathie geacht moet worden vergeten te zijn, ja volgens den gewonen loop der dingen gerekend mag worden in haar tegenovergestelde te zijn omgeslagen; dat hij door niemand gelezen wordt, dat hij onbekend is, onbemind blijft - wij zouden ons niet mogen beroemen eenig hart te hebben voor de nederlandsche litteratuur, indien wij van dit feit akte verzuimden te nemen of het niet eenigszins trachtten te verklaren. En al hadden wij aan Mr. Da Costa's bijdrage tot de kennis van Bilderdijks leven en karakter en schriften geene andere verplichting dan deze ééne, de door haar geopende en als uitgelokte gelegenheid om tot zulk eene verklaring te geraken, heeft en behoudt aanspraak op onze erkentelijkheid.

Hoewel dan niet blind voor de betrekkelijke waarheid van hetgeen Mr. Da Costa omtrent de vooroordeelen onzer natie zegt, zijn wij er niettemin verre af deze oorzaak van Bilderdijks impopulariteit op den voorgrond te plaatsen; verre af inzonderheid haar als éénige en allesomvattende verklaring te laten gelden. Onzes inziens ligt de schuld dier impopu-

lariteit niet in de eerste plaats aan de natie, maar aan Bilderdijk-zelf; aan de gebreken van diens poëzie, aan de gebreken ook van het karakter dat uit die poëzie ons toespreekt. Bijna grenzeloos ijdel, hartstogtelijk zonder teederheid, scherp maar grof, log en laborieus van humor, een onvermoeibaar versifex, een bezinger van het onbezingbare, onkiesch, smakeloos, duister, onnaauwkeurig, breedspakig, is het niet mogelijk dat Bilderdijk de dichter zij of worde naar het hart eener natie als de onze. De poëzie van dezen 'in alles singulieren man' vertoont een mengsel van boerschheid en genialiteit zoo zonderling, dat hij evenveel kans heeft hier te lande populair te worden als - wij noemen met opzet een bij uitstek heterogeen voorbeeld - de muze van Heinrich Heine. Eenerzijds veel te verheven om door het gros onzer landgenooten in zijne somtijds arendshooge vlugt te worden gevolgd, en aan den anderen kant veel te veel *Paysan du Danube* dan dat hij den smaak der groote meerderheid van ons beschaafd publiek zou kunnen voldoen, zal Bilderdijk in zijn geheel te onzent steeds een vreemdeling en bijwoner blijven. Het éénige middel om de kortelings in hem als dichter opgewekte belangstelling levendig te houden, is dat zoodra mogelijk eene bloemlezing uit zijne dichtwerken - twee of hoogstens drie niet al te lijvige boekdeelen - afzonderlijk worde uitgegeven. En zelfs dan nog zou het te bezien staan of wel aan Bilderdijk eene ruime plaats in de sympathie van ons volk te verzekeren zij.

Wij zijn niet onkundig van het betrekkelijk gewigt onzer bezwaren tegen karakter en poëzie des zeldzamen mans. Althans ontbreekt ons de vrijmoedigheid het daareven ingebragte gansch en al onbewezen te laten. Alles op eens te behandelen zou niet aangaan. Ook kunnen wij ons niet aanstonds tot de hoofdbron begeven. Voor'shands dus alleen over één of twee punten. En wat onze aanhalingen betreft, voor ditmaal bepalen wij ons uitsluitend tot dezelfde fragmenten van Bilderdijks poëzie die ook in Mr. Da Costa's bijdrage tot opheldering worden aangevoerd. Best wapenen wij onszelfen zodoende beide tegen wijdloopigheid en onbillijkheid.

Wij noemden Bilderdijs humor laborieus en log. Lees het versje *De Wissel* en oordeel:

‘Op zicht betaal voor my, aan d’eersten dien ge ontmoet
 En hulp benoodigd ziet, al wat ge kunt voor goed:
 Het zal u jegens my in reekning valideeren.’
 Zie daar een Wisselbrief, u daaglijks voorgelegd!
 Wat doet ge, ô Christenmensch? Gy laat hem p r o t e s t e e r e n ?
 ô Vrees de strengheid dan van 't Hemelsch Wisselrecht.

Mr. Da Costa noemt dit stukje een ‘los vliegend blaadje,’ of ook wel ‘een los aanspraakloos versje,’ gelijk er zich menig ander in Bilderdijs Nieuwe Mengelingen, tusschen statiger verzen in ‘bevallig en als ter verpozing schakeert.’ Wij voor ons daarentegen merken niet alleen aanstonds op dat de uitdrukking ‘iemand hulp benoodigd zien,’ in den tweeden regel, kreupel nederduitsch is en slordigheid van dictie verraadt, maar meenen ook zeker van onze zaak te zijn wanneer wij dit versje gezocht en stijf noemen en het betrekken tot de kategorie van den bastaardhumor. Laat Luther, neen laat Spurgeon of een ander methodisten-prediker dezelfde gedachte uitwerken, en gij zult iets tintelends bekomen, iets boeijends en pikants. Doch Bilderdijk, met zijn ondichterlijk ‘zie daar’ in den vierden, met zijn nog onbevalliger, ja in waarheid ploertig ‘o vrees’ in den zesden regel, is als humorist onmiddellijk het spoor van kunst en gratie bijster. Het versje, gelijk het daar ligt, zou hoogstens kunnen dienen als chassinet in het voorhuis van een verloofd bankier of van een makelaar-bruidegom.

Omstreeks 1797 - de dichterlijke balling leefde destijds in Engeland - werd hem de raad gegeven zich als advokaat te gaan nederzetten te Demerary. Blijkens hetgeen hij er zelf van zegt in zijne *Geboortbestemming*, lachte het denkbeeld hem aanvankelijk toe, en wel om zijne oude voorliefde voor studie en praktijk der regten; maar weldra gruwde hij er van:

Wat dan? - Mijn boezem hangt aan de oefning van mijn recht.
 Naar Demerary heen, daar pleiten! - wel gezegd!

Een vriend geeft vrije reis. Nu. gaan wy: 't is geklonken. -
 Ja wel, ik meende 't zoo, en was van vreugde dronken.
 Een andre morgenzon scheen voor my op te gaan.
 Ik vaarde alreeds in hoop mijn eersten kring weêr aan.
 Maar neen. Men zegt my toe, 'daar is fortuin te maken,
 In 't korte zijt gy rijk.' Ik voel mijn beenders kraken,
 Zoo schudden ze in mijn lijf van ijzing! - Ik, fortuin!
 Ach, dat rampzalig woord stak me eindloos in de kruin,
 Dat me in één oogeblik van eerlijk rechtsgeleerde
 Met al 't verachtlijkst schuim, tot éénen graad verneerde.
 Neen, riep ik, naar geen land, dat m' om fortuin bezoekt:
 Geen Christen zoekt fortuin, de Mammon is vervloekt. -
 Naar Brunswijk! zei de Prins...

Mr. Da Costa noemt deze schets 'luimig en, als altijd, karakteristiek.' Op dit laatste bijvoegelijk naamwoord dingen wij niets af. Het gansche fragment is inderdaad karakteristiek; inzonderheid deze regel:

Ik vaarde alreeds in hoop mijn eersten kring weer aan.

Deze splitsing van 'ik aanvaardde' in 'ik vaarde aan' verraadt werkelijk voor een deel het karakteristieke van Bilderdijks meesterschap over de taal zoowel als van zijne versificatie. Hij staat voor niets; in de gedachte zoo min als in hare uitdrukking. 'Een kring aanvaarden' geeft volgens hem een goeden zin; met name als er sprake is van een voormalig advokaat, voornemens de regtspraktijk weder op te vatten. Doch hoe is het met den humor in deze schets gesteld? Herinneren wij ons het liedje waarin Goeverneur, na zich beklaagd te hebben dat hij slechts twee balladen en in het geheel geen hekelwerk in voorraad bezit, aldus voortgaat:

Maar luimig goed? - Verbeeldt u, Heeren,
 'k Laat Freija in een hoepelrok,
 God Thor met pruik en wandelstok,
 Langs 's Heeren straten patrouilleren.
Le dieu des mers vertoont een visch;
 Thiasse een hond met zeven koppen;
 Iduna vent haar Weesper-moppen...
 En 'k vraag of dat niet luimig is!

Zoo zouden wij ook met billijke ironie wenschen te vragen: of het niet luimig is wanneer Bilderdijk zijne beenders kraken en ze van ijzing voelt schudden in zijn lijf, louter omdat iemand hem gezegd heeft dat er in Demerary - wat hij zoo gemakkelijk had kunnen vermijden - fortuin valt te maken; of wanneer hij, vreezende tot ééne graad te zullen vernederd worden met al het verachtelijkst schuim - te weten, met volgens tarief praktiserende advokaten - dit denkbeeld zich eindeloos in de kruin voelt steken? Hier wedijvert, dunkt ons, de zouteloosheid van den uitval met de pruikerigheid der inkleeding.

II

Men spreekt met afkeuring van de al te subjectieve poëzie onzer dagen; men verzoekt, en niet zonder regt, verschoond te blijven van dien overvloed van persoonlijke mededeelingen omtrent den zielstoestand, inzonderheid omtrent het zielelijden, van zoo menigen dichter; men noemt dit met billijk verwijt expectoratiën van ijdelheid en zelfbehagen. Doch zeldzaam - wij bezitten thans van hem acht honderd bladzijden gelegenheidsverzen, benevens vier honderd andere, onder den titel van dichterlijke zelfbeschrijving - zeldzaam heeft een dichter in dezelfde mate als Bilderdijk het publiek gedwongen kennis te nemen van zijne persoonlijkheid, zijn uit- en inwendig lijden, zijne levensgeschiedenis, ja tot van zijne maag en ingewanden toe. Wat Mr. Da Costa dan ook meene te moeten afdingen op het beschermend, maar in zijn beschermenden toon genoegzaam doorschijnend getuigenis van Jeronimo de Vries: 'Met Bilderdijk had Bilderdijk niet zoo zeer op,' vruchteloos schier zoeken wij naar de grenzen van Bilderdijks inbeelding. Men schijnt destijds hier te lande, met name in de dagen van Bilderdijks jongelingschap, vooral niet minder dan daarna en thans, in de letterkundige wereld met deze menschelijke zwakheid behebt te zijn geweest; en Mr. Da Costa deelt ons onwillens dienaangaande menige opmerkelijke bijzonderheid mede. Het zijn onder andere deze regels uit Van

der Palms lofgedicht ter eere van Bilderdijks promotie tot doctor in de regten:

Hoor lang dien dankbren vreugdegalm,
 o Gy, tot ieders hulp steeds vaerdig!
 Vaarwel - denk soms aan my - misschien was Van der Palm
 Een Bilderdijk niet gansch onwaerdig...

Waar men omstreeks het tijdstip der promotiepartij zulk een uitnemenden dunk van zichzelf heeft, daar deinst men in vervolg van tijd voor niets terug. Doch Bilderdijk had Van der Palms opwekkend voorbeeld geenszins noodig; hij was ijdel *de son propre crû*. Van het zestiende zijner levensuren af is hij in eigen oogen een belangrijk persoon geweest en heeft aan zijne belangrijkheid geloofd:

'k Lag, pas uit moeders schoot ontbonden,
 Met d'eersten zwachteldoek bewonden,
 In 't wiegjen, nog in zwijmelslaap,
 Een zestien uren oude knaap;
 Wanneer, in volle woede aan 't koken
 De uit d'afgrond opgeborsten haat,
 In schaduw van de nacht gedoken,
 My met een hagel kwam bestoken
 Van kei en klinkers, uitgebroken
 Aan 't steenplaveisel van de straat.

Nu moet men weten dat deze uit den afgrond opgeborsten en in dolle woede kookende haat, nog daarenboven, gedoken in de schaduwen van den nacht, bij zijne van keijen en klinkers vergezelde ontploffing, volstrekt niet het pasgeboren knaapje, maar zeer bepaald 's knaapjes vader op het oog had. Er schijnt namelijk, uit staatkundige opgewondenheid, in den nacht van 7 September 1756 - denzelfden waarin onze dichter geboren werd - een onbetamelijk straatrumoer te hebben plaats gehad voor het huis van den streng Oranje-gezinden ouden heer Bilderdijk te Amsterdam. De zoon heeft zich dit later aangetrokken en daarin een eerste zamenspanning van het noodlot tegen hemzelve gezien.

Ook op het tijdvak van 1782 en vervolgens, dat hij te

's Hage als praktiserend advokaat werkzaam was, schijnt Bilderdijk zijn gansche leven door met blijvend zelfbehagen te hebben teruggezien. Mr. Da Costa haalt de volgende regels 1808. aan, die wij hier van hem overnemen:

Waar diende ik ooit om 't geld, om aanzien of om gaven?
 Waar schuwde ik haat of leed om recht en wet te staven?
 Waar heeft mijn teedre zorg in Maagschapsband of Echt,
 De scheuring niet geheeld, den wrevel niet geslecht,
 En liefde en heil hersteld? Wie onzer in 't ontwikkelen
 Der duisterheên van 't recht, gevoelde heeter prikkelen?
 Wie ijveriger gloed? wat scherpziend linxgezicht
 Zag redding waar ik dubde, of waar ik 't opgaf, licht?

Wij twijfelen geen oogenblik aan de werkelijkheid noch van die teedere zorg, noch van dien ijverigen gloed, noch ook van dat meer dan linxenoog bij het ontcijferen van ingewikkelde regtskwesties. Doch wij bidden, sints wanneer heeft bescheidenheid den vereenigden bezitter van zoovele deugden en talenten de vrijheid verleend er tijdgenoot en nakomelingschap in persoon opmerkzaam op te maken? De Haagsche advokaat heeft het intusschen bij deze mededeeling niet gelaten. Aan de vermelding zijner ingenomenheid met de regtspraktijk knoopt hij ook eenige bijzonderheden vast omtrent zijn diët:

Ik zwoer met hart en ziel aan dees mijn roeping trouw.
 Om haar verduurde ik leed en arbeid, zweet, en kou;
 Om haar doorwaakte ik nacht aan nachten, en verzaakte
 Wat andren d'arbeid zoet, het leven dierbaar maakte,
 Kleefde aan mijn schrijfdisch vast, en at mijn tweebak droog,
 En dronk mijn slappe thee, gelukkig in mijn oog;
 Waar voor? voor d'armen wees, den lijdende en verdrukte;
 D'onnoozle wien mijn moed uit band en kerker rukte.

Wij willen ons te niemands koste vermaken; willen niet drukken op hetgeen Mr. Da Costa ons van Bilderdijks levenswijze in dit tijdvak verhaalt, het tijdvak van de slappe thee en van het drooge tweebak: 'In zijn eigen huis werden

[in die dagen] nog al menschen ontfangen, en op eenen voet onthaald, met dat grootsche en ruime overeenkomend, het welk in alle dingen, maar in al wat finantiëel is vooral tot zijn eigen groot nadeel, aan den fier gestemden Dichter eigen was.' Doch wij hebben recht ons te beklagen, allereerst, over eene inbeelding als die van Bilderdijk, wanneer hij zoo goed als de éénige jonge man onder zijne tijdgenooten meent te zijn die met onverdroten ijver zich wijdt aan zijne betrekking; de éénige die zich om harentwil een zeker aantal ontberingen van gezelligheid en huiselijke genoegens laat welgevallen. Immers onder elk geslacht wordt een zeker aantal begaafde jonge mannen aangetroffen wier verborgen leven niet anders is als een gestadige arbeid en strijd, ook al stoffen zij niet in rijm of onrijm op hun persoonlijken moed en diens heldenfeiten. En dan - dat drooge tweebak en die slappe thee! Waarlijk, wanneer een dichter dusdanig verzot is op zijn eigen persoon en hare importantie dat hij de natie lastig valt met particulariteiten als deze, dan is die natie tot op zekere hoogte gerechtigd niet naar hem te luisteren. Uw thee zij slap of sterk, uw tweebak droog of eenigszins bezuiveld, wat gaat ons dat aan? Wij hebben niet met uw beschuit, maar met uwe muze van doen. Noode gelooft men dat deze bijzonderheden afkomstig zijn van denzelfden dichter die elders zoo nadrukkelijk heeft verklaard, toen men hem beschuldigde niet oorspronkelijk genoeg en al te zeer een vertaler te zijn:

Wat zegt men, 'k ben een bloot vertaler,
 Geen Dichter? - 't Mag zoo zijn, ik wederspreek het niet.
 Maar 'k ben, voor 't minst, geen koude praler,
 Die de eerezucht verzen wijdt, waar 't hart met overvliet.
 Ik stort mijn boezem uit, als 't vinkjen in de abeelen,
 En vraag niet, wien mijn stem kan streelen,
 Maar vier behoefte bot. Mijn dichtkunst is gevoel,
 En, 't zij uit eigen bron gevloten,
 Of, uit een andre bron mijn' boezem ingegoten,
 Ik zing en ken geen ander doel. Vg. *K. Dichtw.* XII, 333.

Pas dit toe op de twee fragmenten uit de *Geboortbestemming*, daareven aangehaald, en gij zult erkennen dat noch die zelfverheffing noch die wansmaak afkomstig kunnen zijn van het vinkje in de abeelen. Mr. Da Costa intusschen trekt voor dien wansmaak partij. Dat zelfde: 'ik at mijn tweebak droog, en dronk mijn slappe thee' - dus lezen wij in de Aanteekeningen - 'vindt men meermalen in zeer eenvoudig proza in Bilderdijks schriften herhaald.' Wien bevreemdt niet deze tegenoverstelling? Wij voor ons althans kennen geen eenvoudiger proza dan juist dat aangehaalde vers.

Het is niet algemeen bekend dat Bilderdijk, tijdens hij den Hertog van Brunswijk in 1787 op diens krijgstogt tegen Amsterdam als afgevaardigde van den Prins vergezeld, tegenwoordig geweest is bij eenige schermutselingen van min of meer ernstigen aard. Over zijn aandeel aan die krijgsverrigtingen heeft hij zich in 1827 in zijn *Haarlem* aldus uitgelaten:

'k Heb 't schutgedonder mede op 't bloedig veld gehoord:
En, midden in 't gedruis onaangedaan.

Hier geschiedt niet zoozeer zinspeling op persoonlijke dapperheid, gelijk men uit dat 'onaangedaan' alligt zou opmaken, maar mededeeling van de voormalige ongevoeligheid van Bilderdijks trommelvlies. In zijne jeugd - dit moest, meende hij, de Nederlandsche natie weten - kon hij ongedeerd het gebulder der kanonnen verdragen; toen hij zich daarentegen als grijsaard te Haarlem had nedergezet, waren zelfs de stemmen der eerzame Haarlemmers hinderlijk voor zijn gehoor. Hij vergelijkt ze, de stemmen dier eerzamen, bij 'donderend wolkgekraak' en zegt er van dat zij schijnen op te stijgen 'uit de kluft der barstende aarde.'

Evenmin algemeen bekend, waarschijnlijk, is dat Bilderdijk, toen hij in 1785 bij het Hof van Holland de zaak bepleit had van zeker rotterdamsch vrouwspersoon, bijgenaamd Kaat Mossel - onaesthetischer gedachtenis - de plaats van den juridieken veldslag niet verlaten heeft zonder - wij halen de eigen woorden van Mr. Da Costa aan - 'eene lichte wond in de zij ontfangen te hebben, hem (het mag

bij ongeluk geweest zijn!) door de bajonet van een der vrijkorpsmannen bij den uitgang toegebracht.' Men ziet, de wond was ligt, denkelijk niet meer dan een schram; en Mr. Da Costa erkent de mogelijkheid dat er een ongeluk hebbe plaats gehad. Nu is het evenwel den dichter overkomen 'in onderscheidene verzen van later tijd op dit toeval te zinspelen' niet-alleen, gelijk de levensbeschrijver zich uitdrukt, maar ook daaraan eene beteekenis te geven, die wederom niet geschikt is ons te doen terugkomen van ons oordeel over Bilderdijs ijdelheid. Eerst dan - en gelijk tot hertoe overal in dit opstel zoo putten wij ook thans uitsluitend uit de aanhalingen van den warmen apologeet - eerst een fragment uit zeker vers aan Jhr. Willem van Hogendorp(1819):

Vaar voort! op 't veld der eer, waar Themis vanen zwieren,
 Groeit eedler groen voor 't hoofd dan Mavors krijgslauwrieren.
 't Eischt zuiverheid van 't hart by onbezweken moed;
 En 't is *met Jezus zelf* op d'afgrond zegevieren
 Wanneer men *'t purpert met zijn bloed.*

Zijn bloed? - Wy, grijsaards, ja, beleefden zulke dagen,
 Toen pen en tong in band, en werktuig was van dwang;
 De willekeur was wet; de Godheid, 't zelf belang;
 En (wee! ja driewerf wee den oogen die dit zagen!)
 Het Vaderland bezweek en vond zijn ondergang.

Zijn bloed? - *Ook 't mijne vloiede*, als Themis weegschaal beefde
 En waggelde in de hand die ze in heur palm besloot;
 Maar d'Engel stompde 't staal, *dat naar mijn boezem streefde*,
 (Hy die mijn schedel steeds omzweefde)
 En stelpte 't daar het willig vloot.

Hier is, met zijn 'wee! ja driewerf wee!', met zijn weegschaal van Themis bevend in de hand die deze weegschaal besluit in haar palm, met zijn door een engel omzweefden schedel, de versifex in vollen gang. Hier een stoplap, daar eene gemeenplaats, ginds eene stijlfout - zooals in den laatsten regel, waar 'stelpte 't' betrekking heet te hebben op het vroeger vermeld 'bloed' doch in waarheid terugslaat op het later genoemd 'staal' - alles is hem wel en

welkom mits hij zijnen vers-maaklust boete en hem den teugel viere. Doch laten wij dit aan zijne plaats. Men ziet wat er met behulp van 's dichters ijdelheid en haar vergrootglas in den tijd van omstreeks dertig jaren uit die zekere ligte wond in de zijde gegroeid is. De door ons gecursiveerde woorden, zelfs al rekent men dat fanatieke 'met Jezus-zelf' niet opzettelijk mede, zijn daaromtrent welsprekend genoeg. Het prikje met de bajonet is onderwijl eene breede wond geworden; de bajonet-zelf, een naar des martelaars boezem strevend staal; zijn bloed heeft gevloeid; hij heeft er het eereveld van Themis mede gepurperd; er is een engel aan te pas gekomen (een soort van huis- of familieengel, elders door den dichter 'Geleigeest van mijn stam' geheeten) om het te stelpen. Doch reeds in 1802, tijdens de brunswijksche ballingschap en onder het vertalen van Delille's *Homme des Champs*, was *Bilderdijk* van dezelfde illusie bezeten. 'Neen', dus spreekt hij in den vierden zang van het *Buitenleven* den vaderlandschen bodem toe:

Neen, 'k zal, gewijde grond, u nimmer weêr betreden,
 Om wien, voor wiens behoud ik zooveel heb geleden!
 De plaatsen niet weêr zien, waar ik voor de onschuld streed,
 En, sterk met God en 't recht, verdrukkers blozen deed!
 De wanden, waar mijn stem de wetten dorst verweeren,
 Toen 't wetteloos geweld zijn rechters kwam braveeren,
 Schavot en kluisters aâmde, en tong en gorgel bond,
 Maar mijne onwrikbre borst door niets ontzetbaar vond!
 Wat zeg ik? *waar mijn bloed*, verpand aan recht en wetten,
De spits bezoedlen moest der Vrijcorps-bajonetten!

Kwam braveeren is kreupel en vulgair; *gorgel* ruw en plat; *ontzetbaar* dubbelzinnig; *wat zeg ik?* een dier kunstmatige verlengstukken waardoor redenaars en dichters hunne magteloosheid in het ongedwongen stijgen verraden. Overigens wederom die zelfde ijdelheid die zich nu eenmaal inbeeldt martelares te zijn geweest en iets roods te hebben vergoten. Door zich te laten ontvallen dat zijn bloed de bajonetten der vijanden heeft *bezoedeld*, is de dichter daarenboven ditmaal minder gelukkig geweest in zijne woordenkeus.

Niet zijn

bloed heeft de bajonetten, maar deze hebben zijn bloed verontreinigd: zoo er althans verontreiniging heeft plaats gehad.

III

Reeds bewijzen genoeg gaven wij, dunkt ons, dat de schuld der onwedersprekelijke verwijdering tusschen dichter en natie in Bilderdijs geval niet enkel aan de vooroordeelen van laatstgenoemde ligt. Onze natie staat door haren aard ongetwijfeld bloot voor het gevaar een echten dichter te miskennen, en daarentegen klanken voor poëzie aan te zien, gemoedelijke middelmatigheden te kroonen, slaapmuts-rijmelarij bij voorkeur te huldigen. Litterarisch kunstgevoel is niet van nature aan onzen landaard eigen. Doch wanneer wij in Bilderdijk bewonderen eene oorspronkelijkheid, eene stoutheid van vlugt, waardoor zijne impopulariteit te onzent genoegzaam verklaard en gansch en al in het voordeel van hem en van zijn genie verklaard wordt, kan aan den anderen kant niemand ontkennen dat ook de dichtlievendste natie, door gebreken van smaak en karakter als die waarop door ons gewezen werd, zich zou voelen afgestooten en gekwetst. Neem daarbij in aanmerking dat wij deze gebreken constateerden met behulp derzelfde bewijsstukken, waarop de vurigste aller nog levende bewonderaars van Bilderdijk onze aandacht vestigt als op zoovele merkwaardige proeven van grootheid en talent. En vergeet evenmin dat wij nog niet alles gezegd hebben. Ons blijft namelijk overig met een enkel woord terug te komen op die zekere boerschheid waarvan wij zeiden dat zij op zoo singuliere wijze met Bilderdijs genialiteit dooreen is gemengd.

Niemand die niet weet dat Bilderdijk als student meer dan één bundel zeer warme erotische poëzie heeft uitgegeven. Mr. Da Costa tracht door deze en gene menschkundige opmerking den al te fellen gloed dier minnedichten - en wij mogen dit in zichzelf wel lijden - eenigszins te temperen. Alle poëzie is rein mits zij den naam van poëzie verdiene. Doch waarmede wij minder vrede hebben is wederom een tot verontschuldiging van den dichter door den pleitbe-

zorger aangevoerd fragment. Het behoort tot het vers *Aan Cats* en is naar den vorm eene apostrophe aan dezen vroegsten letterkundigen vriend van Bilderdijks kindsheid. ‘In die stond,’ zegt Bilderdijk tot Cats, doelende op den tijd dat hij als jongeling het meest tegen den hartstogt der zinnelijkheid had te strijden:

Wat waart gy me in die stond een trooster, een vertrouwde!

Een spiegel, waar mijn ziel haar beeltnis in beschouwde!
 Een gids, die me, in mijn leed, hoe hoog mijn jammer rees,
 De hand bood, steunde, en steeds op beter toekomst wees!
 Die midden in 't verval der hoogstverbasterde aarde,
 Door jonglinschap en jeugd mijn ligchaam rein bewaarde,
 En 's levens zaligheid, van dartlen onbesmet,
 Alleen verwachten deed van 't kuische huwlijksbed.
 Vergeefs mogt me een gestel vol vuurs en veerkrachts dringen,
 Vergeefs verbeeldingskracht uit alle banden springen,
 Vergeefs mijn ligchaam zelfs bezwijken in dien strijd:
 'k Leed alles: 'k had mijn jeugd één voorwerp toegewijd!
 Één voorwerp, ach, dat God my eenmaal op mijn smeeken
 In de armen voeren mocht, om dierbaar kroost te kweeken.

Groot is hier de verlegenheid der welopgevoede kritiek. Zal zij den vinger zetten op hetgeen zij aanstootelijk acht? Doch reeds door naar het onkiesche met naam en toenaam te verwijzen zou zij zelve in het oog van velen, inzonderheid der keurigsten en beschaafdsten, een steen des aanstoots worden en ergernis geven. Bilderdijk toch dringt in zijne gedichten, ook en telkens in zijne niet-erotische poëzie, tot eene soort van intimiteiten door, waarover nu eenmaal geen fatsoenlijk man zich in fatsoenlijk gezelschap durft uitlaten. Boerschheid was het woord - een zachter wilde ons niet te binnen schieten - waarvan wij ons ter kwalificatie van dit gebrek bedienden. En wetende dat wij niet uitsluitend schrijven voor een publiek van mannen en letterkundigen, blijft ons geen nadere middenweg over als deze eenmaal gekozen uitdrukking te handhaven. Weet dus, beschaafde Nederlandsche vrouwen en meisjes, dat Bilderdijks kompleete dichtwerken overvloeijen van bladzijden die

men zich in uwe tegenwoordigheid vergenoegen moet zonder nadere verklaring en zoo zeldzaam mogelijk aan te halen. Wij zullen nu en voortaan uwe ooren sparen; doch mogten de omstandigheden medebrengen dat in een volgend opstel door ons op Bilderdijs ongemanierdheid wierd teruggekomen, weest dan, bidden wij u, regtvaardig en wijt niet aan den beoordeelaar hetgeen voor de ééne helft de eigen schuld des dichters, en voor de andere helft die eens onvoorzigtigen lofredenaars is.

Hij verstond de kunst van schertsen niet. Zijne muze was niet ook tevens, hetgeen op het gebied der geestigheid onontbeerlijk is, eene der gratiën. Zij is van adel ja; maar slechts voor zoolang zij zich beweegt in haar natuurlijke sfeer. Verlaat zij dezen kring voor dien van humor en kortswijl, aanstonds verzaakt zij hare hooge geboorte en redeneert als eene wijsneuzige blaauwkous of praat haar neus voorbij als eene kwalijk opgevoede deerne. De beperkte grenzen, waarbinnen zich tot hiertoe onze aanhalingen bewogen, veroorloofden niet dat wij deze zijde van Bilderdijs poëzie ten volle in het licht stelden. Thans hebben wij de handen ruimer.

Uit de groote menigte van 's dichters min of meer luimige verzen - men vindt ze onder zijne Romancen en Vertellingen, zijne Minne- en Huwelijksliederen, zijne Gelegenheidsverzen en Mengelingen, en ook elders - kan slechts een zeer klein gedeelte den toets van een eenigszins gezuiverden smaak doorstaan. Gansch onberispelijk is van dien breeden stroom misschien alleen de Opdragt van den Muis- en Kikvorschrijg aan Jonkvrouw de Lannoy, of liever, aan de schim van het overleden poesje dier dame:

Poesjen, dat met vurige oogen
 Altijd vlijtig op den loer,
 Zonder zweem van mededogen
 't Muisjen in de knevels voer...
 Weerde ik u, om 't lieve Moschjen
 Van een snoepig Maagdelijn,
 Uit het Elyseesche boschjen,
 Naar het recht van Proserpijn;

Zit mij uit de donkre wiken
 Van de bleeke Geestenschaar
 Toch zoo boos niet aan te kijken
 Of ik zelf een moschjen waar..
 'k Wij' u 't bloed van honderd muizen,
 Meer dan ge ooit of immer vrat.
 't Moge u hier met volle sluizen
 Langs de doodsche grafterp bruizen,
 En omlaag door de ooren suizen,
 Als een waardig offernat! -
 Zulk een lijkgaaf voegt een Kat.

Onder de Romancen en Balladen munt *Robbert de Vries* boven alle zijns gelijken uit door gemakkelijker van versificatie en natuurlijkheid van toon. Desnoods zou hetzelfde kunnen getuigd worden van *de Vloek*, het populairste misschien van alle Bilderdijs kleinere gedichten; doch de ruwheid van sommige aldaar voorkomende uitdrukkingen, als 'duivelssloor' en 'vuile teef', en niet minder de ondichterlijke benaming van 'de sexe' aldaar aan het vrouwelijk geslacht gegeven - 'kunne' alleen is nog onaesthetischer dan 'sexe' - maken eenige terughouding hier noodzakelijk. Onder de Vertellingen en Fabelen behoort de palm der overwinning niet onmogelijk aan *Rechtsgeding*, terwijl daarentegen het eindeloos gerekte *Koekeloer*, door volslagen gebrek aan radheid, duidelijkst van alle toont hoe weinig de dichter vertrouwd was met de verborgenheden der geestigheid in de litteratuur. Ook zouden wij aan kiesche ooren, welligt reeds geërgerd door des Schoolmeesters:

Het is een vaste gewoonte by den haan
 Om met de kippetjes naar bed te gaan,

de kennismaking met Bilderdijs *Koekeloer* nauwelijks durven aanraden. Men leest daar van Juffer Partelot, Koekeloers favoriethoen onder de zeven:

Die zat hy op een dag wel twintigmaal op 't lijf.

En een weinig verder, want onze dichter heeft het ongelukkig zwak niet te kunnen schertsen, zonder telkens terug

te komen en te drukken op datgene waar de man van smaak luchtig over heen pleegt te loopen:

Nu riep hij t o k , t o k , t o k , en al de hennen
 Verschenen straks om hem als heer te erkennen,
 En welgemoed liep hij zijn Harem door,
 En deed zijn plicht; maar Partelot ging voor,
 En naderhand, wel meer dan twintig keeren,
 Zat hy ze nog, by poosjens, in de veêren.

Koekeloer, gelijk men ziet, heeft tusschentijds vorderingen gemaakt. Straks waren het wel twintig, thans zijn het wel meer dan twintig keeren. Den haan kan men dit vergeven; doch de poëzie is geene turftonster die met een stuk krijt aantekening houdt van het hoe dikwijls der dingen. Zij bloost om zulke vernederingen en het beschaafde Nederland bloost mede.

Ook in het genre der parodie, is Bilderdijk of stijf of ruw. Een opmerkelijk voorbeeld van dit laatste zijn onder de Romancen en Balladen de *Danaïden*, een stukje, waarin op schertsenden toon de misdaad der vijftig bruiden uit de grieksche mythologie bezongen wordt. Onder 's dichters motieven waarom de straf dier schuldigen hem wel gruwzaam maar niet te streng voorkomt, behoort ook dit:

Zag men zulke boze nukken
 Eens gelukken,
 Wat toch wierd er van op 't lest!
 Wie zou ooit weer willen trouwen?
 En hoe ging het met de vrouwen,
 Als geen haan meer kwam op 't nest?

En alsof deze herinnering aan Koekeloer en diens heldendaden den dichter nog niet mannelijk genoeg ware, legt hij aan de vrouwelijke Hypermnestra, de éénige der vijftig zusters die haren bruidegom gespaard had, deze niet zeer fijngevoelde bedoelingen in den mond:

‘Neen; dan wou ik onder 't laken
 't Anders maken.’

Doch begeben wij ons tot de Minne- en Huwelijksliederen, tot de Gelegenheidsverzen en Mengelingen. Hier spreekt de dichter zijne eigen taal en beweegt zich in den kring zijner levende medemenschen, zijner tijdgenooten, zijner bloedverwanten en vrienden. Schertst hij bijwijlen op dit gebied - en welk dichter kan ongetroffen blijven door den onuitputtelijken humor van het menschelijk leven? - wij zijn dan dubbel goed in de gelegenheid ons te vergewissen welkes geestes kind en of hij tevens een kind der geestigheid is. Meer dan ergens elders toch zullen, gelijk vanzelf spreekt, in deze lokale en accidentele uitstortingen zijner muze, de schuilhoeken van zijn vernuft ons benevens de verborgen gedachten zijns harten openbaar worden.

Gij zijt een niet ongelukkig echtgenoot en vader. Uw jonge vrouw schonk u verleden jaar een frisschen zoon en - reeds dit jaar, gisteren aan den dag, een dochtertje daarbij. Kraamvrouw en kind zijn redelijk welvarend. Onder de ouder en jonger vrienden buiten de stad, aan wie gij u gedrongen voelt dit blijde nieuws onmiddellijk mede te deelen, behoort ook Bilderdijk. En zie, na niet vele dagen ontvangt gij op uw schrijven van dezen uwen dichterlijken, uw bijna vaderlijken vriend - want wij zijn in 1812 en Bilderdijk is reeds zes en vijftig jaren oud - het volgend antwoord:

Hou op, mijn goede vriend, hou op!
 Halt ein! cessez! piano! stop!
 Of 'k heb den brui van 't verzenmaken.
 Dat houdt geen arme Dichter by,
 Al hieldt gy hem het rijmwoord vrij:
 Daar is een maat in alle zaken.

Pas zong ik u een stouten knaap
 Met d'eersten wiegzang in den slaap,
 Of, eer men 't jaartal rond kan tellen,
 Daar komt op nieuw een kleine meid,
 Die ook al om een versjen schreit,
 En 'k moet haar ook tevreden stellen.

Nu, tot zoo ver gaat alles goed; en in niets behoefde het u voorloopig te berouwen Bilderdijk deelgenoot te hebben

gemaakt van uwe vadersvreugd. Het éénige vreemde toch in deze twee strophen, dat namelijk een dichter, die zelf vader van een veel talrijker huisgezin was, u, die nog pas aan uw tweede spruitje zijt, daarover zoo schrikkelijk hard valt, juist dit is niet van allen luim ontbloot. Doch indien gij meent dat hij het bij het daarover geschrevene laten, en van nu af tot iets gemoedelijks of prettigs zal overgaan - iets dat gij aan de lieve kraamvrouw voor kunt lezen om haar wat op te vrolijken - zoo hebt gij buiten den dichter en den waard gerekend. Want dat gedrag van u, zoo gaat hij voort,

Dat schikt niet, vriendlief, dat gij 't weet!
Ik schei er uit als kraampoëet,
Of 't dient wat minder drok te loopen.
Geloof niet dat ik met zoo'n hort
De verzen uit mijn koker stort,
Als gy uw borstrok los kunt knoopen.

Voor u is 't wel. Gy neemt uw pret,
En legt uw hoofd weêr neêr in 't bed,
En denkt om kraam noch kraamdichtmaken:
Maar 't vrouwtjen zucht dan maanden rond,
En trekt zoo menig zuren mond;
En ik, ik moet een nacht aan 't waken.

Een nacht? Ja mooglijk tien of meer;
En zit, en denk den kop my zeer,
Met woorden aan malkaâr te lijmen,
Op dat, na honderd jaar misschien,
Uw achterkleinzoonskind moog zien
Hoe meesterlijk onze eeuw kon rijmen.

Op de meening van het achterkleinzoonskind loopen wij ongaarne vooruit. Doch wij gelooven de welgevestigde overtuiging van het thans levend geslacht uit te spreken, wanneer wij, in naam der tijdelijke wetten van onze beschaving en in dien der altoosblijvende van het gezond verstand en van den goeden toon, dit gedeelte van Bilderdijks nalatenschap openlijk repudiëren. Ook hier wederom, te midden dier schijnbaar zoo vloeiende versificatie, stuiten wij op onnaauwkeurigheden van

uitdrukking. Ergens den brui van *hebben* is geen nederduitsch; evenmin, gelijk mede in de eerste strophe te lezen staat, aan iemand iets *vrijhouden*. Zoo is ook de uitdrukking *dat gij 't weet*, in den aanhef der derde strophe, kwalijk opgevangen uit den mond des volks. Men leze: *of gij 't weet*. Doch dit zijn kleinigheden. Daarentegen is de laatste regel der tweede strophe: 'En 'k moet haar ook tevreden stellen,' een handtastelijke stoplap; terwijl het eerste vers der laatste: 'Een nacht? Ja mogelijk tien of meer', wederom tot de klasse der hinkende verlengstukken behoort waarover wij reeds vroeger spraken en waaraan niet slechts de luimige, maar ook de ernstige verzen van dezen dichter tot hunne groote schade telkens mankgaan. Eindelijk zouden wij ook nog protest wenschen aan te teekenen tegen den lompen regel in de voorlaatste strophe: 'En trekt zoo menig zuren mond'; een regel die niet-alleen afkeuring verdient om dat kreupele 'zoo menig', maar bovendien en allermeeft om dat onbarmhartig doorgaan van den dichter op een toestand - wij hadden 't vrouwtje in den voorgaanden regel maanden achtereen hooren zuchten en wisten dus immers reeds hoe laat het was? - waarbij de goede smaak niet gedooft langer dan een oogenblik en dan nog als in het voorbijgaan te verwijlen. Doch de omstandigheid dat Bilderdijk zichzelve in dit versje een 'kraampoët' noemt - wij twijfelen of het mogelijk zij dat een dichter ooit ploertiger bijnaam voor zichzelve uitdenke - maakt alle verdere kritiek overbodig. En zoo moge dan, nevens den kraampoët, deze kraampoëzie ten grave dalen.

En men meene niet dat onze dichter beter op zijne plaats is in de gemoedelijke dan in de vrolijke, beter in de Claudiaansche dan in de Anacreontiesche scherts. Ziehier tot ieders teregtwijzing een tweeregelig versje onder het opschrift: *By 't geschenk van een zilveren drinknap aan 't kindtjen van een vriend:*

Lief wichtjen, smaak de melk die u dit napjen biedt,
En Jezus schenke u die, die uit Zijn bronaâr vliet!

Hier was gelegenheid iets van dien verheven humor te toonen waardoor Matthias Claudius zoo beroemd geworden

is. Doch van den overigens aandoenlijken wensch, dat nevens de melk uit den dichterlijken nap aan dit kind in vervolg van tijd ook nog een hooger zielevoedsel mogt geschonken worden, van dit wel niet ongewone, maar toch voor treffende uitdrukking vatbare denkbeeld is onder de ruwe handen van dezen minst bevalligen aller beroemde dichters iets zoo terugstootends gegroeid dat wij van den zilveren drinknap en zijn bijschrift hoe eer hoe liever afscheid nemen.

Wederom dus zijt gij in uwe verbeelding bij Anacreon Bilderdijk te gast. Of juister gesproken, Anacreon Bilderdijk is te gast bij u. Want gij hebt hem op uwe bruiloft genoodigd; en de dichter heeft, tot uwe niet geringe blijdschap - wij zijn in het jaar 1793 en de zeven en dertigjarige muzenzoon is op dit tijdstip in den weelderigsten bloei van zijn talent; dit belooft iets - de uitnoodiging aangenomen. Uwe bruid - zij heet Celia - en desgelijks gijzelf - uw naam is Petrus - zijt om het zeerst met de gedachte aan zijne komst vervuld en verguld. Er is geen twijfel aan, uwe bruiloft zal worden opgeluisterd door een gedicht van Bilderdijk. Naauwelijks is dan ook het nageregt opgedragen en zijn de officiële toasten achter den rug, of werkelijk - reeds was hij in de laatste oogenblikken bezig, half onder tafel en met zijn knie tot lessenaar, een stuk papier te beschrijven - daar rijst de welkome gast van zijnen zetel op en onthaalt u, terwijl het gansche gezelschap aan zijne lippen hangt, op het volgend extempore, anders gezegd kniedicht:

De lieve Celia vereend met braven Peter:

Stort, Hemel, op dit paar uw' dierbren zegen uit!

Geen hart was ooit zoo goed, geen zielsgestemdheid beter,

Dan 's Bruigoms borst vervult, en uitblinkt in de Bruid.

Vereen, gezaligde Echt, hun beider hart en zinnen,

En blijv' hun huwlijkskoets, van twistrook onbesmet,

Tot beider grijsheid toe, in wederzijdsch beminnen,

Een groenend Peterceliebed!

Al wederom komt hier uw taalkundig bewustzijn in opstand, en teregt. Want gij kunt niet goedkeuren dat de *zalige* echt,

enkel en alleen ter wille van het metrum en om de geringe aanwinst van hoogstens één voet lengtemaat, tegen alle regelen der logica in wordt veranderd in een *gezaligde*. En evenmin kunt gij goedschiks verdragen dat hetzelfde werkwoord *vereeenen* in den vijfden regel een activum worde, nadat het nog zoo kort geleden en in den eersten den besten een neutrum geweest was. Bovendien acht gij de zamenvoeging der begrippen rook en huwlijkskoets uiterst gewrongen en allesbehalve zindelijk. Overigens - doch vóór wij naar aanleiding van dit onzindelijke de kwetsuren gedenken die door dit bruiloftsversje aan uw schoonheidsgevoel werden toegebracht, houden wij ons vooraf nog eenige oogenblikken bij eene uwer herinneringen van later dagteekening op.

Volle dertig jaren zijn voorbijgegaan. In plaats van 1793 schrijven wij 1825 of daaromtrent. Uw peterceliebed is middelerwijl niet gansch onvruchtbaar gebleven; en uw volwassen dochter, naar den naam harer moeder Celia geheeten, staat zich dezer dagen in den echt te verbinden met den heer Pieter N., u welbekend. Bilderdijk leeft nog en maakt, schoon nu bijkans zeventig jaren oud, nog altoos verzen. Gij noodigt hem dus op de bruiloft uwer dochter gelijk weleer op de uwe. Wel protesteert uwe vrouw; want de gedachtenis aan die hagchelijke woordspeling van het jaar 93 is haar bijgebleven en, wat gij ook beweren moogt dat de bard intusschen niet-alleen ouder maar ook wijzer is geworden, zij vreest het ergste. Intusschen, gij krijgt uw zin en Bilderdijk wordt genoodigd. Hij verschijnt. Wederom wordt het nageregt opgedragen, wederom zijn de noodige onvrijwillige feestdranken ingesteld, en wederom rijst de dichter van zijnen zetel. Wel is hij ditmaal met een volledigen bruiloftszang gewapend; doch, wees gewaarschuid, ofschoon breedspakiger dan in de dagen van het kniedicht, hij is er niet geestiger op geworden:

Kroonen wy naar de oude zeden
't Hoofd met Pieterceliekruid!
Pieter is in de Echt getreden
En maakt Celia zijn bruid:
Alles roep' hier Pieter-Celie! alles galm' dit echtpaar uit.

Spreidt naar Oudren feestmanieren,
 Pietercelie op den disch!
 Pietercelie moet hem sieren,
 Voegt bij Doop- en Watervissh,
 Pietercelie, Pietercelie, maakt de harten blij en frisch.

Pietercelie plach te pronken
 Om het heerlijkst Paterstuk
 Dat den gasten toe mocht lonken;
 Was eens zwijnshoofds tafelsmuk.
 Pietercelie, Pietercelie, bracht gezondheid en geluk!

Flakkus ook omvlocht zijn slapen
 Met het pietercelie- blad,
 't Slingerde om Alcéus wapen:
 't Kroonde Bacchus Godennat.
 Pietercelie, Pietercelie! Pietercelie is een schat.

Pietercelie, lieve vrinden,
 Die de volle tafel tooit
 By dit juichend Echtverbinden,
 Moet ook thands op 't Bed gestrooid,
 Pietercelie, pietercelie, tusschen 't laken ingeplooid.

Pietercelie, roem der Hoven,
 Ja, gy watert ons den mond!
 Laat vrij Pieter Celie stoven,
 Dat Gerechtjen is gezond.
 Leve, leve Pieter, Gelie! Ga dit blijde glaasjen rond!

't Maantjen schiet een glurend lonkjen
 Op dit Pieter- celie bed,
 Dit vereischt een tweede dronkjen:
 Groene 't spoedig, vol en vet!
 Pietercelie, Pietercelie! dit's de rechte Bruiloftspret!

Bruigom, Bruigom, niet te draaien!
 Man, ge moet hier tuinman zijn.
 Pietercelie moet gy zaaien
 In dees schoonen maneschijn.
 Pietercelie, pietercelie! dat is vreugdemedicijn.

Pietercelie moet er groeien,
 (Dat is Hymens hoog bevel,
 Of men vechten wil of stoeien,
 Voor den winnaar van het spel.
 Ja, die krans van Pietercelie staat op alle hoofden wel!

Ja, zoo'n krans van Pietercelie
 Siert de Bruid op 't blonde hair
 Schooner dan jasmijn of lelie;
 Zy vernieuw' zich ieder jaar!
 Pieter Celie, Pieter Celie, zij den roem van 't Echtaltaar!

Deze laatste regel geeft geen gezonden zin. Men kan wel stellen dat iets de roem van het echtaltaar *is*, maar niet wenschen dat iets de roem van dit altaar *zij*. Evenmin is het mogelijk, wat ons verstand en onze verbeelding ook aanvangen, uit het woord *vreugdemedicijn* een dragelijk denkbeeld te ontwikkelen. Om hunne duldlooze stroefheid zijn de woorden *eens zwijnshoofds tafelsmuk* onbestaanbaar met de regels eener goede versificatie. Een echtpaar *uitgalmen* is onhollandsch; men galmt wel zangnooten maar geen echtgenooten uit. Te zeggen, eindelijk, dat deze of gene tuin- of boomvrucht ons *den mond watert* is het bewijs leveren dat men als dichter een speeltuig hanteert welks manipulatie men slechts voor een gedeelte meester is.

'De miskenning van Bilderdijs grootheid ligt eenvoudig in de vooroordeelen zijner natie.' Toch niet, zeiden wij, maar allermeeft in enkele gebreken van 's dichters muze en karakter. De in de laatste plaats door ons aangehaalde proeven van pieterceliepoësie, ook al onthielden wij ons met opzet van iedere kwalificatie dezer verzen uit het oogpunt van zielenadel en goeden smaak, mogen, in verband met andere reeds aangevoerde of later nog bij te brengen fragmenten, de vraag beslissen of het goed regt der ontkenning en teregtwijzing al dan niet aan onze zijde was.

IV

Ik stort mijn boezem uit, als 't vinkjen in de abeelen,
 En vraag niet, wien mijn stem kan streelen,
 Maar vier behoefte bot. Mijn dichtkunst is gevoel...

Wie voor eene kleinigheid vervaard en tegen een onheusch of hooghartig antwoord niet bestand is, onthoude zich van Bilderdijk te ondervragen omtrent den aard en de bron zijner poësie. Dichter, waarom zingt gij? deze vraag en hare onbescheidenheid (hijzelf formuleert haar in zijnen ouderdom met de hem eigenaardigeforschheid van uitdrukking aldus: ‘Waartoe toch dat eindloos zingen uit een heeschgeworden strot?’) doen hem in de woordenrijkste verontwaardiging op u ontsteken:

Hy wien Poëzy behoefte,
 ziel, en levensadem was,
 Rust die van zijn ademhalen
 eer zijn ligchaam keert tot asch?
 Waarom ruischt het murmelend beekjen?
 waarom vloeit het stroomnat af?
 Waarom zuist het popelboschjen,
 't geen de Lente schaduw gaf?
 Waarom bruischt het ruim der golven
 op het blazen van de lucht?
 Waarom heft de maagdeboezem
 van nog ongekende zucht?
 Waarom klatert, gromt, en dondert
 de op elkaâr gedrongen wolk?
 Waarom bromt de holle weerklank
 uit de diepte van de kolk?
 Waarom schreit de droefheid tranen,
 en onfrontselt zich de vreugd,
 Bleekt de schrik het blozend aanschijn,
 de ouderdom de glans der jeugd?...

Misschien keurt gij de uitwerking derzelfde gedachte in Lamartine's *Poëte Mourant* aandoenlijker, ook omdat zij soberder is. Doch het zou de eerste reis wezen dat Bilderdijk zich

om uw of iemands vergelijkend oordeel bekommerde. Gij zijt een raaf, hij een nachtegaal; en, voegt hij u toe, ook namens zijne mededichters:

En, wat kan ons dan verschelen nachtegaals in 't Cederloof
Of er raven tegen knarsen uit een dorre steenrotskloof!

Voor de kennis van Bilderdijks muze geven deze beeldsprakige inlichtingen weinig of niets. Wel herhaalt de dichter ook elders:

'k Zing, als de nachtegaal in 't donkre boschgewelf,
Mijn onverkunsteld lied voor niemand dan my-zelf;

doch zoolang de physiologie van vink en nachtegaal niet tot de wereldkundige zaken zal behooren, brengen zelfs deze herhaalde verzekeringen niemand verder. Is uit dien hoofde de boven vermelde en reeds eenmaal door ons aangehaalde verzekering: 'Mijn dichtkunst is gevoel' - zij behoort tot den Voorzang van het leerdicht *de Mensch* - is zij ons om hare duidelijkheid en algemeene verstaanbaarheid in onderscheiding van veel duisters en orakelspreukigs dubbel welkom, aan den anderen kant is het ons niet mogelijk haar in allen deele te onderschrijven. 'Ik vier behoefte bot': zoo mogt Bilderdijk van zichzelf spreken. Verzen maken was hem werkelijk eene behoefte. Gelijk bij predikanten van gevorderden leeftijd elk denkbeeld aanstonds en ongemerkt den preekvorm aanneemt, zoo verging het hem met zijne verzen. Alles, zegt hij:

Alles voegt zich in die vormen;
Anders denken kan ik niet.

Hij zegt dit schertsend, zulks verstaat zich; doch (hij was toen één en zeventig jaren oud) de vergelijking waarvan hij zich bij dezelfde gelegenheid tot kenschetsing zijner zangdrift bedient:

Even als een oude baker,
 Wen een piepend nachtkars-end
 In de pijp brandt op haar blaker,
 Uit langdurige gewent'
 Dadelijk haar knie doet trillen
 Of ze een kindjen had te stillen -

deze vergelijking is in hare naieveteit veel karakteristieker dan de dichter haar waarschijnlijk bedoelde; en met ondeugend genoegen plaatsen wij deze oude baker met haar in de pijp gebrande kars onder het cederloof van daareven met zijne nachtegale. Moesten wij evenwel, ofschoon met volmondige erkenning dat hij als dichter den teugel vierde aan eene werkelijk bij hem bestaande en nimmer voldane behoefte, moesten wij met zijne eigen woorden onze meening zeggen over het aandeel dat in zijne gedichten aan het menschelijk gevoel toekomt, wij zouden het doen met deze aanhaling uit een zijner verzen aan de Poëzie, waar hij aan de dichters zijner eeuw verwijt:

En, zoo ik 't zeggen moet als 't by my ligt: Het hoofd
 Beveelt te veel aan 't hart.

Zelfkennis is eene moeilijke zaak; niet minder zelf-prosopografie. Doch ongetwijfeld heeft zelden een dichter in de karakteristiek van zijne eigen muze kennelijker misgetast dan Bilderdijk met dat: 'Mijn dichtkunst is gevoel.' Zijne dichtkunst is hartstogt ja. Maar gevoel? haast zullen de steenen roepen. En gelijk wij vroeger de stelling verdedigden dat Bilderdijks muze de kunst van schertsen niet verstond, zoo begeven wij ons thans tot de adstructie dier andere stelling, in den aanvang door ons genoemd: hartstogtelijk zonder teederheid.

A Jove principium! Bij overlevering, zoo niet tengevolge van eigen kennismaking met zijne geschriften, is Bilderdijks vurige gehechtheid aan de christelijke godsdienst, in den bijzonderen vorm dien hij lief had en voor den alleen waren hield, genoegzaam bekend. Evenzeer zijne daarmede in verband

staande gebetenheid op het moderne liberalisme in al zijne vertakkingen. Tegen dit liberalisme, dat hij steeds vereenzelvigde met ongodisterij, dat volgens hem onze christelijke natie niet slechts verfilosoofde, maar ook verwarelde, ook versodomde, ook verduivelde, ja als de vorsch uit de fabel ook door opgeblazenheid verkikkerde - al deze werkwoorden zijn van zijne vinding - daartegen strijd te voeren was zijn lust en zijn leven, was hem eene zielsbehoefte. Ja, zegt hij, te getuigen en zoo mogelijk met bewijzen te staven dat deze rigting ons volk in het opkomend geslacht door hel- en duivelendienst heeft verpest, dat zij de stem des Evangelies uit het hart van onzen landaard heeft uitgedreven:

Ja, dit erken ik, dit belijde ik: dit te staven
 In spijt van 't woest gebrul der dolle duivlenslaven
 Is balsem voor mijn hart, en (koste 't ook mijn bloed),
 Dit is my 't menschelijk recht en vrijheid van gemoed.

Zoo schrijft hij in 1827, toen intusschen niemand er aan dacht zijn bloed te vragen en hij te Haarlem als grijsaard rustig leefde, van het pensioen door koning Willem I hem toegekend. Hooren wij hem thans (1826) over een bepaald punt waarin volgens hem genoemde rigting, inzonderheid waar zij optrad als kerkelijk liberalisme, faalde en zich bezondigde. Het stukje heet te zijn gevolgd 'naar den Oudvader Gregorius,' doch is dit in denzelfden zin waarin des dichters *Ahacha* door hem eene 'Guineesche Romance' wordt genoemd:

Uw godheid wordt ontkend, ô Jezus! ô mijn God!
 't Heelal erkende haar en boog voor uw gebod.
 Een star verkondigde Uw geboorte; de Engelsen
 Verbreidden haar met glans en lofzang door de lucht;
 De zee strekte u een baan en effende u zijn baren,
 En de aarde schokte in angst by uwen stervenszucht:
 De zon verborg heur licht; de harde rotsen spleten:
 De Hel bezwijkt, de dood slaakt zijne onbreekbre keten,
 En 't graf hergeeft zijn prooi. Slechts Jood en Filosoof
 Blijft roerloos, blijft verhard, gevoelloos, blind, en doof.

Doch neen. de Jood keert weêr, zijn boezem wordt bewogen,
 De Filosoof alleen heeft voor geen waarheid oogen,
 Zijn paddengloriezucht is 't domblind ongelooft,
 Godslastering is zijne eer, zijn waarheid Duivlenlogen;
 En 't kroost, by 't addrengift dier wijsheid opgetogen,
 Valt argloos aan de Hel ten roof.

Het is in zichzelf niet onbestaanbaar met echt menschelijk gevoel dat een dichter verslonden worde door ijver voor de zaak van zijnen God. Er kan een gebed voor de moordenaren wonen in hetzelfde hart dat de geveinsden tot het adderengebroadsel rekest en ze daar openlijk onder rangschikt. Doch van zulke gebeden voor den vijand is nergens in Bilderdijs poëzie een spoor. Alleen in vloekpsalmen is zijne muze volleerd. Paddengloriezucht: het smeden van zulk een woord is 'balsem voor zijn hart,' en deze werkzaamheid vervangt bij hem de meer menschelijke van het gevoel.

Doch ook wanneer zij alleen voor zichzelf bidt en - wat haar niet alle dagen overkomt - hare hateren voor een keer met vrede laat, is deze muze tot in haar verhevenste vlugt met dien zekeren hartstogt bezielde, die wel de lippen verdroogt maar het oog niet vochtig maakt:

Gy, vogel die op rots en klip,
 Van 't golfschuim overbruischt,
 In 't schuddend nest gehuisd,
 Aan 't in den storm geslingerd schip
 Den klaaggalm toekrijst van uw wee,
 Gy, jammer volle Alcyone,
 Daar ge in het weduwlijke kermen
 De winden noodigt tot erbermen,
 En eindloos Ceix, Ceix krijt;
 Tot op 't geklepper van uw vleugelen
 Het stormgeweld zich in laat teugelen,
 Waar 't woedende op de baren rijdt!

Al overschreeuwt het piepend lied
 Ontboezemd in mijn leed,
 Den heeschen, schorren kreet
 Van uw ontembaar krijschen niet,
 Niet minder scheurt het wolk en lucht
 Wanneer mijn borst ten hemel zucht,

Om door een duizendtal van kringen
 Tot 's Hoogsten zetel door te dringen,
 Naar aller zielen toeverlaat.
 Dan, dan ontplooit het vlugger wieken
 Dan 't wolkdoorsteigrend arendskieken
 En die geen stormwind nederslaat.

Deze beide strophen behooren in hunne bijna ontzettende schoonheid tot de bewonderenswaardigste van Bilderdijks verzen; en zulke uitboezemingen hadden wij op het oog toen wij onder de redenen zijner impopulariteit medetelden zijne somtijds arendshooge vlugt. Voorwaar, wiens borst aldus 'ten hemel zucht,' en zulks op meer dan zeventigjarigen ouderdom - het gedicht voert het jaartal 1827 - hij is een groot dichter; de grootste misschien op wien onze letterkunde te wijzen heeft. Maar hij mag niet zeggen: 'Mijn dichtkunst is gevoel.' Want het éénige wat aan dit wonderschoon maar marmerkoud *Gebed* ontbreekt, is juist dat roerende en teedere, dat mannelijk-vrouwelijke, dat ook de steenen weet te doen uitbarsten in tranen. De Mont-Blanc is grootsch en verheven; maar daarboven op die besneeuwde kruin, door de morgenzon als in het vuur verguld, bloeit geen Alpenroos. Men vriest er dood.

Dichter, vroegen wij, wat voelt gij voor uwen God? Op de vraag: En voor uw vaderland? bekomen wij een eensluidend antwoord. Neen, tintelender verzen zijn er in de gansche hollandsche dichtergaard, zijn er zelfs in de kompleete dichtwerken van Bilderdijk niet te vinden dan dit *Zeestukje* waarmede hij bij zijne terugkomst uit de Brunswijksche ballingschap den vaderlandschen grond het welkom toezong:

'k Heb dan met mijn strammen voet,
 Eindlijk uit d'onstuimen vloed,
 Hollands vasten wal betreden!
 'k Heb mijn kromgesloofde leden
 Op zijn bodem uitgestrekt;
 'k Heb hem met mijn lijf bedekt;
 'k Heb hem met mijn arm omvademd;
 'k Heb zijn lucht weêr ingeademd;
 'k Heb zijn hemel weêrgezien,
 God geprezen op mijn kniën.

Al de doorgestane smarte
 Wesgebannen uit mijn harte,
 En het graf van mijn geslacht,
 Dit mijn rif te rug gebracht! -

'k Heb dit, en, genadig God!
 Hier voleinde ik thands mijn lot!
 Laat, na zoo veel jarig sterven,
 My dat einde thands verwerven!
 Dit, o God, is al mijn hoop
 Na zoo wreed een levensloop!

Onwillekeurig beven wij bij de uitbarsting eener zoodanige mate van hartstogtelijkheid; en in zoover kan niemand de grootheid eens dichters betwisten die, door de teekening zijner schier epileptische aanvallen van patriotisme, de harten zijner lezers nog op vijftig jaren afstands hun van schrik weet te doen kloppen in het lijf. Doch aan het wegpinken eener traan denkt hier wel niemand. Straks woei ons op den top des Mont-Blancs, ijzig koud, de doodelijke bergwind tegen. Hier, bij de hitte van een indisch klimaat, staan wij aan den rand des Bromo's en van zijn vuurspuwendende krater. En wederom mist men, te midden van dien storm en dien gloed der vaderlandsliefde die ons uit deze verzen te gemoet waaijen, dat zachte koeltje dat weleer op Horeb suisde. En wat inzonderheid die kromgesloofde leden en dat veeljarig sterven en dien strammen voet en dat teruggebrachte rif betreft - het volle vierde nog eener eeuw heeft de dichter een en ander hier op aarde met zich omgedragen - van hoe naderbij men Bilderdijks dichtwerken beziet, des te onbekwamer wordt men om in den hooger zinn des woords aan deze dingen te gelooven. Hoe zou het dan mogelijk zijn er iets voor te gevoelen? Doch stellen wij onze meening nader in het licht.

V

Te beginnen met het jaar 1795, 's dichters negen en dertigste levensjaar, ontmoet men in Bilderdijks nu uit elkan-

der genomen dichtbundels, met name in de onderscheiden voorredenen dier bundels, de met telkens grooter aandrang herhaalde betuiging van zijn naderend einde. In genoemd jaar verscheen de *Treurzang van Ibn Doreid*, eerste druk; en de dichter gewaagt in het voorberigt van 't afgaan zijn levens', dat hem het regt geeft met Ibn Doreid van zichzelf te zeggen: 'Beschouw mijn grijzend hoofd.' In 1798, bij de verschijning van twee deelen *Mengelpoëzy*, spreekt hij van zijn 'vroegen ouderdom', als die hem vóór den tijd 'het hoofd heeft besneeuwd;' en hij voegt hij erbij: 'Waarschijnlijk zullen deze bondels wel de laatste snik mijner Poëzy wezen.' In 1801 meent hij aan het slot zijner voorrede voor vier deelen *Poëzy* niet beter te kunnen doen dan aan zijne lezers 'mooglijk het jongste vaarwel' toe te roepen, nadat hij in den loop dierzelfde voorrede bereids gezinspeeld had op 'de flauwe overblijfsels van zijn uitgeblaakten tonder, die eens zijn tijd van glimmen had.' Met 1802 keert hij terug naar den reeds genoemden 'waarschijnlijk laatsten snik' zijner poëzie; ditmaal *het Buitenleven* in vier zangen. In 1803 is het 'hoogstwaarschijnlijk wel de laatste reize' dat hij zijne landgenooten in eene voorrede toespreekt en belooft hij, 'zoo de Hemel hem nog eenige maanden levens vergunt', de hand te zullen leggen aan eene nederlandsche spraakkunst. In 1804 biedt hij vier deelen *Mengelingen* aan, 'als de laatste vrucht die zijn winter te wachten geeft', en rekt hij hiermede 'zijn poëtischen loopbaan voleind.' In 1805 is het, aan den ingang van twee deelen *Nieuwe Mengelingen*, 'naar allen uiterlijken schijn thans voor de laatste maal' en vraagt hij den lezer verschooning zoo hij 'tusschen beide eens knikkebolt.' In 1808 is de lamp 'by hem leeg gebrand' en zinkt hij 'met gebogen hoofd en knikkende kniën' in het graf. In 1811 opent hij twee deelen *Winterbloemen* met een versje waarin hij aan de lezers vraagt of zijne 'oude zanggodin' nog niet als eene tanige heldin een spitse kin bekomen en rimpelen in het voorhoofd heeft? haar in dit geval op de danszaal te wagen, zulks bekent en dus rijmt hij, 'waar toch al te stout een spel voor zoo'n drooge totebel.' Met

1813, het jaar waarin hij het voorberigt der *Affodillen* schreef, begint eene reeks bundels door wier titels reeds genoegzaam wordt aangeduid dat men ze heeft aan te merken als even zoovele jongste wilsuitingen zijner muze. Doch eerst in 1829, zestien jaren later, wordt met den bundel *Schemerschijn* deze reeks gesloten. Van de *Affodillen* - eene graf bloem waarmede Homerus in zijne Odyssee den toegang des doodenrijks beplant - luidt het in het voorberigt: 'Welaan, plukken wij ook hiervan een handvol, eer wij uit het oog onzer tijdgenooten verdwijnen!' Van de *Nieuwe Uitspruitsels*: 'Zoo heb ik dan heel mijne lange Poëtische baan voleindigd, en ben, als Dichter, geweest. Maar zouden door de reten des grafsteens niet nog eenige lovertjes wassen? dus vraagde een mijner vrienden.' Van *Wit en Rood*: 'Anakreon zegt dat de witte liliën bij de blozende rozen wel en bevallig schakeeren. Zie daar dan ook mijn verouderde en verbleekte graauwtjes met de frisch gekleurde tafreelen van een bloeiender levensdag saamgeschikt.' Van de *Nieuwe Dichtschakeering*, afgedrukt terwijl 's dichters hart treurende was over het verlies van een beminden zoon: 'En hoe zou dan zulk een hart nu belang stellen in dezen afval van een veellicht al te lang dragenden grond, die noch hof noch akker meer is.' Van de *Sprokkelingen*: 'Dat men, bij eene geduurzaam meer en meer toenemende verzwakking, mijne Dichterlijke voortbrengsels nog op den zelfden prijs zou mogen stellen als die van de kracht mijns levens of van het naauwelijks veertien- of vijftiental jaren mijner rijkste en rijpste vruchtbaarheid, is wat ik my zeer bezwaarlijk kan opdringen.' Van de *Krekelzangen*: 'Mijne *Sprokkelingen* hadden dit voorregt, dat er hier en daar nog wat jeugdiger borst door ademde; doch hier is het nu alles de onbehaaglijke ouderdom; en, indien de afwisseling zelve wellicht nog het latere door het vroegere deed gelden, hier zweeft niet één zomer-, ja geen herfstluchtjen meer, door de drooge bladen en takken.' Van de *Rotsgalmen*: 'Het krekeltjen huppelt en zingt wel een tijd lang, maar 't verdwijnt en verdroogt, en welhaast blijft er niet van hem dan het flauwe gepiep in het schoorsteenhol.

't Is het galmen in bosschen en rotsen gelijk.' Van de *Navonkeling*: 'Zoo iemand mij ooit eenig Dichtvuur heeft toegeschreven, hy zal in een ouderdom als de mijne den tytel (vertrouw ik) niet wraken.' Van de *Oprakeling*: 'Navonkelen doe ik niet meer; doch wat het oprakelen mijne asch nog ontdehlen kon, moge de lezer zien.' Van de *Nieuwe Oprakeling*: 'Minder dan een aschhoop laat zich wel niet denken.' Van de *Voet in 't Graf*: 'Aan den zich overleefd hebbenden grijsaard zal niemand (vertrouw ik) het mijmeren kwalijk afnemen, 't Is het recht der dompige levensavond.' Van de *Naklank*: 'Vernieuwe dit boekdeeltjen weder 't vaarwel aan mijne landgenooten, dat ik hun reeds meermalen toeriep, doch dat eenmaal het laatste moet zijn.' Van de *Avondschemering*: 'Die uit den uitgedorden tronk sierlijke bloesems verwachtete, zou zich-zelven bedriegen; en even zoo die in de *Avondschemering* helderen zonneshijn.' Van de *Vermaking*: 'By veege grijsheid, zich zelve lastig, is weinig vermaaklijks te vinden. Men zij dus gewaarschuid den tytel dezes dichtbundels niet verkeerdelijk op te vatten.' Van de *Nieuwe Vermaking*: 'Wellicht bedrieg ik my in het uitzicht van nog voor deze late vruchten eener meer en meer vervallende grijsheid een genoegzaam belang te wekken; doch ten minste durf ik my verbeelden dat niemand de proefneming daarvan aan den afgeleefden en uitgedienden des vaderlandschen zangbergs misduiden zal.' Van den *Schemerschijn* eindelijk, want het voorberigt der *Nasprokkeling*, 's dichters laatsten bundel, is niet van hem: 'Ook de schemering by eene onder de kimmen zinkende zon is nog met eenig schijnsel van licht vermengd.'

Waarom nu, terwijl toch in zichzelf het voorgevoel van den naderenden dood noch ondichterlijk, noch onaandoenlijk is, het tegendeel van dien, waarom blijft men onder het lezen dezer over een tijdvak van volle vijf en dertig jaren zich uitstrekkende zinspelingen op het graf, onaangedaan en koud? Niet-alleen om de toevallige omstandigheid dat het voorgevoel waarvan wij spreken, in Bilderdijks geval, omstreeks drie zevenden eener eeuw heeft aangehouden, en omdat de

poëzie, zelfs wanneer het onze uitzigten in eene betere wereld geldt, geen zulke langademige aspiratiën gedooft. Ook niet omdat de verbazende en onvermoeide werkzaamheid des dichters, door zulk eene breede rij van dichtbundels roemvol geboekstaafd, reeds uit een louter materieel oogpunt beschouwd, veeleer eene stalen constitutie doet vermoeden dan een vóór den tijd gesloopt of althans ondermijnd gestel. Evenmin eindelijk omdat de inhoud dier bundels nergens het beeld der suffende grijsheid vertoont; nergens, zeggen wij, want juist eenige der schoonste en inzonderheid al de scherpste en boosaardigste van Bilderdijks verzen behooren tot het tijdperk der genoemde vijf en dertig jaren. Maar hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, omdat in diezelfde voorredenen waarin de dichter zoo herhaaldelijk afscheid neemt van het leven, bij tijd en wijle niet-alleen sommige zeer gezonde redenen worden opgegeven waarom juist de poëzie van een grijsaard de aandacht van het dichtlievend publiek verdient, maar ook uitdrukkingen worden gebezigd waarvan een ieder aanstonds gevoelt dat zij onvereinigbaar zijn met de sombere voorgevoelens van daareven. Aldus in een versje aan het slot der voorrede van *Wit en Rood* en met zinspeling op den titel van dezen bundel:

't Schelde alles my voor oud en stram,
 Ik neem het dankbaar aan:
 Maar echter 'k voel nog dichtervlam,
 En 't hart nog jeugdig slaan.
 Nog jeugdig? - Neen, belemmerd, zwaar;
 Maar 't heeft nog vonkend vier,
 En, is het met een doffer snaar,
 Toch span ik nog de Lier.
 Doch lacht men met mijn zilvren kruin,
 Zy paart aan blonder kroon;
 De lelie staat in krans en tuin
 By 't blozend roosjen schoon.

Dit wekt het vermoeden dat Bilderdijks tijdgenooten den grijzen dichter om de gebreken zijns ouderdoms op onedele wijze hebben bespot. Reeds in 1805 schreef hij uit Brunswijk:

‘Vindt men goed met mijn kwalen te lachen, ik gun dit genoeg aan wien het lust.’
 Doch ons is gebleken dat niemand vroeger begonnen is Bilderdijk voor oud en stram te schelden dan Bilderdijk-zelf; en, ware de herinnering aan zijn zilveren kruin daartoe bij ons niet te levendig door hem gehouden, wij zouden meenen dat uit het aangehaald versje de kloekheid spreekt van een wakker grijsaard die in het minst geen aandrang gevoelt om met gebogen hoofd en knikkende knieën in het graf te zinken. En nog veel krachtiger spreekt die bewustheid uit een versje van eenigzins later dagteekening:

Het was, wat eenmaal was. Dat alles is vervlogen;
 En laat me een hoofd, naar 't graf gebogen,
 Door grijsheid witter dan een duif.
 Maar 't geen my overbleef eischt jonglings moed in de aâren;
 En 'k durf, by dees myn blanke haren,
 Mijn ouderdom misschien nog ruim zoo knap verklaren
 Als veler jongren blonde kuif.

Zoo zingt hij in 1820, vierenzestig jaren oud, Aristophanes na; en wel aan het slot der voorafpraak vóór den allesbehalve malschen bundel *Perzius Hekeldichten*. Voorzeker, met alle vromen en verstandigen wenschen wij ons te oefenen in de leerzaamheid; doch wij wanhopen of het ons gelukken zal daarin ooit genoegzame vorderingen te maken om te leeren gelooven dat wie in 1820 zoo grappig protesteerde tegen de inbeelding der blonde kuiven, in 1795 met waarachtig gevoel kan gesproken hebben van den afgang zijns levens. Overigens wordt de plaats des gevoels in dit gedichtje minder door hartstogtelijkheid dan wel door eene daaraan niet gansch en al afgestorven kribbigheid ingenomen.

Doch laten wij dit daar. Met de vraag, hoe en wat Bilderdijk gevoeld heeft als echtgenoot en vader, opent zich voor ons eene nieuwe afdeeling van het onderwerp dat wij thans behandelen. Om aanstonds tot de zaak te komen, ziehier eene der vele strophen uit een gedicht getiteld *Ter uitvaart van mijn jongste kind* (1807):

Ach! zou uw zieltjen reeds gevoelen
 Hoe veel het by dit sterven wint?
 Gewis, gy doet het, ja mijn kind!
 Gy hebt genoeg van 't aardsche woelen.
 Gy zaagt uwe Ouders - hoeft er meer,
 Op dat men de aard vervloeken leer!

Wij schrijven geene geschiedenis van Bilderdijs excentriciteiten. Ook is deze aanhaling geene bijdrage daartoe. Zij karakteriseert den vader in hem, dit is al. Steeds hartstogt voor teederheid. Steeds herinneringen aan een ander leed als hetgeen bezongen moest worden. Steeds eene zich ongevraagd op den voorgrond dringende subjectiviteit. Ditmaal is het zoover gekomen dat men met een wanhopig jobsbeklag deze aarde zal hebben te vloeken - waarom? omdat Willem Bilderdijk en zijne vrouw hierbeneden in menig opzigt zeer ongelukkig zijn geweest en veel hebben uitgestaan. En in stede dat de dichtelijke vader bij het graf van zijn kindje met weemoed denken zou aan ook wederom déze vóór den tijd geknakte bloem, en werverre dat zijn christelijk gemoed in het geloof aan eene hooger wereldorde reeds nu de oplossing zoeken zou van dezen wanklank, wenscht hij het wicht geluk met zijne ontkoming uit dit vermaledijd jammerdal onzes aardschen levens, vermaledijd omdat zijne ouders er geleden en gestreden hadden. Men neme daarbij in aanmerking dat Bilderdijk omstreeks 1807 in de blakende gunst van koning Lodewijk deelde, zeer in aanzien was, onbekrompen leven kon, en destijds geene redenen had de aarde om zijnentwil doemniswaardig te heeten. Men vindt hier dan ook niet de in hare eenzijdigheid toch aandoenlijke levensbeschouwing der Hervormde kerkleer die, het menschelijk leven opvattend als eene gestadige droefheid, vóór alle dingen vraagt: Welke is uw éénige troost, beide in leven en sterven? Neen, ongetroost en onverzoend drukt onze dichter voor het laatst de lippen van zijn vroeggestorven kind; of, zoo er nog eenige vertroosting voor hem is overgebleven, zij ligt opgesloten in de wanhopige zelfvermaning:

Duikt neder, smart en wanbegripen!
 Duikt, ouderzucht en menschlijkheid;
 Of - schreit van vreugde, zoo gy schreit!

Is daar iets gespannens en overspannens, iets opgeschroefds in dezen bij het lijkje van zijn kind van vreugde schreijenden vader - de Franschen spreker van *s'échauffer à froid* - omtrent den echtgenoot in Bilderdijk valt iets dergelijks mede op te merken. In zijne zestig of zeventig gedichten van langer en korter adem die onmiddellijk of zijdelings ten opschrift voeren *Aan mijne Egade*, heerscht natuurlijk niet overal dezelfde toon. En toch, het ontbreekt in deze somtijds zeer fraaije verzen niet-alleen schier overal aan de innigheid van dat: Waar werd opregter trouw dan tusschen man en vrouw ter wereld ooit gevonden? maar men zou kunnen zeggen dat Bilderdijk, bij al deze uitingen zijns gevoels als echtgenoot, steeds gelegenheid vindt één dezer drie daarmee naauwlijks zamenhangende snaren aan te roeren: òf de bevrediging zijner zinnelijkheid, òf het onregt hem door zijne vijanden aangedaan, òf eindelijk de verdorvenheid zijner eeuw en van zijn volk. Om met betrekking tot dit laatste onze bedoeling aanstonds door een voorbeeld op te helderen, in den nieuwjaarsnacht van 1827 zingt hij zijne vrouw op deze wijze toe:

Leef, wat ook word' van 't land dat, van God afgefallen,
 Op onafhankelijkheid en zelfbeheer durft brallen,
 En vloekbren eigenwaan afgodische outers sticht -
 Wat van een wareld word' die Heiland kent noch plicht -
 Wat oordeel van Gods wraak 't versodomt schuim der volken
 Of wegspoele in één zee, of inzwelge in den gloed
 Der opgeborsten zwavelkolken,
 Die 't onkruid, lang geduld, in 't eind verteeren moet -
 Leef gy in 't vol genot van 's Hoogsten zegeningen...

Al viel op gedachte of inkleeding van dezen nieuwjaarswensch niets aan te merken, ja al deelden wij 's dichters inzicht in den toenmaligen politieken en maatschappelijken toestand der europesche en andere christenvolken, nog zouden

wij, met volle erkenning van Bilderdijks singulariteit en van hare regten, in deze verzen ieder spoor van gevoel, met name echtelijk gevoel, gelooven te missen. Het denkbeeld dat 's dichters vrouw, overladen zij-alleen met al de zegeningen des hemels, blijft voortleven op de puinhoopen eener als Sodom en Gomorra door vuur en zwavel verteerde maatschappij, laat ons, om niets meer te zeggen, volmaakt onverschillig; en liever dan aan zijne ega zulk een levenslot toe te wenschen, had hij om ons gemoed te bevredigen de verwachting mogen uitspreken dat het aanstaand voorjaar haar een zinnebeeld wierd van nog menig ontlukend bloempje op haren levensweg en bij het klimmen harer jaren. Maar neen, de dichter houdt niet het meest van lenteknoppen of groene velden; hij wandelt bij voorkeur met zijne verbeelding over gloeiende asch.

Zoo menigmaal in deze verzen aan zijne vrouw ook zijne kinderen en in het gemeen zijne huiselijke omstandigheden ter sprake komen - en dit geschiedt als vanzelf spreekt telkens en menigvuldig - wordt ook die andere snaar aangeroerd waarvan wij gewaagden: 's dichters vijanden en het onrecht door hen aan hem gepleegd. Ten voorbeeld strekke een verjaardagsvers van 1814 waarin, met zinspeling op de edelmoedigheid van koning Willem I, die gaarne aan Bilderdijk een leerstoel of eenige andere nuttige betrekking gegund had, gesproken wordt van:

Ja, de Vorst, zijn stamhuis waardig,
Is rechtvaardig,
En hy leest my in 't gemoed.

'Maar,' vraagt de dichter aan zijne jarige echtgenoot, en hiermede treden de vijanden op het tooneel:

Maar zou 't giftig slangenbroed
Zich niet om zijn' zetel wringen;
In zijn kabinetten dringen;
Zich niet kronkelen om zijn voet?

En weldra volgt er in denzelfden vragenden toon, want eenmaal op dit terrein gekomen laat Bilderdijk zich daarvan

zoo gemakkelijk niet afbrengen, zullen wij zeggen zelfs niet of vooral niet op den geboortedag zijner echtgenoot:

Zou my 't heilloos helgebroedsel
 't Laatste voedsel
 Niet verpesten door zijn gif?
 Ja, ontging mijn stervend rif
 't Grimmen, biezen, en bezwadden
 Van die menschgedaantige adderen
 Op den doodschen kerkhofklif?

Wees hoegenaamd niet sentimenteel; denk u het menschelijk gevoel zoo mannelijk en onverwijfd als met eene onontbeerlijke hoeveelheid levenswarmte slechts eenigzins bestaanbaar is: gij zult niettemin moeten erkennen dat er in den etymologischen zin van het woord iets monsterachtigs is gelegen in dien dichtsterlijken echtgenoot en huisvader, die op het verjaarafeest zijner dichtsterlijke vrouw dus grimt en biest over het biezen en grimmen zijner hateren. En nu laten wij voorloopig de vraag nog terzijde, wat er billijks of onbillijks in dien hartstogt mag geweest zijn, en wie zij waren, die menschgedaantige adderen, die zelfs op het kerkhof of doodschen klif gaarne iets zouden hebben medegebragt van hun verpestend gif tot bezwadding van 's dichters rif.

Om ons eindelijk niet geheel en al van ophelderingen te onthouden omtrent de eerste der drie door ons genoemde snaren op dit gedeelte van Bilderdijks lier, kiezen wij den aanhef van een gedicht *Aan mijne Egade* dat het cijfer 1822 voert en derhalve behoort tot een tijdperk toen onze dichter- zelf zijn zes en zestigste en zijne echtgenoot (mevrouw Bilderdijk was van 1777) haar 45ste levensjaar bereikt had:

'k Heb dan niet vergeefs gebeden,
 Als ik op mijn Egaâs borst
 En omstrengeld van haar leden,
 In 't gevoel dier zaligheden
 Tot u opzag, Levensvorst!
 'k Hief dan in de Huwlijksweelde
 't Hart niet vruchtloos tot mijn God,

En het uitzicht dat ons streefde
 (Gij die mijn vervoering deelde!)
 Was waarachtig zielsgenot -
 Dierbre, de Engel van het leven
 Daalde neêr op ons gebed.
 Ja, ons hart tot God geheven,
 Heeft zijn adem voelen zweven
 Over 't eens weer vruchtbaar bed.
 Dankend smolten we en verzonken
 In de zwijmeling der lust;
 En ontwaakten, hemeldronken,
 Gloeiende van liefdevonken
 Die geen zielsverzading bluscht...

Wat zullen wij tot deze dingen zeggen? te meer daar de titel van het gedicht in zijn geheel aldus luidt: *Aan mijne Egade, in hare langdurige en eindelijk te loor gestelde zwangerheid*. Wat ons betreft, om eene uitdrukking van Bilderdijk-zelven te bezigen, de 'ongoddelijke wildzang' van Byron, van Alfred de Musset, verloren zonen der genialiteit en der groote wereld, is een minder groote wanklank in onze ooren, en eene minder zware proef voor onzen al of niet zuiveren smaak, dan de huisvaderlijke weelderigheid van dien bejaarden burgerman, die niet-alleen alles bezingt, tot de verborgenste uitingen van zijn dierlijk leven toe, maar die ook bovendien, godvreezend wellusteling, op de zinnelijkste wijze en te midden van het snikken der hartstogtelijkheid, den naam en de gedachte van zijnen God onder deze zangen mengt. Waarbij nog komt dat het ons onmenschelijk toeschijnt dat een man, hij zij sjouwerman of dichter, de vrouw die hij liefheeft, en die hem acht kinderen schonk, na volle vijf en twintig jaren huwelijks aldus in het openbaar prostitueert.

Wij sluiten dit gedeelte onzer beschouwing met de mededeeling van twee kleine dichtstukjes, beide over hetzelfde tragisch onderwerp, maar in geheel verschillenden toon. De titel van het ééne luidt: *Op het huwelijksbed van een Bruid en Bruidegom, in hun eersten huwelijksnacht door den bliksem getroffen*. De voorwaar niet ondichterlijke of voor geen gevoelvolle

behandeling vatbare toestand wordt aldus beschreven en bejammerd, of zoo men wil uit hooger oogpunt gezegend:

Een teedre en lieve Bruid sliep hier in 's Bruigoms armen,
 Op 't eerbare huwlijksbed ten hemelwellust in.
 De Algoedheid zag hun vlam met zegenvol erbarmen,
 En één, één bliksemstraal verzegelt beider min.
 ô Welgelukkig paar! Elkaâr om 't hart gestrengeld,
 Geniet ge de eêlste vreugd den sterv'ling toegelegd;
 Verliest ge u in heur lust; en - vindt u weêr, verengeld;
 En zalige eeuwigheid is de aanvang van uwe Echt.
 Gy Maagden, strooit hier palm, strooit lelien en rozen!
 Dees lijk-, dees huwlijkskoets eischt al uw eerbied af:
 Gods englen zweven ze om met Godegeheilgd blozen,
 En zegnen 't bruiloftsbed vereenigd met het graf.

Bepaald meesterlijk is deze bearbeiding niet. De toestand is te veel geschilderd, te weinig geëffleureerd; de toetsen zijn niet fijn genoeg om dichterlijk te heeten. Met name hadden de acht eerste regels geschraapt behooren te worden en had het versje eenvoudig moeten bestaan uit de vier laatste met het opschrift. Dan zou de voorstelling poëzie zijn geweest, want zij zou iets te vermoeden hebben gegeven. Doch met dat al, hoewel niet van zijne schoonste, het versje doet Bilderdijk in geen enkel opzigt oneer aan; het vereert integendeel zijn hart en menschelijk gevoel. Het andere versje daarentegen, onder het hoofd *Grafschrift op twee gelieven, door den donder getroffen* en dat zich aanbiedt als getrokken uit de brieven van Lady Montague, doet hem in onze schatting aanstonds onheelbare afbreuk:

Hier ligt Jan Grut met Grietjen Pry.
 Wat henker, vraagt ge, raakt dit my?
 Als of er van dat goêlijk paar
 Niet vrij wat meer te zeggen waar.
 Lees toe! Op zondag, zonder fout,
 Zou 't jonge volkjen zijn getrouwd.
 Maar zie! verleden Donderdag
 Verscheen er juist een bliksemslag,
 Daar vast exprès toe opgemaakt,
 Die beide heeft op 't hart geraakt,

En bevend, siddrend, heet en warm,
 Verpletterd in elkanders arm.
 Dat 's spijtig, zegt ge. Mooglijk neen:
 Want had het slechts een jaar geleên,
 Wat weet men of zy niet bedroefd
 Van Janbaas vuisten had geproefd,
 En hy, door 't wijfjen fraai gekroond,
 Een schaamrood bullenhoofd getoond;
 Zoo dat en meid en arme knecht
 Het uur vervloekt had van hun echt.
 Nu zijn zy voor dat onheil vrij,
 En winnen er een Grafschrift bij.

Het eerste stukje is van 1796, dit laatste van 1808 of 1809. Over de dichterlijke waarde dezer geschiedenis van Jan en Grietjen behoeven wij niet vele volzinnen te verspillen. Zoo uitgeschreven, zoo gevonnisd. Wij komen dus alleen terug op de onmenselijkheid eener dusdanige behandeling van een zoo aandoenlijken toestand. Na zulke dingen gelezen te hebben kan men bezwaarlijk langer zeggen: Bilderdijk is een zielkundig raadsel. Want het raadsel is, schijnt het, opgelost. Slechts één ding kan hem bewogen hebben dit versje, dat ten aanzien van den vorm niets te beduiden heeft, uit eene vreemde taal in de onze over te brengen: te weten, zijn instinctmatig welbehagen in den geest, die hardvochtig is, en in den toon, die aan het onbeschofte grenst. En nu vragen wij, na de ondervinding te hebben opgedaan hoe er naauwlijks één gebied is waarop uit de verzen van dezen dichter een gevoelig hart tot ons spreekt, of men alle natuurlijke teederheid, allen ongeveinsden weemoed, iederen vorm ongeveer der menschelijkheid niet voor een poos moet hebben afgelegd en uitgeschud, om dezelfde gelieven, over wier lijk- en huwelijkskoets men op het ééne oogenblik met godgeheiligd blozen de engelen heeft laten zweven, op een ander oogenblik, tien of twaalf jaren later, onder de vernederende namen van Jan Grut en Grietjen Pry, door een expresselijk daartoe vervaardigden en op donderdag nederkomenden bliksemslag, in elkanders armen te doen getroffen worden - de vuisten van Janbaas en diens schaamrood bullenhoofd,

als behorende alleen tot het gebied der hypothese, niet eenmaal medegerekend? Of strekt het der nederlandsche natie tot schande indien zij op dit terrein Bilderdijks grootheid in vollen ernst ontkent?

VI

Onder Bilderdijks beste stukjes in het vak der satire behooren *de Nachtegaal en de Koekoek* (1811), waarin hij tegen de smakelooze oordeelvellingen des publieks in het letterkundige, en daarnevens *de Volksstem* (1818), waarin hij zoo wij ons niet bedriegen tegen eene hem bijzonder hinderlijke souveriniteitsleer onzer dagen tevelde trekt. In vergelijkenderwijs zeer humane en gematigde evenredigheden bereiden deze gedichtjes ons voor op de bij andere gelegenheden zooveel feller door Bilderdijk gevoerde oppositie in kerk en staat en litteratuur.

De Nachtegaal en de Koekoek is eene fabel waarin door deze beide vogels om den zangprijs wordt gedongen. Op voorstel van den koekoek zal Langoor scheidsregter zijn. De ezel komt en hoort eerst den nachtegaal. ‘Gants niet kwaad’, zegt hij:

Maar het is te wild gezongen,
En het blijft niet in de maat.

De koekoek krijgt daarop insgelijks gehoor; en nadat de vogel aanstonds aan het koekoekschreeuwen is gegaan, koekoek, koekoek, na als voor, luidt het vonnis van den regter aldus:

Bravo! ja, dat noem ik zingen,
(Zegt hy) dat's de rechte toon!
't Nachtegaaltjen piept wel aardig,
Maar de Koekoek spant de kroon.

Dat zijn klinkklaar zuivre jamben;
Dat's een maat naar mijn verstand:
Daar is 't zoet by in te slapen;
'k Hou niet van dien Griekschen trant.

Oorspronkelijkheid is eene van Bilderdijks groote verdiensten. Hij was een nieuw man in onze litteratuur, met name in de geschiedenis onzer versificatie. Op dit gebied heeft hij letterlijk geïnaugureerd. En behalve deze ééne onvervreembare kroon draagt hij nog eene andere, eene meer betrekkelijke: hij was ongemeten de voortreffelijkste dichter van zijnen tijd, een nachtegaal onder de bastaard-nachtegalen. Daar hij nu bovendien vaak niet begrepen werd door het publiek, en zijn lied van deze zijde niet-alleen zeer doove maar somtijds ook zeer lange ooren ontmoette, kunnen wij ons niets gemakkelijker verklaren en in hem dragen dan een hooge mate van zelfgevoel. Hoe zou deze man zichzelf gansch en al onbewust hebben kunnen zijn van zijne superioriteit? Geen groot kunstenaar met pen of penseel of luit, of hij zal te eeniger tijd zijne instemming schenken aan den hooghartigen regel uit Goethe's *Epigrammen* en zijnen troost vinden in de gedachte:

Werke des Geists und der Kunst sind für den Pöbel nicht da.

En toch - want daar is onderscheid tusschen deze dingen bij zichzelf te denken of zelfs in een kring van vertrouwden uit te spreken, en ze te laten drukken - toch is de ware maat van het zelfgevoel reeds overschreden, schijnt het, wanneer iemand, van hoe groote en buitengewone dichterlijke talenten overigens ook, openlijk de overtuiging uitspreekt dat zijn publiek een ezel is, zijn mededinger een koekoek, en hijzelf een nachtegaal.

Doch Bilderdijk heeft het bij deze getemperde hooghartigheden van 1811 niet gelaten. In 1824 is zijn dichterlijk *odi profanum* overgeslagen in een ruwen geest van invective en recriminatie. En ditmaal zijn het niet de mededichters of het publiek, maar de recensenten die 's dichters verbolgenheid gaande maken. 'Waar zijn wij?' zoo luidt de vraag waarmede de strafrede tegen hen wordt ingeleid:

Waar zijn wy? in wat land, in welke hemelstreken?
By 't Apendom veellicht, waar 't filozoofs geslacht
Zich uit gesproten roemt...

Maar neen, niet over de politieke of kerkelijke liberalen, niet over dit bavianendom wil de dichter ditmaal handelen. Deze zinspeling op de, zoo wij wel hebben, Blumenbachsche theorie over den oorsprong van het menschelijk geslacht, laat hij dus voor ditmaal varen. Niet op de geperfectioneerde boomklimmers, maar gelijk gezegd is op de letterkundige kritiek zijner dagen heeft hij het deze reis gemunt:

Maar 'k heb het tegen u, volmakend ras van apen,
Qua tales, niet; och neen, gy moogt gerust gaan slapen.
 Maar 't dommer nog dan dom Recensieschrijvendom
 Dat d'algemeenen Leer- en Rechterstoel beklom
 En achter 't sluipgordijn der naamloosheid gezeten,
 't Onfeilbre vonnis wijst aan Proza en Poëeten.

Tot zoover kan het er mede door. Die regel inzonderheid van het recensieschrijvendom is even meesterlijk van vorm als grappig van zaamgeperste kwaadaardigheid. Ook van de zijde eens acht en zestigjarigen grijsaards? Maar hetgeen volgt behoort gansch en al op de 's Gravenhaagsche vischmarkt thuis:

Gy, kwakend kikkrengrom uit Neêrlands moddersloot,
 (Zoo 't waar is evenwel, dat ge uit ons Neêrland sproot)
 Van waar toch komt u 't recht, ik zeg niet om te kwaken,
 Kwaakt u te barsten! maar om zwadder uit te braken
 Op wie 't ook zy, als waar 't een beedlaar of een zot
 Die met de gekskolf liep of met den rommelpot?

Leefde Bilderdijk nog, het zou ons hopen wij niet aan den moed ontbreken zijne poëzie te kritiseren; en in één opzigt althans zou hij ons geen kikkergrom uit de nederlandsche moddersloot kunnen heeten, want hij zou ons niet gezeten vinden achter het sluipgordijn der naamloosheid. En wanneer in het onderstelde geval zijn vers aan de recensenten onder onze oogen kwam, zouden wij de vrijheid nemen hem te zeggen dat zich boos te maken over naamlooze recensies van onbevoegden het werk van geen verstandig, en weder te schelden wanneer men gescholden wordt de handelwijze van geen edel dichter is.

Scherp maar grof, zeiden wij van Bilderdijks muze. En onze lezers zullen bespeuren dat ook deze kwalificatie niet zonder overleg in ons eerste opstel werd neergeschreven. Blijven wij nog eenige oogeblikken bij 's dichters strijd tegen zijne meer bepaald letterkundige tegenpartijders staan, en leggen wij telkens den vinger op de plaats waar de eerlijke satire in mateloos schimpen ontaardt. Men mag - te weten uit het oogpunt der belletrise; dat der zedelijkheid nemen wij hier slechts in zoover op als deze laatste met de kunst samenhangt - men mag onwaardige tegenstanders ook in het openbaar ten toon stellen en hekelen; maar men mag hun niet toevoegen: 'Kwaakt u te barsten!' Men mag spotten met eene verachtelijke camaraderie die meent dat niemand geest heeft behalve zij en hare vrienden; maar wanneer men haar begroet gelijk Bilderdijk doet in zijne *Letterklubs onzes tijds* (1820):

Ga, laf gebroed van eeuwige uitvaartzingers,
 Dat by dien lof, van eigen hoogmoed zwelt;
 Maar 's Hemels vloek verstijve u tong en vingers,
 Zoo ge ooit één woord van mijn verscheiden meldt!

dan heeft men opgehouden satiricus te wezen, want men is dan niet langer een fatsoenlijk man. Men mag zich vrolijk maken over den uitbundigen lof dien partijzucht aan middelmatige dooden toezwaait, maar men mag geen vers laten drukken *Op een partij huilende Lijkzangers onzes tijds* (1821), dat in dezer voege aanvangt:

Rekels, laat den doode slapen!
 Waarom toch zijn vredige asch
 Met uw nagels los te schrapen
 In dat valsche Luitgekras?
 Of, wat meent gy, zoo zijne ooren
 In den donkren kelderkuil
 Dat vervloekt geraaskal hooren
 Van uw jankend hondsgehuil,
 Dat hy niet, van spijt aan 't branden,
 Om zal keeren in de kist?
 Ja, niet knarsen met de tanden
 Of zijn grafkuil wierd bepist?

En een even groote ongelikte, geen satiricus langer, is hij die eene *Ronedans* om zijne eigen doodkist vervaardigt, waarin de letterkundige vijanden aldus jubelend worden ingevoerd:

Maar nu zeidt hy hach
 Noch wach!
 Ja, wy triomfeeren!
 Dulden moet nu Bilderdijk
 Dat wy dansen op zijn lijk
 Als gelubde beeren:
 Al de kikkers uit de sloot,
 Zingen vrolijk: 'Louw is dood,
 Nimmer moet hy keeren!'

Vergelijk zulke verzen met bijvoorbeeld dat slot van Heine's *Deutschland*, waar hij den Koning van Pruissen voor de vierschaar der nakomelingschap daagt; en, welke hulde men ook brenge aan de puntige dictie en schitterende versificatie door Bilderdijk in de aangehaalde verzen ten toon gespreid, men kan niet nalaten te bekennen dat de palm der grootheid hier niet is aan de zijde van den regtzinnigen hervormde, maar aan die van den bekeerden jood en onbekeerden christen.

Behalve enkelen die Bilderdijk in persoon en van nabij gekend hebben, heeft niemand hem ooit voor zachtzinnig gehouden. Hij behoefde dit ook niet te zijn om een groot dichter te wezen. Wij althans nemen hem gaarne zoo als hij is en gunnen hem de volle vrijheid die aan den hekeldichter toekomt; ook dan wanneer hij ons persoonlijk beleedigt in de gevoelens die wij zijn toegedaan, of de herinnering aantast van mannen aan wie wij meenen dat het vaderland groote verpligting heeft. Zelfs zouden wij ons openlijk aan Bilderdijks zijde scharen, indien hem het regt wierd betwist om te zijn die hij was of indien hij om zijne hetzij kerkelijke hetzij politieke gevoelens in den ban wierd gedaan. En gelijk wij tot hertoe in deze opstellen ons met den strengsten ernst meenen onthouden te hebben van alle kleingeestigheid, en in het gemeen van alle denigrerende en onwaardige kritiek, zoo wenschen wij ook de eersten te zijn in de erkenning van het goede in Bilderdijks muze, wanneer zij, nu niet langer tegen

letterkundige vijanden alleen, maar ook tegen andere wederpartijders en met name tegen den geest der eeuw hare pijlen afzendt.

Zoo bewonderen wij van harte het in den aanvang door ons genoemde versje *De Volksstem*, onzes insziens eene der gelukkigste van Bilderdijs proeven op het gebied der hekelpoëzie. Hij verhaalt daar hoe weleer het varkensknorren, door de menschelijke stem van een troepje kermisgasten nagebootst, tot de uitgezochtste volksvermakelijkheden van het oude Rome behoorde. Reeds onder gewone omstandigheden, wanneer ridderschap of honderdmannen uitspraak deden in den knorkunsttwist en den prijs uitreikten aan den vaardigsten der zwijnzangkunstenaren, reeds dan was de belangstelling der menigte groot. Doch nooit was zij dit zoo zeer als bij zekere gelegenheid toen het volk-zelf den kamp voor een keer beslissen mogt en derhalve de volksstem als hoogste uitspraak gelden zou. Ditmaal namen slechts twee personen aan den wedstrijd deel. De een was een beroemd goochelaar, trotsch op de blakende gunst waarin hij sinds lang bij de menigte stond, en nu de kampplaats in de uitgezochtste praalkleedij fier op en neder stappend. Aan hem is de beurt; zijn triomf is volkomen:

De kunstnaar knort. Met duizend handen
Klapt alles alles doof en stom,
En 't scheen, men smeed by turftonmanden
Bravissimoos en bravoos om.

Zijn mededinger was een eenvoudige boerenkinkel van achter de ploeg; 'zoo groen als een mof,' gelijk de dichter met éénen trek hem teekent. Hij staat en gluipt met de oogen; zijn hals hangt scheef voorover, zijn mond is halfverscholen in zijn kleed, en hij houdt de armen kruislings voor het lijf. De beurt is aan hem; en, ofschoon hij het er beter afbrengt dan iemand had durven hopen, toch is het volk hoogst ontevreden:

Men hoort het. Alles slaat aan 't morren;
Weg (roept men), voort maar! weg met hem!
Die eerste, ja! dat heet ik knorren;
Maar dit gelijkt geen varkensstem.

En wat doet nu de boerenjongen? Op het hooren dezer kreten van afkeuring haalt hij uit zijn kleed een levend varkentje te voorschijn, bijt het in den oorlap, en toont aan de menigte het dier welks stem zij hoorden:

Ziet daar (dus zegt hy), Kunstbeslechers,
Hoe juist, hoe wijs gy vonnis velt!

Zijnerzijds voegt de dichter er aanstonds deze zedeles bij en besluit daarmede:

Erken nu 't domme volk voor rechters,
Gy die belang in waarheid stelt.

Dit, en evenzoo de fabel van *De Visschen en den Reiger*, een uitmuntend bijgebragte persiflage van het constitutioneel koningschap, waarin desgelijks de zin der beeldspraak in een paar kernachtige slotregels eensklaps duidelijk wordt - dit en enkele dergelijke van 's dichters satiren zijn echte kunststukjes. Constitutionele regeringsvorm en volkssouvereiniteit: niemand ontzegge aan Bilderdijk het regt niet ingenomen te zijn geweest met deze moderne instellingen; en indien ons vermoeden gegrond is dat zijn aanval op de kunstbeslechers, in het aangehaalde versje, naar de bedoeling van den dichter ook tevens een protest tegen laatstgenoemde is geweest - onwillekeurig toch denken wij bij de volksstem aan iets meer dan aan een uiting van kunstgevoel-alleen - dan mag het niemand aan de noodige onpartijdigheid haperen om ditmaal hulde te doen aan Bilderdijks geestigheid en aan Bilderdijks talent. Een geheel ander oordeel daarentegen moet zulke verzen treffen waarin 's dichters antipathie tegen den tijdgeest ontaardt in de schromelijkste personaliteiten, in een uitvaren niet tegen naamlooze recensien en hare auteurs, maar tegen mannen wier éénige misdaad was dat zij met al den invloed hunner groote talenten, in wetenschap en staat en kerk, eene andere rigting dienden dan die van Bilderdijk:

Neen, Kemper, 'k meng geen stem, geen harptoon aan 't gekrijsch
 Van 't snode slangenbroed, wier Duivlen eerbewijs
 U in uw grafsteen hoont en lastert. Onverlaten
 Die God en Vaderland en zoen en Heiland haten,
 En, vuige zwaluwen, voor 't gastvrij rietverdek
 Hun dank betalen in verfoeibren gruweldrek....

Dus is de aanhef van een vers (1824) vervaardigd bij het lezen, niet van sommige schimprenen, maar 'van sommige lofspraken op den braven Kemper.' De schuldigen, hier onverlaten en vuige zwaluwen genoemd, behooren tot hetzelfde ras der menschedaantige adderen en ander helgebroedsel als vroeger. Zij vormen als het ware eene commissie uit de partij huilende lijkzangers des tijds; en de gruweldrek, door hen op het gastvrij rietverdek gedeponeed, vult slechts aan hetgeen de rekels reeds tevoren op dien zekeren grafsteen hadden verrigt. Voorts worden zij in hunne sympathiën, steeds naar aanleiding hunner lofspraken op Kemper, aldus met naam en toenaam aangeduid:

Gaat, Vorstbestrijders! gaat, afvallig wangeslacht,
 Dat Vaderland beroert en plicht en recht verkracht,
 Draaft met uw duizenden verwaatnen en misleiden
 In dronken woede voort, met gift en moord te spreiden.
 Roemt, roemt uw Borgers, roemt uw Kinkers, en dat soort
 Dat, uwer waardig, van de Fichtsche Heltoorts gloort;
 Verwaten mistteelt, dat God-zelf in 't aanzicht lastert,
 Uit apen voortgebroed, tot apen weêr verbasterd;
 Maar noemt geen Kemper. Neen: mijn Dichtlier was hem waard;
 Hy was mijn Vriend. Verstomt! en rust' hy zacht in de aard!

Dit personele was overigens bij Bilderdijk slechts de tijdelijke en toepasselijke losbaring van zijn nooit uitgedoofden wrok tegen den geest der eeuw. Zie hier een fragment van het vers *Wijsheid* (1820) waaruit men zijne gevoelens omtrent de heerschende rigting van zijnen tijd en hare afkomst, doch zonder bijvoeging van eigennamen, in twaalf regels beschreven vindt. Na eenige klagten over de omdolingen der menschelijke rede, laatstelijk over de onzinnigheid der beeldendienst, gaat hij aldus voort:

Ik zwijg van 't vreemde slag, dat niet tot mensch geschapen
 Maar de afkomst wezen wil van 't achtbre ras der Apen,
 't Geen, duizend jaren aap, door 't maaksel van zijn hand
 In 't eind werd opgewekt tot oefning van 't verstand;
 Om (buiten 't Godsbestel, door 't vormen van zijn reden,
 Van uit der dieren kring in hooger rang getreden,
 En thands, door eigen kracht al meer en meer volmaakt,
 Den God gelijk te zijn, dien 't lastert en verzaakt.
 Och! kon men nog een wijl dit apenbroed belezen,
 Om thands op nieuw weêr aap, of immers, mensch te wezen,
 En Wetten, Kerk, en Staat, te laten in haar stand,
 Tot ze in volmaaktheid eerst aan 't toppunt zijn beland!

Deze was Bilderdijks hoogachting voor zijne tegenpartij. Wij voegen er aanstonds bij: dit is de sleutel tot het geheim zijner magteloosheid. Nooit staat hij boven, altoos slechts tegenover de partij die hij bestrijdt; steeds gelijkvloers met haar. Er is in zijne polemiek geene schaduw van waardigheid. Insteede dat hij zich boven de vulgariteiten van den partijgeest zou verheffen, daalt hij er onophoudelijk zelf toe af. Wordt er geschuimbekt, hij schuimbekt mede en terug. Hij spreekt over de dingen van den modernen tijd met dezelfde hinderlijke minachting en domme miskennenning als waarmede de mannen der verlichting weleer over triniteit en satisfactie spraken:

Verlichting - vrijheid - menschenwaarde -!
 Ja, heerlijk klinkt het in 't geluid;
 Maar 't is slechts jammer voor onze aarde,
 Dat al die poespas niets beduidt.

Hij is tegen den geest zijner eeuw bezielde met denzelfden weerszin als de vaderlandlievende joden uit het Makkabeesche heldentijdvak tegen het binnendringen der grieksche beschaving. Nog in zijn negen-en-zestigste levensjaar bezit en bezigt hij al het vuur van een jongen fanaticus tot het uitvinden der verachtelijkste bijnamen voor de leiders der openbare meening zijner dagen:

Als 't geslacht van schoorsteenvegers,
 En geheel die eedle hoop,
 Ketellappers, mandjens-koop,
 Modderscheppers, drekkuillegers,
 't Lieve Vaderland regeert,
 Is men nimmer te geleerd.

Hij kent het edel beginsel der verdraagzaamheid, anders onder den naam van gewetensvrijheid eene der kostbaarste paarden in de kroon van het moderne leven, en waarvoor een man als Vinet bijvoorbeeld in de kracht des christendoms tot aan zijn laatsten ademtogt gestreden heeft, enkel en alleen onder den kleingeestigen vorm van indifferentisme:

Verdragen, dulden! Ja, 't is thands een tijd van dulden;
 De tijgers grijnen thands die eerst afgrijslijk brulden;
 En 't lachj' is om den mond, al is de Hel in 't oog.
 Een enkele moord zegt niets, men moet zoo naauw niet ziften;
 Het dulden maakt de kern der liberale schriften.
 Men duldt al 't geen gy wilt, tot zelfs een God omhoog,
 Mits duivel en geboeft hier meester spelen moog.

Men ziet, ook Bilderdijk schrijft hier en overal aan den geest der eeuw, met name aan den geest der fransche omwenteling, een satanisch karakter toe. Doch hij doet het zonder één sprankje dier genialiteit die uit ditzelfde oogpunt de geschriften van Joseph de Maistre, zonder een zweem der meesterschap die Mr. Groen van Prinsterers *Ongeloof en Revolutie* kenmerkt. Zijn geraas is plomp en zouteloos. Maar zijn haat is groot en blijft zichzelf getrouw. De volken van den nieuwen tijd zijn hem hetgeen de Gojiem weleer voor Israel waren. Hunne talen klinken in zijn oor als het varkensgeknor der zwijnzangkunstenaren in de vertelling uit den ouden romeinschen tijd. Het spaansch, de taal van den grooten kettermoorder Filips II gaat goed:

ô Spruit van 't zelfde grootsch Latijn,
 Waar 't Oost in gloort met avondwederschijn
 En 't fier Romeinsch met stug Wandaalsch vereenigt,
 Van 't Noord gehard, door Zuiderlucht gelenigd;
 U minne ik meê in d'echten adeltrots
 En stouten moed des oorlogshaften Goths.

Nog beter het pauselijk italiaansch, tot welks lof zelfs de hulp van Byron ('I love the language, that soft bastard Latin') door Bilderdijk niet versmaad wordt:

U minne ik teêr, ô taal van lust en weelde,
Die 't stug Latijn in dartele ontucht teelde;
Die als de kus op malsche lippen smelt,
En 't hart doorstroomt met Liefdes algeweld.

Een gruwel daarentegen is hem de spraak van het land der omwenteling, van dat Frankrijk dat bij monde van zijne edelste vertegenwoordigers in onze dagen, onder alle landen van Europa zelf het eerste wezen zou om Bilderdijk uit den droom te helpen omtrent den overgrooten invloed dien hij er aan toeschrijft:

Maar weg met u, ô spraak van bastertklanken,
Waarin hyeen en valsche schakals janken;
Verloochnares van afkomst en geslacht,
Gevormd voor spot die met de waarheid lacht;
Wier staamlary, by eeuwig woordverbreken,
In 't neusgehuil, zich-zelv niet uit durft spreken;
Verfoeilijk Fransch, alleen den Duivel waard,
Die met uw aangeprijns zich meester maakt van de aard!

En, wat uit Bilderdijks standpunt echt oud-joodsch gevoeld en gedacht is, terwijl met en benevens hunne kagchels en hunne politieke instellingen de talen der Gojiem hem eene niet uit te spreken walging veroorzaken, ziet hij alleen in Hollands taal, zoo zij slechts niet besmet ware door de aanraking met vreemde en schuldige pestlijderessen, eene hope voor de toekomst. 'Weg,' zoo roept hij aan de *Hedendaagsche Talen* toe:

Weg 't sijflend mondgebies en rochlend keelgegrom,
Weg 't klepprig kaakgekwak of snorkend neusgebrom,
Dat ge uitsist, spuwt, en spritst met hakklend woordverslikken,
Belachlijk slangenbroed of varkensras! Verstom!
Ons Neêrland slechts bracht de aard heur morgenstond weêrom,
Deed hier 't onduitsch gekrijsch van 't waanziek meesterdom
De Goddelijke taal in d'adem niet verstikken.

Een niet onduidelijk bewijs dat Bilderdijk in al deze verzen zijne eigen waardigheid verspeeld, ontrouw aan zijne roeping gepleegd, de zaak die hij voorstond bedorven, en zich met eigen hand veroordeeld heeft tot eene in dit opzigt welverdiende impopulariteit, is dat niemand onder zijne begaafde leerlingen ooit na hem in onze litteratuur denzelfden toon heeft aangeslagen als hij. Om van Mr. Da Costa niet te spreken, wien de eer toekomt dat zelfs zijne felste bladzijden altoos nog in vergelijking van Bilderdijks uitvallen toonbeelden zijn van hoffelijkheid: heeft ooit Mr. Groen van Prinsterer in zijne geschriften eene taal gevoerd als uit de in dit onderdeel onzer beschouwing aangehaalde proeven spreekt? Tijdens deze staatsman het dagblad *De Nederlander* schreef, de éénige met talent geredigeerde hollandsche courant die wij ons herinneren tot hiertoe gelezen te hebben, heeft hij altoos, ook in de hitte van den strijd, en zonder ergens ontrouw te worden aan ook zijn geloof in het satanisch karakter der fransche revolutie, den regel in het oog gehouden dat er bepaalde grenzen zijn die niemand overschrijden mag of hij verbeurt de aanspraak des eerlijken mans op de kennisneming en repliek van den eerlijken man zijnen tegenpartijder. Het is dan ook niet-alleen in naam eener aan die van Bilderdijk tegenovergestelde en haar antipathetische rigting, maar tevens in dien der praktijk van Bilderdijks eigen discipelen en bewonderaars dat wij den staf breken over zijne tegelijk door overdrijving belagchelijke en door blinde woede onedele polemieken.

En een bewijs dat dit oordeel, ofschoon gesproken uit eene geheel andere rigting als die van Bilderdijk, evenwel in den hatelijken zin des woords door geen partijgeest en allerminst door kerkelijke sektegeest wordt bestuurd, is voor onszelven onze hooge ingenomenheid en ongeveinsde eerbied voor de persoonlijkheid en de geschriften van den man dien wij zoo- even in het voorbijgaan noemden en aan wiens invloed op onze eigen vorming wij ons leven lang met dankbaarheid hopen te blijven denken: Alexandre Vinet. Zoo iemand, Vinet staat hier te lande bij de naar Bilderdijk genoemde staat-

kundige en kerkelijke partij in hoog aanzien. En voor een deel terecht. Welke kiemen toch eener andere en meer vrijzinnige rigting men ook in zijne geschriften moge weten aan te wijzen, Vinet bleef tot den einde toe regtzinnig hervormd en een welsprekend voorvechter van het overal bij de oudkerkelijke dogmatiek zich aansluitend en aangesloten *réveil* van zijnen tijd. In de politiek, voor zoover hij zich daarover heeft uitgelaten, was hij bovendien conservatief; althans allesbehalve revolutionair. De Waadlandsche radikalen hebben dit in 1845 en vroeger ondervonden. Getuige zijne kritiek van Soumet's *Divine Épopée*, had zijn kerkgeloof ook invloed op sommige zijner letterkundige vonnissen. Wij mogen hem dus in menig opzigt en om velerlei redenen naast Bilderdijk plaatsen. Doch juist in dezelfde mate als Bilderdijk ons afstoot trekt Vinet ons aan. Vooreerst om zijne bewonderenswaardige billijkheid, die hem in staat stelde een parallel te trekken tusschen Bossuet en Voltaire waartegen de kleingeestigheid van bijvoorbeeld Bungeners voorstelling van deze mannen beklagelijk afsteekt. Dan ook om zijn satiriek vernuft, dat hij meestal onderdrukt, maar dat toch somtijds, zooals in zijne kritiek van Victor Hugo's *Burgraves*, en desgelijks door de wijze waarop hij aan Chateaubriand doet gevoelen dat het *nous* in diens latere geschriften slechts een masker is voor het menigvuldig voorkomend *moi* in zijne vroegere, meesterlijk aan het licht komt. Eindelijk en allermeest om zijn weldadigen ernst. Wie zijne vernietigende beschouwing over Lamartine's *Jocelyn* gelezen heeft, twijfelt geen oogenblik of aan Vinet komt de eer toe, en voor dien nederigen Zwitserschen hoogleeraar in de praktische godgeleerdheid, voor dien woordvoerder der oud-protestantsche kerkleer, is het weggelegd geweest - en noch door Souvestre, noch door Sainte-Beuve wordt hem die hooge roem betwist - de apostel te zijn eener kritiek zooals vóór hem door niemand in Europa geoeffend was, en zooals in Frankrijk inzonderheid niemand tot dien tijd toe den moed had gehad te oefenen. Wij voor ons althans, zulke bladzijden lezende, zetten van lieverlede alle kerkelijke vooroordeelen ter zijde, laten des schrijvers dog-

matiek voor zijne rekening, en kennen slechts één ding dat in onze vereering zijne scherpzinnigheid overtreft: den adem uit hooger sfeer, den christelijken zielenadel, den reinen en verheven smaak, die ons uit zijne werken tegenstroomt. Dat wij niet met Bilderdijk dweepen ligt dus onzerzijds niet aan vooringenomenheid tegen den vorm van Bilderdijks christendom of tegen zijne rigting in litteratuur en politiek. Neen, maar juist zij die onder den invloed mede van een geestdrijver en kerkelijk regtzinnige als Vinet iets leerden gevoelen voor hetgeen men noemt christelijke grootheid bij litterarische kunst, iets van den moed in zich voelden ontwaken die noodig is om ook aan mannen als Chateaubriand, als Hugo, als Lamartine, hunne ontrouw te verwijten, staan op in den geest tegen Bilderdijks idumeeschen haat en protesteren bij zichzelf tegen Bilderdijks onhebbelijken wansmaak. Waarover nader.

VII

Een van Bilderdijks vrienden, de dichter Maurits Cornelis van Hall, heeft hem met den meesten ernst en zonder een zweem van ondeugende bedoeling bij eene aloë vergeleken:

Wie zijt ge, o wonderschoone plant,
Die 't blad, met scherpen doornen-rand,
Zoo statig houdt ter aard gebogen;
Die, rijzende als uit stalen voet,
Daar achtbaar schittert voor mijne oogen,
Als 't beeld van majesteit en moed?...

Een vers uit de oude doos, gelijk men bemerkt. Geen dichter van den tegenwoordigen tijd zou een lied, waarboven met ronde woorden te lezen staat *De Aloë*, durven aanvangen met de vraag: Wie zijt ge, o plant? Omtrent zulke dingen althans is onze poëzie in de jongste periode werkelijk en aanmerkelijk vooruitgegaan. Doch het zonderlingst is nog niet dat Bilderdijk hier door zijn dichterlijken vriend reeds in den tweeden regel vergeleken wordt bij eene plant met scherpen

doornen-rand om hare bladeren. Aan het slot des gedichts, met één dier 'ja's' tot aanhef waaruit blijkt dat sommige gebreken van de versificatie des bezongenen ook den bezinger eigen waren, geeft de jongere dichter den ouderen deze les in de zachtmoedigheid:

Ja, de Aloë, zij is uw beeld,
o Grijsze Bard, wiens dichtvuur speelt
En blaakt in steeds hernieuwde spranken!
Vaak boeit mij uw zoo heerlijk lied;
Maar spreekt de wrevel in uw klanken,
Dan huldig, maar ik min het niet.

Op welke van Bilderdijks verzen hier gezinspeeld wordt, halen wij thans niet weder op: de belangstellende lezer raadplege dienaangaande ons vorig opstel. De gang onzer beschouwingen brengt mede dat wij ditmaal over iets anders spreken, en wel over dien aan Bilderdijks muze eigenaardigen wansmaak, dien wij de laatste reis op eene voor ons doen zeer forsche wijze waagden te kwalificeren. Ook ditmaal nemen wij ons uitgangspunt in iets waarlijk schoons of althans kunstigs - het bekende versje *Eierkoken* - om daarna met enkele voorbeelden aan te toonen in welk opzicht de dichter onzes inziens ontrouw is geworden aan zichzelf en aan zijn eigen talent:

De luchtstroom ruisch' door 't vier, dat uit zijne asch geschoten,
In vlammen om zich grijp' en Meroos God doorgloei';
Zijn hitte dring' door 't vocht, in 't hol metaal besloten,
En bruische in golven op met bonzend stormgeloei.
Daar wiegele in den plasch het scheppings-al van 't kuiken,
Dat in zijn zilvren lucht een gouden aardbol sluit;
En 't beuk' de krijtaardschors dier breekbre wareldkruiken,
En dove 's levens aâm in 't bobblend windvlies uit.
Zoo word' de ommuurde zee ten bergklomp door 't verschroeien,
Waar 't half gesmolten goud verbalsemd door blijft vloeien!

Niet zoozeer uit persoonlijke ingenomenheid halen wij dit versje aan als een voorbeeld van zuiveren smaak. Er is, zoo schijnt ons, in dit genre iets geforceerds, iets dat meer tot het vak der oude rethorijkerskunst dan tot het gebied der

ware dichtkunst behoort. Doch wij geven dit oordeel gaarne voor beter en tellen met sommige zeer bevoegde kunstkenneren dit tiental regels zonder voorbehoud mede onder Bilderdijks kleinere meesterstukjes. Één ding evenwel, hopen wij, zal men ons toegeven: dat namelijk een vernuft als in dit *Eierkoken* doorstraalt zich bevindt op hetgeen men in de volkstaal eene gladde baan pleegt te noemen. Tusschen dit en wansmaak ligt naauwlijks meer dan ééne schrede; en het is te voorzien dat een dichter zonder zelfbeheersching - eene deugd waardoor Bilderdijk als poëet nooit heeft geschitterd - door toe te geven aan zijne aangeboren overhelling tot het gewrongene en gezochte, inplaats van enkel vernuftig te blijven meer dan eens schipbreuk zal lijden op de klip van het valsch vernuft. Dat dit ongeval bij menige gelegenheid, in het groot en in het klein, aan Bilderdijk is overkomen, en dat derhalve ook te dezen aanzien zijne poëzie behoort gezift te worden als de tarwe, hiervan hebben wij niet-alleen voor onszelven de overtuiging opgedaan, maar het zou ons verwonderen indien deze zelfde overtuiging niet ook weldra in den geest onzer lezers geboren wierd.

Een vers of gezegde van Haller omtrent de menschelijke natuur (*Unselig Mittelding von Englen und vom Vieh!*) gaf Bilderdijk aanleiding om in 1824 een gedicht te schrijven *Aan den Mensch*, waarvan de twee eerste regels aldus luiden:

o Gy die tusschen Vee en Engelen
't Gewichtig middelvak beslaat...

Dit is slechts belagchelijk; om de deftigheid van den aanhef ('o Gy!') in verband met dat koddige vee; om de dwaze en stijve voorstelling van een door den mensch beslagen middelvak, als ware het bezielde heelal een schrijfflessenaar met drie loketten of eene door beschotten afgedeelde arke Noachs; en ook om dat potsierlijke woord 'gewichtig', waardoor de dichter aan het denkbeeld 'middelvak' eenige waardigheid schijnt te hebben willen bijzetten - immers er is in het gansche vers geen zweem van ironie te bespeuren - maar dat men veeleer uit den mand eens ambtenaars van

den burgerlijken stand dan uit dien eens lierzangers verwacht zou hebben. Ziehier intusschen iets ergers dan belagchelijk, dat evenwel hoog ernstig bedoeld is en geschreven heet in christelijke geestvervoering:

Ja, 'k mocht in 't hart die troosttaal hooren:
 'Koomt tot my, die beladen kruipt;
 De balsem voor uw vuile wonden
 Is 't bloed dat uit de mijne druipt'

Zelfonderzoek is de titel van het vers aan welks laatste strofe wij deze regels ontleenden (1827), en wij staan verbaasd daaronder hetzelfde jaartal te lezen als aan den voet van dien schoonen lierzang *'t Gebed*, waarvan de beide eerste strofen - de fraaije vergelijking van 's dichters gebeden bij het krijschen van den vogel Alcyon - vroeger door ons werden aangehaald. Gaarne bekennen wij ons onvermogen om eene zoodanige ongelijkheid te begrijpen; eene zoo uitnemende verhevenheid in het ééne, eene zoo afzigtelijke platheid in het andere gedicht; zooveel rein en zooveel bezoodeld water opwellend uit den mond derzelfde fontein in hetzelfde jaargetijde. Doch het onderwerp in dit viertal regels aangeroerd is te teeder om er lang bij stil te staan. Kiezen wij een ander voorbeeld:

Dierbre Heiland! in zijn broedren
 U te geven wat men geeft,
 Is de wellust der gemoedren
 Waar uw geest het hart doorzweeft....

Af te geven op Uw wenken
 Wat aan U behoort, niet ons;
 En zich anders niet te denken
 Dan als uitgeperste spons;

Blij, de droppels uit te stroomen
 Waar Uw hand haar mede drenkt;
 Die zy, dankbaar ingenomen,
 Even dankbaar wederschenkt!

Blij, dat haar Uw hand wil drukken,
 En door haar Uw weldaân spreidt!
 Dit is 't echte hartverrukken,
 Christenen weldadigheid!

Zoo leest men in het gedicht *Mededeelzaamheid* (1829), en de door ons uitgeschreven hulde aan haar wordt onmiddellijk gevolgd door dit gebed om vervulling met den geest dier edele christendeugd:

Doe ons geven, Hemelvader,
 Aller gaven eerste bron!
 Maak een sprankjen uit Uw ader
 Van dees lekke waterton -

met welke waterton, een beeld dat van verre ontleend schijnt aan de profetiën des Ouden Testaments, de dichter zichzelf bedoelt; en wij nemen deze gelegenheid te baat om den lezer opmerkzaam te maken op de volgende omstandigheid.

Wie Bilderdijs komplette dichtwerken niet gelezen heeft - en al voortschrijvend aan deze beschouwingen stelden wij ons gelijk van den aanvang af een publiek voor oogen dat grootendeels in dit geval verkeert - zal alligt van onze kritiek den indruk ontvangen alsof haar toeleg ware bij voorkeur op de schaduwzijden van het talent diens dichters te wijzen. Halen wij toch uit een gedicht van hem enkele regels aan die van platheid of ruwheid, van bitterheid of van hartstogtelijkheid, en nu ook wederom enkele die van wansmaak getuigen, het kan den schijn hebben dat wij zoodoende, al zijn onze aanhalingen geenszins vervalscht, evenwel onregtvaardig handelen jegens hem aan wiens verzen wij ze ontleenen; den schijn dat wij, in stede van in den misthoop naar paarlen te zoeken, het omgekeerde verrigten en de paarlen laten liggen om des te onverdeelder onze aandacht te kunnen wijden aan het stalvaagsel waarin zij schuilen. De betuiging dat wij tot zoo iets onbekwaam meenen te zijn, ware hier welligt minder op hare plaats. Doch tot onze regtvaardiging kunnen wij aan onze lezers de verzekering geven, eene verklaring die evenwel door niemand hunner op ons gezag behoeft te worden aangenomen en van wier getrouwheid zij zich desverkiezend met eigen oogen kunnen overtuigen, dat juist het tegendeel waar is van hetgeen eene

bevooroordeelde kennisneming onzer kritiek zou kunnen doen vermoeden. Wanneer, om ons bij deze zeer weinige voorbeelden te bepalen, wanneer wij uit het vers tegen de recensenten de regels aanhalen waarin dit geslacht bestempeld wordt met den naam van kikkergrom uit Nederlands moddersloot; uit het vers getiteld *Volmaking* de strofe waarin de destijds in ons vaderland bovendrijvende partij een ras van schoorsteenvegers en drekkuillegers heet; uit het vers ten verjaardage van mevrouw Bilderdijk het couplet waarin de raadslieden van koning Willem I ons worden voorgesteld als menschgedaantige adderen; uit het vers tegen de lofredenaars van den overleden Kemper de plaats waar Borger en Kinker met hunne vrienden voor den lezer optreden als eene uit apen voortgebroede en tot apen weder verbasterde misteelt - dan halen wij niet aan hetgeen deze (zou men welligt meenen) overigens schoone gedichten ontsiert, maar integendeel het éénige wat deze reddeloos alledaagsche gedichten nog eenigszins boven hunne anders volstrekke vulgariteit verheft. Schandelijke sieraden, zegt iemand, en wij durven het niet ontkennen; doch niettemin zijn deze uitgezochte schimpnamen en is dit gesublimeerd bordeel-nederduitsch nog het éénige teeken waaraan men in deze verzen den man van talent herkent, zij het ook dat zijne ster bij al deze gelegenheden eene regte dwaalster is geweest. En ditzelfde geldt van het gedicht *Mededeelzaamheid*, zoo even bij uittreksel geciteerd. Die lekke waterton, die uitgeperste spons, wederom stemmen wij het u desnoods toe, zijn door smakeloosheid onuitstaanbaar; doch hoe naar vorm en inhoud tevens mislukt de beeldspraak zij, deze beeldspraak is het éénige waardoor de dichter toont dat hij althans eene poging heeft gedaan om dichterlijk te wezen. Al hetgeen voorafgaat, al hetgeen volgt, zijn onbeduidende gemeenplaatsen, woorden zonder gedachten, verzen zonder poëzie, en waaruit slechts al te duidelijk blijkt hoe juist en naar waarheid, zonder daarmede evenwel in het minst eene wezenlijke verkleining van zijne eigen gaven te bedoelen, Bilderdijk zichzelf geteekend heeft in deze regels aan een vriend, die

zijne poëtische vruchtbaarheid geprezen had (niet onmogelijk komen wij later op deze bekentenis terug):

Die my van een toren stiet,
Zou me in gruzels doen verbrijzelen;
Maar dat gruis, naar allen schijn,
Zou gebroken verzen zijn.

En inderdaad, konden Bilderdijks kompleete dichtwerken in een vijzel worden fijngestampt, men zou geen gruis van denkbeelden, van gevoel, van fantasie bekomen, van hetgeen bij uitnemendheid de dichtkunst kenmerkt, maar hoofdzakelijk gruis van verzen. En geen wonder, want de dichter heeft er van deze laatste driemaal honderdduizend op zijne rekening.

Om tot ons onderwerp terug te keeren, wij deden gevoelen welke misstanden Bilderdijks muze somtijds aanneemt wanneer zij het zacht gebied der godsdienstige poëzie betreedt. Na de godsdienst nu is er geen huldebetoon dat aan het dichterklijk gemoed liefelijker toonen pleegt te ontlokken dan de eeredienst der vrouwen. Wiens aangeboren ruwheid onverteederd blijft zelfs in de tegenwoordigheid der vrouw die hij liefheeft en hoogacht, aan diens goeden smaak mag veilig worden gewanhoopt. Laat ons zien welke kans er voor Bilderdijk te dezen aanzien op eene goede plaats in onze dankbare herinnering overblijft.

Dat hij, twee en vijftig jaren oud, in staat was een meisje, naar den nieuwsten smaak gekleed, gelijk het opschrift boven het vierregelig versje luidt, op de volgende wijs in zijne verbeelding toe te spreken:

Wat zoekt gy voor 't gelaat een sluier?
De zon, onnoozle Meid, steekt nog zoo hevig niet.
Vraag liever om een kinderlulier,
Dat niemand door dit kleed uw bloote schaamte ziet....

dit vergeven wij hem desgevraagd. Welligt bezat hij in zijne vierkante kuischheid een zeker regt om, met voorbijzien van het zooveel gedecolleteerder vrouwelijk voorgeslacht, aldus

voor een keer als boetprediker op te treden tegen het onbetamelijk toilet van sommige zijner schoone tijdgenooten. Welligt ook was het bewuste meisje werkelijk een ietwat schaamteloos nuf. In elk geval, de dichter was hier niet tevens minnaar; de liefde blinddoekte ditmaal zijn daemonium niet. Nemen wij dus iets anders, iets huiselijks. Ziehier het coupletje dat tot begeleiding heeft gediend van een paar oorringen, verbeeldende harten, in 1806 uit 's Hage door den dichter aan zijne echtgenoot toegezonden:

Praalzucht pronk met gouden spangen,
 Smakelooze nietigheên!
 Harten aan het oor te hangen,
 Dierbre, voegt aan u-alleen.
 Dit is 't voorrecht van uw zangen!
 Dit zijn uwe Dichttrofeên!

Mevrouw Bilderdijk met harten aan de ooren, de harten van hen die door hare poëzie getroffen werden - onze verbeelding weet niet of zij hier bij voorkeur aan een vleeschhouwerswinkel of aan een kermiskraam vol snuisterijen denken moet. Ook heeft ieder onzer wel menigmaal gehoord van eene medegesleepte schare die aan de lippen eens welsprekenden redenaars hing, maar nooit van een redenaar die met eigen hand deze schare vasthechtte aan zijne ooren. Mogelijk zegt men: een dichter is ook weder iets anders als een redenaar. Het zij zoo, doch wij meenen niettemin dat Bilderdijk, op het oogenblik-zelf dat hij protesteerde tegen smakelooze nietigheden, door deze zesregelige nietigheid zijne dichterlijke gade op de meest smakelooze wijze belagchelijk heeft gemaakt. Minder evenwel dan hij het haar tien jaren vroeger deed, toen zij nog een jong meisje was, aan wie hij het hof maakte. Destijds beminde hij haar vurig, met al de kracht eens veertigjarigen mans. O, riep hij haar toe, en noemde zijne ziel eene droeve vlugteling, ten boezem uitgerukt door den magneet van Glycere's kus en dientengevolge buitengaats omzwervend:

o Weiger dan in dat aanbidlijk harte
 De schuilplaats aan die droeve vluchtling niet,
 Die, afgefoold door onverduurbre smarte,
 Om lafenis tot uw en boezem vliedt!

En als zy, dus in d'uwen uitgegoten,
 Mijn boezem koud en zonder leven laat;
 Zich in den stroom van uw en adem baadt;
 En, in uw hart met de uw en saamgevloten,
 In uwe borst van Hemelwellust slaat;

Gun dan mijn hart, van zijne ziel begeven,
 Een nieuwe ziel te zuigen uit uw borst!

En zoo jaloersch was hij van Glycere's liefde, dat hij zelfs aan haar hondje Filidor
 het voorregt misgunde van door haar te worden gestreeld en gekust:

Hy op uw schoot, (dien schoot van zaligheden!)
 Een zoeten lach verrassen op uw mond!
 Een zucht misschien, uw teder hart ontgleden,
 Die... uit uw borst zich uitstort in den hond!

Doch zoo gemakkelijk komt Kalyce - dus luidt ditmaal Glycere's toenaam - er bij
 haren aanbieder niet af. Die genegenheid van het meisje voor haren hond, hij wil er
 meer er alles van weten en vraagt haar, beter catechiseermeester dan dichter:

ô Ziet gy dan in die afgrijsbre blikken
 De afschuwlijkheid der gruwzaamste ontucht niet?
 Doet u de vlam, de vloekvlam, niet verschrikken,
 Die 't geile dier uit schaamtlooze oogen schiet?

En als ware ook dit nog te weinig voor den afgunstigen en weetgierigen minnaar,
 slaat hij onmiddellijk daarop den hollen preektoon aan:

Laat andren, wien, van God en deugd vervallen,
 't Ontaarte hart ontmenscht, verbeestlijkt is,
 In arm en schoot met vuig gedierte brallen,
 Tot mijn, tot uw, tot 's Hemels ergernis!
 U, lieve Maagd, u voegen zuivre bloemen
 Op blanke borst en Maagdelijken schoot....

Arme Katharijne Wilhelmine, waarom is Filidor niet uw éénige liefde gebleven! Wederom openen wij te dezer gelegenheid eenen tusschenzin, en wel tot aanzuivering ditmaal eener nog altoos onvoldane rekening. ‘Niet licht’, zoo leest men bij Mr. Da Costa, en deze plaats heeft betrekking op verzen als de daareven aangehaalde, ‘is door een teder en ridderlijk gemoed in meer uitgezocht edele vormen, op meer zieldoordringende en hartinnemende wijze, een hof gemaakt.’ En onmiddellijk daarop: ‘Wat de dichterlijke harp versmeltendst en vertederenst heeft, werd hier, op Engelschen (daarom alleen reeds onvergetelijken) bodem, door den Nederlandschen Minstreel uitgestort en aangeboden als van dag tot dag.’ Wij eerbiedigen deze piëteit van den dichterlijken geloofszoon voor den man van wien hij ergens getuigd heeft: ‘mij een onvergeetlijk weldoener, o laat my veeleer zeggen! in liefde en kweeking een vader.’ Doch zij vermag niet ons aan het wankelen te brengen in onze overtuiging dat Bilderdijks amourette met jufvrouw Schweickhardt tot de zeer diepe schaduwzijden van 's dichters karakter behoort. Toen hij in Maart of April 1795 het land verliet en over Hamburg naar Londen reisde, was hij van zijne eerste vrouw, en van zijne kinderen bij haar, slechts door den afstand gescheiden. Wel schreef hij te Hamburg een vers waarin hij zich over hare koelheid en gevoelloosheid beklaagde, en zulks in zeer sterke bewoordingen, maar tevens ook een ander vers, tot opdracht aan haar van zijne romance *Urzijn en Valentijn*, waarin hij haar zijne ‘lieve lot- en leedgenoot’ noemt, en haar verzekert dat zijn geslacht en het hare van deze edele helden afstammen, het hare van Urzijn, het zijne van Valentijn, of omgekeerd. Te Londen aangekomen, nog altoos in den loop van 1795, had hij geen ander oogmerk als haar uit Holland derwaarts te laten oversteken en een nieuw leven met haar te beginnen.

Schoon de Abeel met tak en wortel
 Door het onweêr nedersla,
 Rots en steenklip stort' te mortel,
 't Scheurt geen trouwgepaarden tortel
 Van zijn lieve wedergâ.

Neen, hy dekt haar met zijn vlerken,
 Houdt haar aan zijn borst geprest,
 Weet haar 't trillend hart te sterken,
 En op een der lage berken
 Sticht hy haar een ander nest.

zoo zong hij haar (1795) uit zijne wijkplaats toe, in het fraaije versje *Troost*. En niet slechts bleef hij met haar in correspondentie, gelijk blijkt uit dien brief van 26 Februarij 1796 aan Uylenbroek, waarin hij aan dezen opdraagt haar op haar verzoek een exemplaar zijner verzen te doen geworden en met teederheid van haar spreekt, maar in de maand Mei van datzelfde jaar zond hij haar ook zijn miniatuurportret, door den vader van jufvrouw Schweickhardt geschilderd, tot een borstsiersel over; ja sprak, in een begeleidend vers, dit portret op de volgende wijze toe:

En, als ge, in spijt van haat en Dwingelanden,
 In mijne plaats op 't zuiverst harte rust,
 Heur blanke borst of eeuwigdierbre handen,
 Als sluiksgewijs, met koude lippen kust;
 o Meld haar dan enz.

Hoe eeuwig dierbaar nu in de werkelijkheid hem de handen zijner echtgenoot waren leert ons de omstandigheid dat, blijkens de dagteekening der verzen aan Gloorroos, aan Glycere, aan Melitta, aan Panarete, aan Kalyce, anders gezegd aan Katharina Wilhelmina Schweickhart, des Londenschen kunstschilders jonge, schoone en begaafde dochter, deze gedichten juist afkomstig zijn uit denzelfden tijd waarin mevrouw Bilderdijk, geboren Woesthoven, de lieve wedergade van haren trouwgepaarden tortel heette en diens miniatuurportret tot een borstsiersel van hem ontving. Bilderdijks huisbijbel, vernemen wij, meldt dat hij den 18^{den} Mei 1797 met jufvrouw Schweickhardt in het huwelijk trad. Waarschijnlijkst moet dit worden opgevat in den zin waarin hij haar in 1799 toezong:

Wat leggen Priesterlijke handen
 By andren, menschelijke banden;
 ô De onzen zijn door God gelegd -

of wel in dien waarin hij schertsend de relatie tusschen Koekeloer en Partelot karakteriseert (1817):

Zy wisten 't met hun beiden,
En meenden 't wel. Dit immers is genoeg.

Mogelijk ook, hoewel minder waarschijnlijk, is er tijdens 's dichters verblijf in Engeland en het achterblijven zijner vrouw in Holland, tusschen Mei 1796 (de datum van het miniatuur-portret en van de eeuwigdierbre handen) en Mei 1797 (die van het tweede huwelijk naar den huisbijbel), eene wettige scheiding uitgesproken en een geregeld huwelijk daardoor mogelijk gemaakt. Doch in ieder geval moet hier bij de beoordeeling van Bilderdijks gedrag niet-alleen gezwezen worden van de poëtische waarde zijner minneliederen uit de tweede periode (wij stelden den lezer instaat zich van hunne geringe verhevenheid eenig denkbeeld te vormen), maar allermeeest gezwezen van de ridderlijkheid van zijn karakter. Trachten anderen zichzelf en de natie hieromtrent te misleiden, wij meenen wel te doen met daartegen te protesteren; latende voorts de verantwoordelijkheid wegens dit gerakel in de asch eens zeldzamen mans voor de rekening van hen die goedgevonden hebben daaruit meer dan ééne fabel op te delven. En hiermede sluiten wij onze parenthesis.

VIII

Men leest in de *Verpoozingen* van Nicolaas Beets, ter plaatse waar deze in sommige opzigten uitnemende beoordeelaar hulde brengt aan Bilderdijks ongemeene verbeeldingskracht: 'Aan den rijkdom dezer verbeelding, door een schat van kennis ondersteund en met gadelooze naauwkeurigheid gepaard, is het toe te schrijven dat Bilderdijk in het wijsgeerig Leerdicht, want ook daar is hy altijd aanschouwelijk, zich niet minder Dichter toont dan in de pindarische Ode, en dat de *Ziekte der Geleerden*, voorwaar geen uitlokkend onderwerp, alles te zamen genomen, voor zijn meesterstuk gehouden moet worden, voor een stuk waarin de poëzy een harer schoonste

triomfen viert, en nadrukkelijk dat woord (uit een der voor- afspraken bij de voorlezing des dichtstuks) waar maakt:

Geen veld is dor, waar Dichtkunst zich vertreedt.
 Het bloemtjen wast, waar slechts haar voeten drukken!
 En, zoo de hand den echten toongreep weet,
 Ook wat verscheurt, kan streelen en verrukken.'

Zoo leest men bij Dr. Beets; en bij Mr. Da Costa, wanneer deze op zijne beurt den lof van genoemd dichtstuk verheft: 'Weet gy dan inderdaad niet, gy mannen der aesthetische kritiek van onze eeuw of liever van ons land, dat juist daarin (in de schatten van kundigheden die in deze Zes Zangen, vol kunst bovendien van schikking zoowel als van orde in de denkbeelden, voorhanden of verborgen liggen) juist daarin de bezielende, alles adelende, alles met zich assimileerende kracht der poëzy ligt, haar werk van onophoudelijke beeldspraak, persoonsverbeelding, verwisselen, ontleenen, en of het ware ruilen van voorstellingen en uitdrukkingen uit de schijnbaar meest verwijderde kringen van denken en gevoelen, toe te passen op allerlei onderwerpen, hoe ook, naar het oordeel van eene oppervlakkige kritiek, wederspanning of dor.'

Ofschoon nu in deze laatste woorden het vonnis over onze onderneming reeds van te voren is uitgesproken - oppervlakkige kritiek! - wagen wij het niettemin op dit tweestemmig loflied ter eere van Bilderdijks *Ziekte der Geleerden* een en ander af te dingen. Eenerzijds om Bilderdijks wil, en opdat niemand de meesterschap van dezen dichter zoek op een terrein waar zij niet te vinden is. Doch ook aan den anderen kant, ten einde hetgeen wij laatstelijk van zijnen wansmaak zeiden en met voorbeelden uit zijne kleinere dichtwerken staaften, thans nader aan te dringen en ditmaal op te helderen door een voorbeeld in het groot.

Onze karakteristiek van Bilderdijks talent zou tot hiertoe wel zeer valsch zijn geweest, indien de lezer niet aanstonds vermoedde dat ook en juist een onderwerp als dat van de *Ziekte der Geleerden* onder de handen van dezen dichter aanleiding geworden is tot menige echt dichterlijke uitweiding. En werke-

lijk, aan schoone divagatiën is in dit dichtstuk geen gebrek. Minder gebrek althans dan men geneigd zou wezen af te leiden uit het telkens en telkens weder, als uit armoede, aanhalen eener plaats gelijk in den eersten zang de vergelijking van de Pijn bij een getrouwen wachter. Bilderdijk heeft meer dan dit om ons te geven. Even schoon toch voor het minst als die gelijkenis is bij dezelfde gelegenheid deze uitboezeming:

o Aartsweldadigheid, in 't pijngevoel besloten!
 Behoud der dierlijkheid, behoud van Adams loten!
 Wie eert, wie roemt u niet in dees zoo wondre gift! -
 Ach! streelend zy 't vermaak, vervoerend zy de drift,
 Betoovrend 't zelfgenot in geest- en krachtvermogen;
 Hun stroking, hun gevlei, zijn zielbedrog en logen!
 Gy, gy zijt waarheid, gy getrouwe wachterin!
 Gy logenstraft den waan by 't tokklen van den zin.

Niet minder dichtelijk is ook de beeldspraak uit den tweeden zang, waar van het hersengestel gezegd wordt dat het heerschappij voert over alle andere deelen van het organisme en in dit zijn leenheerschappij alleen geëvenaard wordt door het hart:

Geen deel, of 't moet dien vorst zijn leen verheergewaden,
 Geen deel, dat hem weêrstaan, zijn wetten kan versmaden!
 Verlijftocht aan het bloed, erkent hy 't hart alleen,
 Dat met dien overheer in bondgenootschap treên,
 En zelfs hem, in zijn burcht door 't noodlot ingesloten,
 Verhongren, prangen kan, of van den zetel stoten,
 Maar niet, dan om, met hem, rampzalig te vergaan.

De volgende regels wederom, insgelijks behoorende tot den tweeden zang, en waarin verhaald wordt van de bloedrivier en hare mengeling:

Datzelfde mengsel, rijk in duizend eigenschappen,
 Geeft elke scheidingsbuis heure onderscheiden sappen:
 De Lever put daar gal, de slijmklier speeksel uit,
 De Nier, de scherpe loog, wier naam ons walglijk luidt:
 Een andre klier, het vocht dat d'oorsprong voert van 't leven-

zijn wel is waar reeds een weinig vies; doch uiterst bevallig steekt daartegen de onmiddellijk volgende vergelijking af:

Zoo gaat in 't zelfde veld, door eigen aart gedreven,
 Het ros op spichtig gras, en wilde chicorei
 Met gouden bloemen en gekorven blad, ter wei;
 Het lam op klaver, en de geit op netelbladen
 En heesterstruiken die den voet in 't water baden;
 De lichte vlinder, op viool of boterblom;
 Natuur toont elk zijn aas en wettig eigendom.

Doch wij zijn nog niet aan het einde der schoonheden. De derde zang, en om niet meer te noemen vestigen wij inzonderheid hierop de aandacht van den lezer, wordt geopend met eene soort van hellevaart. De dichter is nedergedaald in de onderwereld en beschrijft allereerst, onder den vorm van even zoovele fantastische allegoriën, een drietal ziekten. Van deze ligchamelijke pijnen en hare schildering brengt zijne verbeelding hem naar het oord der zedelijke verdoemenis en hij staat aan den ingang van den Hades:

Wat make ik, Hemel, in dit treurtooneel van schrikken!
 Dus riep ik; maar een geest blies me adem in en moed.
 Toen hief ik de oogen, en een sombre fakkelgloed
 Deed me in een nevelwolk een stalen poort aanschouwen,
 En 't vreeslijk bovenschrift, in diamant gehouwen:
 'Hier tuchtigt de Oppermagt met nimmer eindbre straf.
 Die intreedt, legg' de hoop voor eeuwig, eeuwig af!'
 'k Zag om my, 'k zag de koets waarin de Zorgen baren;
 De Vrees, met bleeke kaak en vroeg vergrijsde hairen;
 De gruwzame Achterdocht, wier boezem slangen voedt,
 De Wraakzucht, dronken, en steeds dorstende, van bloed;
 Den Nijd, den Honger, die hun eigen spieren knagen;
 En 't bevende Gebrek, met Kommer, oud van dagen;
 En d'onaanzienbre Dood, waar 't menschelijk gezicht
 Van afkeert, slechts gekend aan 't snorren van zijn schicht.
 'k Zag d'Arbeid, krom van nek, met ingetrapte lenden;
 En u, ô geesselroê die de Almacht af will' wenden!
 Afgrijsselijke Krijg, ontvolker van deze aard,
 Die, op den drempel, leunde op 't uitgetogen zwaard;
 En Twist, het bloedig hoofd met addren overladen,
 Die tot de ontbloote knie door tranen scheen te waden.
 'k Zag 't koopren Wachthuis, met het ijzren voorportaal
 En Galleryen op haar zuilenreeks van staal,

Waar Razernyen by de blaauwe vuurvlam waken,
 en plagen telen uit het zaad der helsche draken;
 En, midden onder hen (geloof my, aardsch geslacht!)
 De Wellust, maar ontmomd, aan 't hoofd der Hellewacht,

Wij zouden nog sommige andere schoone plaatsen kunnen aanhalen. Zooals uit den vierden zang, omstreeks het slot, de aldus aanvangende apostrophe:

Ga stervling, ga het land met drupplend zweet besproeien:
 Eet brood, van 't zweet doorweekt, waarvan uw wangen vloeien:
 Roei doornen, distels uit, breek kei en rotsgrond door;
 En drijf de scherpe ploeg al knikkende in de voor!

Of uit den vijfden, insgelijks aan het slot, den lofzang op het staal en zijne geneeskraft. Of uit den zesden, behalve de in waarheid prachtig ingekleede episode der Colchische beulin, deze bezwering der krankzinnigheid in hare onderscheiden vormen, die van kindsheid zoowel als van razernij:

ô Wrange, ô gruwbre vrucht der lange breinverkrachting!
 Helaas! die sterke geest, die, aarde en lijf te groot,
 't Oneindige als 't Heelal in zijn omvaâming sloot;
 Die Godheid, die Monarch, die met den donder speelde,
 Zich zetelde op het niet, en wereldstelsels teelde,
 Den tijd en 't lot beval, de schepping buigen deê,
 Ligt, van zijn' thron gebonsd, by 't onvernünftig vee!
 De hand, voor wie heel de aard eerbiedig nederknielde,
 Die klei en marmersteen, die hout en doek bezielde,
 Die 't hart betooverde in de luitsnaar (ach, mijn God!)
 Voert thans de zeepblaaspijp, bekrast het traliekot,
 Of krimpt voor 's tuchtknaaps roê - ô God van dood en leven,
 Bewaar, bewaar het hoofd, waarin uw gaven zweven!
 ô! Rukke, eer zulk een lot het woedend brein verrass',
 't Genadig woord ons weg: 'Keer, stervling, keer tot asch'!

Doch genoeg voor ons oogmerk en voor Bilderdijks roem. Wanneer wij nu in weerwil zulker schoonheden van den eersten rang niettemin beweren dat de *Ziekte der Geleerden* in hare zes zangen eene daad van wansmaak, van pyramidalen wansmaak is, dan leiden wij de verdere toelichting van dit

oordeel allereerst met eene rectificatie in, 'Het is zoo,' lezen wij bij Mr. Da Costa, 'juist dat heldere, dat bestemde, dat grondige (in Bilderdijks poëzie en ook in zijne *Ziekte der Geleerden*), staat die ziekelijke richting in den weg, die zich meer en meer van zoo velen op het gebied van dichtkunst en aesthetische kritiek in onzen tijd en in ons land heeft meester gemaakt, en die zoo gaarne het wezen der poëzy ziet in dat dus geheeten half-donker, zoo gunstig aan een - niet smaken en waardeeren van, maar - fantaiseeren en subtiliseeren met de kunstwerken van anderen, - zich zelven ten slotte tot een krans uit de lauweren, door den Dichter geplukt.' Dat de apologet ditmaal door zijne groote piëteit tot aesthetische ketterij vervoerd en *plus royaliste que le roi* geworden is, dit zullen niet wij, maar dit zal Bilderdijk-zelf den lezer leeren. 'Indien,' zegt Bilderdijk in zijne aantekening op de driedubbele allegorie waarmede de derde zang van zijn gedicht geopend wordt, 'indien de Tooneelen, hier voorgesteld, aak'lig zijn, 't is de aart der zaak, die dit meêbrengt; doch wellicht vindt men ze duister. Men zegge mij echter, zoo de Allegorie al te duidelijk sprak, ging dan de geheele kracht der Poëtische schildering niet verloren? Geene Allegorie! of, heeft men ze noodig, eene zoodanige, waarin zich, terwijl men haar leest, de beteekende zaak niet opdringt! Eene zoodanige als de Mythologie der Ouden! - Edoch hetgeen hier voorgesteld wordt heeft niets met de Mythologie der ouden gemeen. - Ik beken het; maar het zijn hier bloote verschijningen, die alle de twijfelachtigheid van een' droom moesten hebben, zouden zy haren aart niet te buiten gaan.' Jammer slechts dat Bilderdijk niet aan alle de deelen van zijn leerdicht deze twijfelachtigheid als van een droom heeft weten te geven of te laten, en dat hij bladzijde aan bladzijde, van den eersten zang tot aan den zesden, door al te duidelijk te spreken, de geheele kracht der poëtische schildering, in sommige fragmenten zoo meesterlijk door hem gehandhaafd, reddeloos heeft vernietigd. Een enkel woord tot verontschuldiging van dezen dichterlijken zelfmoord.

De *Ziekte der Geleerden* is geschreven in een tijd toen kunstvaardigheid en poëzie nog vaak als woorden van ééne beteekenis werden aangemerkt. Hoe onmogelijker het onderwerp, hoe grooter dichter hij die het aandurfde en uitwerkte. Bilderdijk heeft meermalen tegen deze valsche rigting geprotesteerd; doch het gedicht waarvan wij thans spreken (1806) bewijst dat hij ook nog op later leeftijd, en niet, gelijk hijzelf herhaaldelijk heeft bekend, in zijne jeugd alleen, voor de verzoeking is bezwaken. Reeds het motto, aan Manilius' *Astronomicon* ontleend, leert ons de *Ziekte der Geleerden* als een kunstmatigen *tour de force* kennen. Alle paden naar Parnas, zoo luidt het het daar, zijn platgetreden; de bronnen zijn ineen gevloten tot een waterpoel. De dichter wil zijnerzijds niet leppen uit dit drabbig vocht; veeleer zoekt hij zich eene nog ongeopende ader. 'Ja,' roept hij uit:

Ja, oopen we ons in 't hart een ontoegangbre bron!
 Geen Dichter borge ons stof! geen heimlijk opgevangen,
 Geen nagebootste kunst make aanspraak op mijn zangen!
 Verheffen we ons alleen door 't eenzaam hemelspoor,
 En streve onze eigen hulk een nieuwen zeeplasch door!

In verband met deze nieuwe zeeplas, zinnebeeld eener opgeschroefde originaliteit van inspiratie, luidt het in den eersten zang, bij de aanroeping der menschlievendheid en der sympathie jegens medelijders aan de kwaal der Letterzwoegren:

o Liefde, ontsteek mijn borst! o zalig Gy mijn lijden!
 Gy ziet my kwijnen, Gy in 't grievendst leed vergaan:
 o Vuur mijn klanken, vuur mijn zwakke tonen aan:
 En leeren ze op een meir, hetgeen nooit Zeeman peilde,
 De klippen mijden, waar mijn kiel zich op verzeilde!

Van ernstige inspiratie kan bij zulk eene onderneming, zulk uitbesteed en aangenomen werk, geene sprake zijn; en hetgeen de dichter met overgrootte nederigheid in een zijner voorafspraken aan de toehoorders zegt, sprekend van zijne borst:

Geen zangdrift vlamt haar aan:
 Indien zy gloeit, zy gloeit van onvermogen -

is helaas, wat betreft de eerste helft dezer bekentenis, slechts al te waar. Zijne muze, telkens bekaf en uitgeput van vermoeijenis, heeft dan ook onophoudelijk een woord van aanmoediging noodig:

Wat trekt ge, o Zangeres, 't verandrend voorhoofd samen?
Hoe! zoudt ge u 't dorre veld van mijn beschouwing schamen?
Of slaat u de aakligheid van 't kerkhof dus om 't hart?
Hou moed!

Zoo luidt het, niet ver van den ingang des tweeden zangs. En omstreeks het slot van datzelfde onderdeel des gedichts:

Maar, teedre zangeres, haal adem! rust, mijn tonen!
Hier groeit de lauwer niet, die 't zangrig hoofd mag kronen.

En ter uitvaart van den derden zang, den op drie na den laatsten pas, met een slotregel die wel eerst een weinig had mogen worden opgeknapt en in de lendenen versterkt, alvorens daar voor onze oogen van magteloosheid in elkander te zinken:

Neen, Zangster, 't is te veel! Leg neêr de schorre Lier;
Haar matte Zangtoon heeft noch nadruk meer, noch zwier.
Geef snaar en boezem rust. Mijn moede leden trillen;
Ik voel 't geschokte hart in borst en aders lillen;
Geef artsensijen, ô Beschermgeest! stut mijn kracht!
Of 'k zinke in onmagt; neen, in d'eindeloozen nacht.

Gedurende den vierden zang schijnt de muze door sluimering (in meer dan ééne zin) wederom eenigermate op hare krachten te zijn gekomen; althans de vijfde wordt met deze toespraak aan haar geopend:

Te wapen, zangeres! de vijand moet bestreden!
Welaan dan, gespen wij het harnas om de leden -

en van nu af tot aan het einde toe gedraagt zij zich als eene regte Kenau Hasselaar. En dat wij niet overdrijven door te beweren dat eigenlijk gezegde inspiratie aan dit gansche dichtstuk vreemd is, moge wederom de dichter-zelf ons in zijne naieveteit doen gevoelen, wanneer hij den tweeden zang met deze apostrophe aan zijne zangster besluit:

Helaas! Gy deinst van schrik! uw bloed verstijft in de aâren!
 Onnoozle! 'k schrik met u, dien afgrond door te varen.
 Maar 't voorwerp eischt het, 't is de vordring van het lot.
 Welaan, omgorden we ons! de nooddwang kent geen God.

God Apollo althans, dien kent de nooddwang niet; hij heeft voor dien God niet het minste ontzag en bekommert zich weinig om zijne aanblazing. Wat intusschen het onvermijdelijk gevolg is van zulke impiëteit, dit, tot marteling van ons schoonheidsgevoel, tot belediging van onzen smaak, tot overgieting van onzen geest met een gevoel van onuitsprekelijke verveling, dit leert ons - meer een gedicht van leder nog dan een leerdicht - die taaije en eindeloos gerekte en onverduwbare *Ziekte der Geleerden* waarvan men zegt dat zij, alles te zamen genomen, voor Bilderdijks meesterstuk moet gehouden worden. Gelukkig voor hem en voor zijne reputatie is dit laatste onnaauwkeurig. Wij zeiden het reeds: men zou gevaar loopen het misgeboortige in een dichtstuk als dit zesledig monstrum te overdrijven, en zodoende den vervaardiger harder te vallen dan met de billijkheid bestaanbaar is, indien men de tijdsomstandigheden gansch en al in rekening verzuimde te brengen.

Doch keeren wij tot onze bedenkingen terug. Bilderdijk, gaven wij te kennen, heeft in zijne *Ziekte der Geleerden* de poëzie vermoord. Eerstens heeft hij dit gedaan door ruwheden in den trant als deze, voorkomende in den aanhef zijner strafrede tegen den wellust:

Zie 't bandloos loshoofd, dat, verzonken in de lust,
 Zijn heete tochten viert en meer dan dierlijk bluscht;
 In hoerschoot by schoot zijn jeugd ten roof komt brengen,
 En zelfs aan 't stinkendst vuur zijn vleugels waagt te zengen.

Dan, door zich op te houden bij de schildering van bijzonderheden, van jammeren en ellenden, waarvan het de taak der poëzie is ons te troosten, niet ze voor onze oogen uit te stallen en er ons als bij de haren doorheen te slepen; gelijk in deze opsomming der kwalen, aangert door onreinheid en verkeerde voeding:

Van daar die plagen dan van 't menschelijk geslacht;
 Die noodpest, die het bloed vergiftigt in de longen,
 Of, door de gorgelbuis in 't ingewand gedrongen,
 De gal aan 't gisten brengt; van daar de felle smet
 Van 't ettrend pokvenijn, en dat van 't eerloos bed,
 Onmerkbaar door de pomp der poren ingezogen.
 Van daar zoo 't bijtend schurft, zoo walglijk aan onze oogen,
 Zich voortplant! zoo een zweet, met rottinggeest bevrucht,
 Of 't speeksel van den hond die 't frissche water ducht,
 Zich in ons ligchaam vest, en (heeft het stand gegrepen)
 Tienduizenden in 't wee eens enklen meê kan sleepen.

Dit geeft ons de dichter. Ziehier, bij wijze van tusschenrede, iets van hetgeen hij belooft ons te zullen sparen:

Neen, 'k wil op 't leergestoelt' voor geen verwonderde oogen
 Den doolhof van het bloed door long of brein betoogen,
 Het moeilijk chijlproces, van 't kleinzen met den tand,
 Niet volgen door 't kanaal van 't bochtige ingewand,
 De spijs met speeksel, gal, en alvleeschvocht vermengen,
 Door persing, melking, gloed, in 't darmgehevelt' brengen,
 Door de enge melkvochtbuis ontlasten onder 't bloed,
 En voeren 't door het hart den adem in 't gemoet.

Moordenaar der poëzie van zijn onderwerp wordt voorts de dichter, wanneer hij tot genezing van de *Ziekte der Geleerden* na allerhande ligchaamsbeweging en onschuldige uitspanningen (waaronder ook paardrijden) te hebben aangeraden, dit laatste onderwerp aldus invoert en besluit:

Bestijg het dravend ros:
 Zijn schudding maakt den last der ingewanden los,
 En drijft de bloedrivier, waar ze in verstopte buizen
 Tot staan kwam; doet het vocht door milt en darmscheil bruizen;
 Besproeit den dorren huid als met een zachte waas,
 En zet de scheiding af door nier en waterblaas.

Moordenaar evenzeer dier poëzie is hij in de volgende uitboezeming over de spijsverteering der letterzwoegeren:

Wat maakt ge u spijs en drank, des levens eersten stut,
 Door traagheid walglijk, en ten ligchaamsteun onnut;
 Gebruikt de weldaân van den goddelijken zegen,
 Gevoelloos voor 't genot, in hare gaaf gelegen;

En zwelgt onachtzaam in, wat, kwalijk doorgemengd,
 In 't kwijnende ingewand onkleinsbre brokken brengt,
 En, gistende, verzuurd, met rottinglucht ontsteken,
 U straks, als scherpe loog, ten gorgel uit kooft breken,
 Of maag en hartskuil knaagt, gedarmte en netvlies spant,
 Of met een koortsig vuur door hart en aders brandt!

En ook in de volgende gadeloos nauwkeurige schildering der kwaadsappigheid door slechte voeding in het gemeen; eene schildering waarvan niemand zeggen kan dat zij aan overdreven halfdonker laboreert:

Te grof, te veel met aarde en stijvend lijm bezwaard,
 Van deelen te ongelijk, en van natuur ontaart,
 Doet slechtgekookte chijl uit spijs en drank getogen,
 De deelen die hy voedt, verstijven en verdroogen.
 De buigzaamheid, de geest, des weefsels tederheid,
 Neemt af, en 't vocht verdikt, dat uit den bloedstroom scheidt.
 De fijner vaten, straks verlijmd en toegesloten,
 Beperken de omloopkreits der sappen door de grooten.
 De vezel, taaier, gaat en spier- en veêkracht kwijt.
 Het bloed vloeit trager langs de wanden die het slijt.
 De muskel wordt tot pees, de pees, steeds hard en harder,
 Wordt kraakbeen, 't kraakbeen, been; en't kwaad streeft t'elkens verder:
 Tot eindelijk 't hart verstramt, zijn schroefkracht zich verliest,
 De slagaâr roerloos blijft, en 't stallend bloed bevriest.

Niet minder ondichterlijk is het volgend recept tegen obstructies, waarbij de keuze wordt gelaten tusschen 1 ontlasting van het kwaad, en 2 keering van 't verderf:

Geneeskunst doe hier 't eerste, in 't vuil der eerste wegen
 Door zachte ontbindingen bedachtzaam uit te vegen:
 Waarmeê de zuivring paart der vochten, gants ontaart,
 Met vreemde deelen en oneigen stof bezwaard,
 Zich scheidende in hun loop door 't onvolkomen mengen,
 't Geen ongeregeldheid, verstopping, voort moet brengen;
 't Zij dat men ze uitwerp' door der nieren taaie zeef,
 Of door de zeep van 't bloed volmaakter samenkleev,
 Of met een zachten gloed den poren uit doe stijgen,
 Of in den stoelgang-zelv' onmerkbaar nederzijgen.

Even onbestaanbaar met de poëzie als dit recept, is, in den zesden zang, waar gehandeld wordt over drie voornamen kwalen der geleerden: hartvang, hoofdpijnen, en opzettingen van winden (dus verdeelt ze de dichter-zelf in de inhoudsopgave vóór het dichtstuk), de volgende uitweiding over laatstgenoemd euvel, zes en vijftig verzen lang en ingeleid door deze aanroeping der genezende Natuur:

Wat middel dan, ô Gy, weldadige behoedster,
 Der kranken weêrparty, des levens teedre voedster!
 Heeft, heeft uw voorzorg niet een plantjen voor dit leed,
 Geen windbedarend kruid, geen' wortel toegereed?
 Of wist de schrandre kunst geen' vluggen geest te kweken,
 Geen sabbereiding, om hun stormgeblaas te breken?...
 Somwijlen baat er niets om 't groeiend leed te stuiten,
 Ten zij de spierkracht-zelv' zich samentrekt van buiten;
 't Zij zachte stroking met de levenwarme hand
 Haar opwekke, en den huid uit d'onbeweegbren stand
 Verwikke en rimpel', of, met wol en lamrenvachten,
 Den vochten omloop geev', en, door dien omloop, krachten.
 Somwijlen grijpt hier drooge of vochte stoving stand,
 Of zachte spoeling van het lijdende ingewand.
 Men zag, daar niets verlichtte in 't gruwzaamst windbeklemmen,
 Een luchtkop op de buik den kramp der spanning temmen;
 Ja, 't bladertrekken van 't Iberisch paardinsekt.

Wil men zich eindelijk een denkbeeld vormen dier 'unendliche Langeweile,' zooals de Duitschers zeggen, waarmede het gedicht dat wij behandelen den lezer overgiet, men wane zich aan de ontcijfering van het volgend fragment. Het behelst niet meer of minder dan de beschrijving van de ziekte-zelve der geleerden en mag dus eenigszins worden aangemerkt als de spil waarom het gansche dichtstuk draait. De dichter, wederom tot in de geringste bijzonderheden naauwkeurig, na op het uitlokkende zijner zangstof gewezen en versoening te hebben gevraagd voor zijn schorren gorgel (wij zijn omstreeks halverwege den vierden zang genaderd), vangt met de oorzaak der ongesteldheid aan:

Haar oorzaak rust in 't brein. Maar schriklijk zou hy dwalen
 Die hier haar werking, hier haar broeiness zou bepalen.
 't Gaat vast, haar invloed is door 't ligchaam algemeen;
 Breidt zich in 't zenuwstel door alle leden heen;
 Door alle vezelen en vliezen, ingewanden,
 En klieren, saamverknocht met onverbreekbre banden,
 En al, afhankelijk van het weeke zenuwkoord,
 Dat ze allen als bezielt en tot beweging spoort.
 Die wondre hersenklier, dit samenstel van klieren,
 Het rijk der planten vreemd, maar eigen aan de dieren,
 Dat brein, waaraan de wil van 't dierlijk schepsel hangt,
 Waardoor 't bewustheid heeft en 't zelfbesef ontvangt,
 Geeft, in zijn duizenden van takken uitgeschoten,
 De zelfbeweegbaarheid, uit zelfgevoel ontsproten.
 De zenuw zij verlamd, gebonden, afgesneên;
 Gevoel, beweging, stokt, en 't levenssap met één'.
 Te aandoenlijk zij haar merg, te teder haar omkleeding,
 Geheel het ligchaam boet de onmerkbaarste overtreding.
 Te aandoenlijk, als het ros, dat, al te week van mond,
 Den teugel niet weêrstaat, die 't onverdraaglijk wondt,
 Maar, stuwende in de lucht, het bit neemt op de tanden,
 Springt elke vezel op in spier en ingewanden.
 Dan zwelt de muskel by de minste prikking uit;
 De vliezen spannen; de aâr, de teedre klierbuissspuit,
 Wordt uitgewrongen, wordt ontledigd door 't beklemmen:
 De oneven drukking doet het snarentuig verstemmen:
 't Geperste vocht blijft staan door schrikbre muskelkramp
 En de uitgezette lucht verdikt zich tot een' damp,
 Die ingewand of aâr door spanning schijnt te breken,
 Of, even als een priem, in vlies of vleesch te steken;
 Die aan de zenuw-zelve, of 't waar met tanden knaagt,
 Den ademtocht belet, den boesem siddrend jaagt,
 Of 't hart beangstigt door het middelrif te dringen.
 Gedarmte en buik zet op, en dreigt uit één te springen:
 De gorgel wordt bekneld: de zetel van 't gevoel
 Lijdt gruwzaam: 't Rijk, in roer, bestookt den hersenstoel,
 Als onderdanen, die, door muitery aan 't hollen,
 De wetten breken, en hunn' heer doen zuizebollen...

Voorloopig laten wij het hierbij blijven. Ook is dit weinige genoeg opdat men zich
 een oordeel vorme over de afwijkingen van meer bij zonderen aard waaraan Bilderdijk
 zich in

zijne *Ziekte der Geleerden* schuldig maakt. Velerlei vezelen en vliezen, clisma's en bedenkelijke kruiden, niet medegerekend, had de dichter het tot hiertoe inzonderheid over ons darmscheil en darmgehevelte, over klierbuisspuit en muskelkramp, hersenstoel en waterblaas, chijlproces en alvleeschvocht; ook over etterend pokvenijn en bijtend schurft, over melkvochtbuis en rottinglucht, over kraakbeen wordende peezen en been wordend kraakbeen; desgelijks over onkleinsbre brokken in de maag van dyspeptische geleerden: particulariteiten waarin slechts weinigen onder onze lezers, vreezen wij met Dr. Beets een van de schoonste triomfen der poëzie, of met Mr. Da Costa een onwaardbaar voorbeeld meer bepaald van didactische dichtkunst zullen weten te erkennen. De volgende reis spreken wij over de samenstelling en groepering van het dichtstuk in het algemeen.

IX

Als dichterlijk geheel is de *Ziekte der Geleerden* een organisme ja, maar een met stoeve en krakende scharnieren; een dier organismen gelijk men ze in het piepend wassenbeeldenspel vertoont. De kunstmatige aaneenschakeling der deelen is bijna nergens of met bevalligheid gemaskeerd, of bestreken met dat zacht vernis dat beurtelings aan het waas van rijpe druiven of aan de donzige huid van blozende perziken herinnert. *Le duvet de la poésie* is schier overal afwezig. De botten van het rif zijn telkens zichtbaar onder het strakgespannen vel dat ze bij elkander houdt. Ook is de dichter nu eens genoodzaakt zichzelf aan te porren om met zingen voort te gaan, dan weder, wanneer hij al te ver van zijn onderwerp is afgedwaald, of al te lang bij dezelfde bijzonderheid heeft stilgestaan, zichzelf te interpellieren en tot de orde te roepen. De éénheid des gedichts is die eener ouderwetsche Nutsverhandeling: 'inleiding en voorbereiding, oorsprong en aart dezer ziekte, algemeen overzicht der ziekten, de gezondheid, genezing, besluit.' Deze inhoudsopgaaf is

tevens het vonnis der conceptie. Alleen in de keus der stof - de kwaal der letterzwoegeren, dat is te zeggen het minst aantrekkelijk moment uit het leven der onoogelijkste vertegenwoordigers van het mannelijk geslacht - bespeurt men eene soort van dichterlijke brooddronkenheid, die voor inspiratie kan doorgaan. Het gedicht werd geschreven te Katwijk: eene als zinnebeeld niet gansch en al onbeduidende omstandigheid. Gelijk daar ter plaatse de wateren van den Rijn zich in het duin verliezen en zonder de hulp van menschenlijke inspanning hunnen weg niet zouden vinden naar de zee, zoo sterft ook de *Ziekte der Geleerden* aan een toenemend verval van krachten, en blijft in eene benaauwdheid. Zij gaat uit als een flikkerend nachtlucht; en in zoover, doch ook in zoover-alleen, is de episode van den ouden Pelias een gepast besluit van dit leerdicht. Het kon zonder bloedvernieuwing niet langer blijven leven; bloed vernieuwing nu, dit leert ons het noodlottig uiteinde van Ezons broeder, is eene hersenschim. Overigens ontbreekt het in dit dichtstuk noch aan omslag en langdradigheid, noch aan misplaatste personaliteiten, noch ook aan uit overgrooten nauwkeurigheid geboren duisterheden; terwijl eindelijk de toon, inzonderheid in de pathetische gedeelten, ten gevolge van kunstmatige opwinding iets tegennatuurlijks en onwaarachtigs heeft, waardoor aan ons geloof in de echtheid van 's dichters warmte telkens de bodem wordt ingeslagen. Doch, vóór wij dit een en ander nader in het licht stellen, eerst een woord van zelfverdediging.

Er bestaat van de hand des Leuvenschen hoogleeraars David, die reeds vroeger eene diergelijke zorg aan Bilderdijks *Geestenwareld* en aan zijn *Waarachtig Goed* besteedde, ook een kommentaar op de *Ziekte der Geleerden*, ten jare 1855 voor de tweede maal uitgegeven en in deze tweede uitgaaf een boekdeel vormend van meer dan zevent'half honderd bladzijden. De reden nu dat wij van dezen arbeid van Prof. David tot hiertoe gansch en al zwegen, is voorwaar niet dat wij de medewerking onzer vlaamsche broeders aan de studie der hollandsche litteratuur over het algemeen geringschatten. Niets integendeel zou ons gemakkelijker vallen dan aan onze blijd-

schap daarover en aan onze erkentelijkheid daarvoor te dezer plaatse in meer dan ééne bladzijde lucht te geven. Doch liever laten wij onze lezers-zelf uit een tweetal voorbeelden zich een oordeel vormen over de waarde die door ons Noord-Nederlanders, aan Prof. Davids kommentaar op de *Ziekte der Geleerden* toe te kennen zij.

De slotregels van den derden zang des gedichts, gelijk men zich uit eene vroegere aanhaling herinneren zal, luiden aldus:

Neen, Zangster, 't is te veel! Leg neêr de schorre Lier;
Haar matte zangtoon heeft noch nadruk meer, noch zwier.
Geef snaar en boezem rust. Mijn moede leden trillen;
Ik voel 't geschokte hart in borst en aders lillen;
Geef artsnyen, ô Beschermgeest! stut mijn kracht!
Of 'k zinke in onmacht; neen, in d'eindeloozen nacht.

Prof. Davids doorlopende aanteekening nu op dit zestal regels, enkele niet noemenswaardige uitlatingen buiten rekening gesteld, is van de volgende diepte en vlugt: '*t Is te veel*. Gy kunt niet meer. - De gewone constructie vraegt het bywoord *neêr* op het einde van 't vers. Daer mag men in poëzy wel eens van afwyken, doch zeldzaam. - *Haar matte zangtoon*. *Mat* is synoniem van *moede*, maer sterker van beteekenis. - *Heeft noch nadruk meer*. Het woord *nadruk* brengt hier het denkbeeld meê van het fransche *expression*, in de toonkunst gebruikelyk. - *Noch zwier*, dat is *bevalligheid*, afgeleid van het laten zwieren en slingeren der kleederen om zich bevallig voor te doen. - *Geef snaar en boezem rust*. De boezem die zingt, en de snaren die zijn zang begeleiden. - *Mijn moede leden trillen*, of beven. - *Ik voel 't geschokte hart*. Het epitheton is zinryk, en beteekent hier een hart dat door al te hevige aendoeningen ontsteld is, in 't Fransch *agité*. - *In borst en aders lillen*. Door lillen, zegt Weiland, verstaet men de beweging der spieren in een geopend slagbeest, of de uiterste kracht des levens, zich door trekkingen en bevingen openbarende in het ingewand der zieltoegende dieren. In dien zelfden zin, maer eenigszins gewyzigd, is het woord hier gebruikt. Daer staet *in borst en aders*, welk laetste zinspeelt op

eene koortsachtige beving die zich werkelijk in de aders doet gevoelen; weshalve de Dichter zeer gepast byvoegt: *Geef artsenyen*. - *ô Beschermgeest* der dichters. In 't Fransch zegt *men génie tutélaire*. - *Stut*, dat is, steun of onderschraeg *mijn kracht!* - *Of 'k zinke*, dat is, ik valle, maer sterker van beteekenis. Men mag het werkwoord houden voor een praesens subjonctivi, als de daed niet stellig uitdrukkende, maer met een zekeren twyfel en als met een soort van vrees. - *In onmacht*, dat is, in bezwyming, gelyk de Franschen zeggen *tomber en défaillance*. - *Neen*, in geene oogenblikkelyke, voorbygaende onmagt, maer *in d' eindeloozen nacht* des doods! - En zoo is dan deze zang, waer zeker geen andere zang uit gansch de Nederlandsche Litteratuer meê vergeleken kan worden, voleindigd, zonder dat wy eene enkele zwakke plaets hebben aengetroffen, ja nauwelyks een vers dat den stempel niet drage van een grooten Meester.'

Tweede voorbeeld. Bij de vier laatste regels van den daarop volgende zang, waarin de balsemende kracht der geneeskunst wordt aangekondigd:

Maar gy, rampzaligen wier ijvrig letterkweken,
 Hoe doodlijk, zich vergat in onbedacht verbreken,
 U vloeit haar balsem, u mijn zangtoon, u mijn hart.
 Mijn leedgenooten! komt, ik zalve ons aller smart!...

schrijft Prof. David een kommentaar als dezen: '*Maar gy*. Het voegwoord maekt de transitie, zoo gepast, zoo natuerlyk dat men de kunst des Dichters niet genoeg bewonderen kan. - *Rampzaligen*. Hier heet het niet meer *verwaten*, maer ongelukkigen, en derhalve deerniswaerdige kranken. - *Wier ijverig letterkweken*. Zie wat zachte uitdrukkingen de Dichter hier gebruikt! Het *letterkweken* is de vertaling van 't fransche *culture des Lettres*, en brengt niet meê dan een edel denkbeeld. Veelal schryft men het verbum met de scherplange en dus dubbele *e*: maer Bilderdijk, die het afleidt van *gewekken*, dat is, *excitare, educare*, pleit voor de zachtlange. - *Hoe doodlijk* ook dat letterkweken voor u wezen mocht. -

Zich vergat. Het is geen moedwil meer; het is enkel vergetenis, onvoorzigtigheid. - *In onbedacht verbreken.* Uw yver was zoo groot, dat hy *vergeten* heeft aen uwe gezondheid te denken, en in zyne onbedachtheid de wetten der Natuer onvrywillig heeft *verbroken*. - *U*, dat is voor u, vloeit haar balsem, de lenigende balsem der Geneeskunst. - *U myn zangtoon*, de zangtoon die van myne snaren vloeit. - *U myn hart*, dat my de snaren doet tokkelen, en waer myn zangtoon uit opwelt. - *Myn leedgenooten!* Zie hoe kunstig de Dichter zyne zaak weet te vereenigen met die der ongelukkigen welke hy troosten wil. Hy ook heeft zich vergeten en uit onbedachtheid gezondigd: daerom heet het hier *mijn leedgenooten*. - *Komt*, en leent het oor aan myne zangen. - *Ik zalve ons aller smart.* Dat is: laet ik onze gemeene smarten zalven, namelyk in den volgenden zang, waer het aenkomt op de GENEZING. - En zie daer het heerlyk slot van dezen vierden zang. De Dichter verliest geenen adem: zyn laetste verzen zyn zoo schoon als de eerste, schooner misschien.'

Doch laten wij deze ezelsbrug, want hoe leerzaam welligt voor een publiek als het belgische, dat geen Hollandsch verstaat, meer dan zulk een *pons asinorum* is Prof. Davids kommentaar voor Noord-Nederland niet, van nu af aan hare plaats. Slechts meenen wij de verklaring schuldig te zijn dat de keus onzer citaten geen vrucht is geweest van zeker jagtmaken op zonderlingheid, maar uitsluitend van onze verplichting om kort te zijn. Langademiger voorbeelden kan de belangstellende lezer op ieder bladzijde vinden; geen evenwel zoo lang van adem als het boek-zelf. Wij keeren dus tot onze beschouwing terug en vermelden nog alleen dat het werk van Prof. David door Mr. Da Costa aldus omschreven wordt: 'Wat schatten van kundigheden in deze Zes Zangen, vol kunst bovendien van schikking zoo wel als van orde in de denkbeelden, voorhanden of verborgen liggen, heeft met een even groot talent van stijl, als diepe kennis van taal, esthetisch gevoel, en uitgebreide geleerdheid, de Leuvensche Hoogleeraar David in zijne niet genoeg te waardeeren uitgaaf met doorlopende commentarie doen uitkomen.'

Dat de *Ziekte der Geleerden* op nog geen twintig na drieduizend verzen lang is, deze materiële uitgebreidheid is in zichzelf geenszins gelijklopend met langdradigheid. Met langdradig bedoelen wij omslagtig, onbelangrijk, en in één woord het tegenovergestelde van boeiend. Een enkel voorbeeld make onze bedoeling duidelijk. Wanneer de dichter alle jonge artsen ergens waarschuwt tegen het zich achteloos ten roef geven aan ijdele nieuwigheden in het vak der geneeskunst, en wanneer hij hun bij die gelegenheid toeroept:

Zegt eens, aan d'eindpaal van uw glorieus baan:
 'k Heb - niet mijn licht gevolgd (dat licht was mogelijk waan;
 Misleidend flikkren van de Eubeesche strandlottoren;
 Gericht om 't Grieksche bloed in 't vlotte zand te smooeren,
 Of weemlend dwaallicht, dat in zwarte nevels hangt,
 En, op den adem van den wind die 't ondervangt,
 Nu her- dan derwaarts drijft, en eindlijk uitgeflonkerd,
 Te loor stelt, wie het volgt, in vale nacht verdonkerd.)
 Maar - 'k zocht de waarheid steeds, en brak mijn trouw haar nooit...

dan is deze meer dan zesregelige tusschenzin met dubbele comparatie, een niet ten eenemale ongelijkend beeld van het dichtstuk als geheel. Belangrijk is hier niets: noch de vermaning-zelve, noch ook het kleed waarin zij is gestoken. Eene gemeenplaats tot inhoud, twee andere gemeenplaatsen ten vorm, ziedaar al. Waarbij nog komt dat de gekozen beelden, buiten en behalve hunne vulgariteit, in geen het minste verband staan zoomin met den geest der toespraak als met de maatschappelijke betrekking van hen aan wie zij gerigt wordt. Zoodat de dichter acht volle verzen, een strandlottoren, eenig grieksch bloed, een weemlend dwaallicht, ettelijke zwarte nevels benevens een valen nacht heeft te baat genomen, om ons te leeren - want dit is een leerdicht - dat jonge medici niet eigenwijs behooren te zijn. Minstens twee derden nu van de drieduizend regels waaruit de *Ziekte der Geleerden* bestaat, en deze berekening is zeer gematigd, wordt ingenomen door verbiage van deze zelfde soort. Aldus, om nog dit ééne te noemen, worden in den laatsten zang,

niet ver van den aanhef - die ook zelf uit eene twintig verzen lange vergelijking bestaat, waarbij Alexander de Grootte en de slag van Arbela te pas komen - bijna zestig verzen verspild aan het bijbrengen en uitwerken eener schildering van den Etna en diens uitbarstingen; welke schildering intusschen tot geen ander resultaat leidt als dit:

Ziedaar wat damp vermag, die 's lichaams hol besluit!

Neemt men daarbij in aanmerking dat al deze omslag eenvoudig dienen moet tot voorafpraak van het hoofdstuk over de opzettingen van winden, dan zal niemand ons van bedilzucht verdenken indien wij bij gelegenheid van deze Etna-vergelijking aan de misbarende bergen van den latijnschen dichter en kunstregter herinneren.

Personeel noemden wij de *Ziekte der Geleerden*, en wel om de menigvuldige berigten die de dichter ons in deze zangen omtrent zijn eigen levensgeschiedenis en gezondheidstoestand geeft. Daartoe behooren in den vierden zang de veertig regels ongeveer, aan wier einde hij toestemt dat de wijsheid eene gave Gods is en dan aldus voortgaat:

Maar wee een' hersenbeul die zoo veel onheils stift!
 Ach, waarom zulk een zucht mijn kindsheid ingegoten,
 Die 't leven van zijn doel, zijn waarde, moest ontbloten?
 Waar, waarom 't peinzend hoofd niet van zich-zelv' gered?
 Of, zoo 't onheelbaar waar, voor 't derde jaar verplet?

Allerminst het leerdicht verdraagt zulke uitboezemingen van het ik. Doch wij zijn aan het op den voorgrond treden van Bilderdijs subjectiviteit, ook dan wanneer zij dit of niet of slechts voor den vorm moest doen, van ouds gewend. De aangehaalde verzen zijn echter ook nog uit een ander oogpunt opmerkelijk, en wel uit hoofde hunner voelbare onwaarheid; eene fout waaraan de *Ziekte der Geleerden* elk oogenblik laboreert. Even overdreven als het volgend beweren omtrent de nadeelen eener onregelmatige voeding bij den letterzwoeger:

Eén oogenblik te laat van 't afgepast ontbijt,
Maakt hem zich-zelv', zijn kracht, een dag des levens, kwijt!

Even opgeschroefd als deze beschrijving der hoofdpijn:

Wat is kerven, wat verscheuren, rijten, prangen,
Wat vuurvlam, staal, of lood, of schroef, of gloënde tangen,
By 't wringend, scheurend, slaand, en teistrend hersenwoên
Der hoofdpijn!

Even gezocht als de volgende uitroep met betrekking tot den onbedreven arts die
ligtvaardig zou trachten te genezen:

Mij dunkt, ik zie uw ziel met gloënde tangen nijpen
Op 't bloote denkbeeld van de mogelijkheid!

Even kunstmatig opgeblazen ook als deze hulde aan de oranje, gebruikt als medicijn:

Gy, eedle Oranjeschil, en frissche Oranjebladen,
Ik zou, verzwegg ik u, mijn eigen hart verraden.

Even onopregt gemeend eindelijk als deze kniebuiging voor de koffij en haar
inspirerend vermogen:

Ach! breinbetoovrend zoet! zoo soms een kleene sprank
Van Dichtvuur opwelt uit mijn tonder, 'k wijt ze u dank -

even onwaar en ook onnaauwkeurig uitgedrukt als dit alles is - want wie hier te lande
heeft ooit hooren spreken van een *leven* dat *ontbloot* wordt van zijn *doel*, of van een
oogenblik dat iemand iets *kwijtmakt*, of van *tonder* waaruit iets *opwelt* dat *vuur* heet
en een *sprank* is? - even onwaar is het ook dat Bilderdijk ooit ernstig gewenscht heeft
dat zijn peinzend hoofd nog vóór hij drie jaren oud was van Godswege had mogen
worden verplet. En de reden waarom wij, die van ganscher harte in Job gelooven,
wanneer deze aartsvader zijnen dag vervloekt, daarentegen Bilderdijks
zelfverwensching slechts met een ongeloovig hoofdschudden kunnen aanhooren, is
dat deze dichter zichzelve bij zijne lezers

in verdenking brengt van te spelen met heilige woorden en slechts de helft te gevoelen van hetgeen men onder zulke woorden pleegt te verstaan. Indien een dichter tot u komt en op een toon van tragische belangrijkheid tot u zegt: Ik heb gisteren één minuut te laat ontbeten en moest daarvoor boeten met een dag mijns levens; of wel: Te zwijgen van het nut der oranjebladen zou in mijne schatting gelijk staan met verraad te plegen aan mijn hart; of ook: Koffij is het éénige wat mij nu en dan nog inspireert - dan kunt gij dien dichter, wanneer hij een oogenblik vroeger of later de wijsheid een hersenbeul noemt, of beweert dat de bittere vrucht des nadenkens in staat ware hem den dag van zijn vierde geboortefeest te doen verfoeijen, niet langer op zijn woord gelooven. Hij heeft uw vertrouwen misbruikt en daardoor verbeurd.

Nieuwe voorbeelden van duisterheid door overnaauwkeurigheid behoeven wij niet aan te halen. Willekeurige constructies, bedrijvende werkwoorden onzijdig genomen en omgekeerd, onstandvastigheid in de plaatsing van het betrekkelijk voornaamwoord, grooter of kleiner dubbelzinnigheden daaruit geboren, men vindt ze in de meeste onzer vroegere citaten telkens terug. Hier nog slechts deze drie verzen, waar van de verzwakking des hersenvezels gezegd wordt:

Somwijlen schijnt ze in 't brein de spierkracht aan te randen,
Hoezeer dit werktuig slechts uit samenstemming lij'
En de Arts bedriegt zich en mistast in de artzeny.

‘Dit werktuig’: de spierkracht? het brein? welk van beide? denkelijk het brein, want slechts een brein kan hier een werktuig heeten; doch al de nadruk valt in het eerste vers op ‘spierkracht’, en logisch kan de nadere bepaling (‘dit werktuig’) alleen op deze spierkracht betrekking hebben. ‘Lijden uit samenstemming’: is zulk een paradoxe zonder nadere toelichting verstaanbaar? ‘Mistásten’: zijn er redelijke gronden om vrede te hebben met deze verplaatsing van den klemtoon? en kon Bilderdijk, die elders geene zwaarigheid maakt om

van zich zelven te zeggen *ik vaard aan*, kon hij ditmaal, zonder zonde tegen metrum of taaleigen, niet van den arts gezegd hebben *hij tast mis?* Doch laat ons over belangrijker dingen, en wel over de samenstelling-zelve van het uitvoerig dichtstuk spreken.

Tot de fouten der conceptie behoort ongetwijfeld, en zonder mede te rekenen hetgeen men de eindelijke verzanding des gedichts zou kunnen noemen, dat de indeeling der stof zoowel als de aard van sommige belangrijke episoden den dichter nu eens noodzaakt zichzelven te herroepen, dan weder hem dwingt meer dan eens bij hetzelfde onderwerp stil te staan. Aldus in den vijfden zang. Meer dan honderd verzen worden daar afgestaan aan de schildering van het nut der lichaamsbeweging en andere betamelijke uitspanningen, terwijl reeds vroeger, halverwege den vierden zang:

Gaat, schudt die logheid uit, dat ledendrukkend lood;
Vertreedt u; neemt de bijl enz.

in een negental zeer goede en zeer teekenachtige verzen, met voldoende uitvoerigheid over deze zelfde zaak gesproken was. Een voorbeeld van het andere gebrek is bij den aanhef van den derden zang te vinden in die hellevaart waarvan een fragment door ons werd aangehaald en die overigens met de episode van Pelias, aan het slot, onbetwistbaar tot de schoonste deelen van het dichtstuk behoort. Wanneer de dichter meer dan tweehonderd verzen aan deze nederdaling in het rijk der pijnen heeft besteed, komt hij, en niet onnatuurlijk, tot de overtuiging dat zijne gansche hellevaart een *hors-d'oeuvre* is. Want zijn leerdicht handelt niet over de pijnen der toekomstige maar der tegenwoordige eeuw, en niet over zedelijke, of met de zedelijkheid zamenhangende, maar enkel en alleen over lichamelijke smarten en straffen. Wat doet hij dan ook? Bij het verlaten der onderwereld improviseert hij een achtbaren grijsaard, en deze grijsaard spreekt hem aldus toe:

Wat foltring van u-zelven,
 Onnoozle, met in 't slijk, met d'afgrond uit te delven!
 Ja! ken de beulen, waar de menschlijkheid voor beeft!
 Maar *zoek in d'afgrond niet* het geen hun wezen geeft!
 Verbeelding schepp' vermaak, in Dichterlijke droomen
 Van gloënden Flegeton, Cocytus donkre stroomen,
 En 't broeïnest van 't verderf aan de overzij van 't graf;
 De wijze *keere in zich*, en legg' den blinddoek af!

Schrap de vaart naar het doodenrijk weg en gij berooft het gedicht van tweehonderd zijner fraaiste verzen. Laat daarentegen deze episode aan hare plaats, en, zoo leeren u de door ons geursiveerde woorden, iedere schrede des dichters op dien onderaardschen togt wordt een door hemzelf erkende misstap.

Wij gewaagden van uitstekende botten en krakende scharnieren. Zoo noemen wij, in den eersten zang, de zesregelige inleiding tot een griekschen mythe waarvan de dichter zich wenscht te bedienen als van een voorbeeld ter opheldering:

Aloudheid! leen me een beeld uit een van uw tafreelen.
 't Is lieflijk, als de zon door neevlen heen mag spelen.
 Haar zuivre lichtstraal treft, maar streelt ons d'oogen niet;
 En de appel trekt zich toe, waar m'op dien luister ziet.
 Laat, laat me een luchtig gaas voor 't licht der waarheid trekken:
 Aandoenlijkst is haar schoon door 't kunstig half bedekken.

In eene ouderwetsche *Ars Poëtica* zouden deze vijf laatste verzen, zoo zwaar op de hand, welligt niet misstaan. Doch nu wij op deze breijige gemeenplaatsen onthaald worden in eene *Ziekte der Geleerden*, dienen zij, tot groote schade van ons letterkundig genot, slechts om ons te kwader ure in te wijden in het mecanisme van dit dichtstuk. - Hetzelfde geldt van regels als de volgende, uit den vijfden zang, wanneer de dichter op het punt is geweest eene ziekte te vermelden die niet in zijn kader zou hebben gepast:

Maar neen, wij wenden de oogen.
 Die ziekte is dan niet meer het voorwerp van ons pogen;

Maar ze is een andre kwaal, uit welk een bron ze ook spruit'. -
 Gy, Zangeres, vervolg, en voer de heeling uit.

Zulke horten en stooten, zulke kommando's aan de Muze, elk gevoelt dit, zijn ten eenemale ondichterlijk. Doove menschen praten somtijds in gezelschap overluid en zeggen dan, meenende binnensmonds te spreken, allerlei koddige impertinenties aan gastheer of medegasten. Dergelijke grofheden, alleen minder amusant, ontsnappen hier ook aan Bilderdijk, en hij bedenkt niet altoos dat het gehoor der lezers even goed als het zijne zekere regten heeft. - Door dezelfde aanmerking worden eindelijk ook nog deze verzen uit den zesden zang getroffen:

Dan ach! mijn geest dwaalt af...
 Vergeef des, zoo mijn Nymf met loome en loden passen
 Zich voortsleepe op een pad, waar niet dan dorens wassen!
 Zy spoedt naar 't eind, maar moet haar dierste plicht voldoen.
 De lauwer faal haar 't hoofd, en deugd is haar festoen.

Van een dichtstuk dat door zulke paardenmiddelen aan den gang moet worden gehouden, kan men veilig zeggen dat het als kunstwerk eigen levenskracht ontbeert. En het mag ons verwonderen dat Bilderdijk, juist in een gedicht waarin de anatomie van het menschelijk organisme zulk eene hoofdrol speelt, dermate ontrouw is geworden aan de wetten van het organisch leven die ook in de wereld der poëzie hare eischen hebben en doen gelden.

Doch scheiden wij van de *Ziekte der Geleerden* en daarmede van het negatief gedeelte onzer beschouwingen in haar geheel. Een monument van wansmaak: beter weten wij deze gedrochtelijke didaktiek niet te kwalificeren. En dit wanstaltige, door enkele fraaije partijen slechts te duidelijker in het licht gesteld, schuilt niet hoofdzakelijk in de conceptie, die slechts vulgair en kreupel is, en evenmin allermeeest in het hippocratisch karakter der uitvoering: niets van dit chicurgicale toch, dit medicinale, dit pharmaceutische, dat niet in zichzelf voor dichterlijke behandeling vatbaar is. Het monstrueuse ligt hoofdzakelijk,

indien niet uitsluitend, in de gekozen stof. De ziekte der geleerden - zij is even onbezingbaar, onbezingbaarder nog, dan de aardappelen- of de hondenziekte. Geene kwalen zoo vunzig als die der letterzwoegeren, die van het geconstipeerd en expectorerend geslacht der kamergeleerden. Wie deze walgelijke stremmingen der psychische natuur tot het onderwerp van een leerdicht kiest en verheft, zondigt hiermede tegen den goeden smaak, vergrijpt zich aan de poëzie, en kan te dezen aanzien slechts als voorbeeld tot waarschuwing bij de nakomelingschap in aandenken blijven.

Bilderdijk een afschrikkend voorbeeld: hoe vermetel deze uitspraak ook schijne, toch, dan zelfs wanneer onze kritiek van de *Ziekte der Geleerden* ligtvaardig wierd bevonden, zouden wij moed gevoelen de bewering vol te houden en middel weten haar met bewijzen te staven. Een greep in 's dichters gewijde poëzie ware daartoe voldoende; en wel naar dat duldeloos vijftal brieven van Hagar aan Sara, van Jacob aan Ezau, van Ezau aan Jacob, van Jacob aan Rachel, van Rachel aan Jacob, te zamen niet veel minder dan zeshonderd en vijftig verzen lang. Vruchteloos zoekt men in deze zandwoestijn van onbeduidendheden naar iets dat lafenis zou mogen heeten voor hoofd of hart, verbeelding of gemoed; terwijl de conceptie dezer briefwisseling, gelijk reeds de opschriften te vermoeden geven, in pseudo-klassicisme, in bastaardij van schriftmatigheid, in zonde tegen tijd en plaats en toon, kortom in alles wat tot den vorm behoort, een in onze letterkunde welligt ongeëvenaard model van wansmaak oplevert. Doch liever zwijgen wij hiervan en bepalen ons totde *Ziekte der Geleerden*; een gedicht waarin ten minste op enkele plaatsen en van tijd tot tijd de stem eens echten zangers den lezer tegemoet klinkt. Wat meer zegt, en om met eene eervolle vergelijking te besluiten, indien niemand onzer den edelen en genialen Michelet veracht, al gaf deze ons ten vorigen jare onder den heiligen naam van *L'Amour* een boekje te lezen waarvan men het zich tot eene eer mag rekenen gewalgd te hebben - een boekje niet minder vol pretentieuze medische wetenschap, niet minder wanschapen uit het oogpunt van bouw en zamenstelling, en vooral niet minder vies en voos dan de *Ziekte der Geleerden* - dan kan ook alleen het vooroordeel beweren dat wij,

die dezen telg van Bilderdijks muze eene misgeboorte noemen en uit dien hoofde verstooten, zoodoende Bilderdijks grootheid miskennen of zijne roeping als dichter in twijfel trekken.

1860.

[De redactie van den *Nederlandschen Spectator*, waarin de studie over Bilderdijk werd opgenomen, kondigde een vervolg aan, waarin de schrijver eene nadere waardeering van Bilderdijks poëzie en persoon zou beproeven. Dit vervolg is nimmer verschenen. Eene dergelijke schets leverde de auteur sedert in zijne *Voorlezingen* over de letterkunde der Bataafsche Republiek (*Litt. Fantasien en Kritieken*, dl. XXIV) en in eene studie over Geel (*Litt. Fant. en Krit.* dl. X.)]

Henry Murger.

De fransche romantiek van den tegenwoordigen tijd, het fransche drama daaronder mede begrepen, is zij immoreel, is zij ongodsdienstig? Toestemmend is in Frankrijk-zelf, nu juist vier jaren geleden, deze vraag beantwoord en met vuur beantwoord geworden door den heer Eugène Poitou, raadsheer in het keizerlijk gerechtshof te Angers; wiens werk - *Du roman et du théâtre contemporains et de leur influence sur les mœurs* - het Instituut, bij monde der 'Académie des sciences morales et politiques' in Mei 1857 met goud bekroonde. Velen misschien, waar het om de afdwalingen der hedendaagsche fransche litteratuur te doen is, zullen liever de boetpredikaties van Gustave Planche lezen, of van Emile Montégut, of van Jules Janin. Deze mannen van het vak, hoe onzacht ook en onverbiddelijk in het oordeelen, paren niettemin aan hunne gestrengheid eene zekere mate van barmhartigheid; of laat mij liever zeggen, hun aangeboren en geoefende zin voor het schoone vrijwaart hen voor eenzijdigheden waartoe de censor, die niet tevens schrijver van beroep en kunstenaar is, zoo ligt vervalt. Doch al herkent men vaak in de vonnissen van Eugène Poitou den aangestelden raadsheer, den regter, den scherprechter bijna, menigvuldiger zelfs dan ons lief of dan uit een zuiver letterkundig oogpunt verdedigbaar is, toch is zijn boek merkwaardig en leerzaam. Zullen wij met kennis van zaken en regtvaardig oordeelen over den franschen geest van den dag, dan mogen wij Hol-

landers een geschrift als dat van den heer Poitou niet ongelezen laten. Wij kunnen er uit leeren dat wij met ons maatschappelijk puritanisme niet alléén staan in Europa, dat wij de éénigen niet zijn die in naam der goede zeden bedenkelijk het hoofd schudden over de rigting der moderne letterkunde in Frankrijk, en dat uit den boezem zelf der fransche wereld (*audi et alteram partem!*) tegen deze rigting minstens even krachtige stemmen opgaan als bij ons. De fransche romanschrijvers, hoe ook gelezen en verslonden, hebben op ver na de geheele fransche maatschappij niet in. Hunne heerschappij over de openbare meening is geenszins onverdeeld. Tegen hen over, mannen als Ernest Renan en Jules Simon (apostels inderdaad, en die zich met de hoogste godsdienstige en zedekundige problemen bezig houden) niet eenmaal medegerekend, staat eene ongetelde partij; beweegt zich eene wereld van nuchtere werkelijkheidslieden, lieden zonder hartstogten, zonder avonturen, niet romanesk hoegenaamd, de bezonnenheid in persoon, mannen die over de zeden en gewrochten der Parijsche kunstenaarswereld eveneens denken als wij; in één woord, eerbare huisvaders en weduwnaars en vrijgezellen, zoo streng van beginselen en onberispelijk van wandel als men in Holland durft meenen. Tot deze klasse der protesterenden behoort onder velen de oud-minister Guizot, een door en door plegtig man, een type van voorvaderlijke hollandsche deftigheid; en men behoeft zijn boekje *L'amour dans le mariage* slechts in te zien, om te vernemen dat hij met al wat in hem is zich aankant tegen de uitspattingen der fantasie van zijne tijd- en landgenooten de romanschrijvers. Ook Eugène Poitou, ofschoon minder beroemd, strijdt onder deze vanen en heeft daarom aanspraak op onze sympathie. Kwam hij in Holland, en las hij in onze beschaafde kringen zijne strafrede tegen de fransche letterkunde voor, hij zou overal met onverdeelden bijval worden aangehoord.

Het weinige dat ik over Henry Murger wensch te zeggen, den vroeggestorvene - Poitou noemt hem niet, en wij zijn er des te vrijer in onze bewegingen om - moge aangemerkt worden als eene bijdrage tot de beantwoording der zoo even

opgeworpen kwestie. Intusschen zal men niet laken, dat aan dit weinige iets vooraf ga tot kenschetsing van den dichter en zijnen arbeid in het gemeen.

I

Sedert Béranger's begrafenis in Julij zeven-en-vijftig, veeleer die eens konings dan van een liedjeszanger - doch hadden voor sommige liedekens van dezen zanger koningen dan ook bijwijlen niet gebeefd op hunnen troon? - is geen van Frankrijks letterkundigen, na hem op rijper of jeugdiger leeftijd opgeroepen uit den strijd, met zoo groote plegtigheid of te midden eener zoo algemeene en eervolle deelneming ter aarde besteld als de nog geen veertigjarige Henry Murger. 'Nommer ceux qui formaient le cortège,' schreef Théophile Gautier, 'ce serait faire le dénombrement complet de la littérature, des arts, et de la critique.' Het was een sombere winterdag in den aanvang dezes jaars: 'Un temps sombre, un ciel estompé de brouillard, une terre détrempée, ajoutaient à l'impression lugubre; et la nature, souvent ironique, semblait cette fois partager la tristesse des hommes.' Doch zóó groot, in weerwil dezer ongunstige omstandigheden, was de schare der aanzienlijken die met ontblooten hoofde en te voet den ontslapen kunstenaar uitgeleide deed naar het kerkhof, dat eene vrouw des volks, dien eindeloozen optogt ziende, tot haren buurman zeide: 'C'est sans doute le convoi de quelque millionnaire!'

Intusschen is Murger nooit in éénig opzigt een millionnair geweest - tenzij dan, gedurende de eerste helft zijner letterkundige loopbaan, in teleurstellingen en beproevingen. Zijn leven was dat van den Parijschen kunstenaar en hij stierf in een gasthuis. Te onbezorgd van natuur om veel aan de toekomst te denken, niet produktief genoeg om met zijne versjes en novellen fortuin te maken, te eerbiedig jegens de kunst om geld te slaan van zijn talent, bleef, zelfs toen hij beroemd en populair was geworden, betrekkelijke armoede zijn deel; terwijl het gemis van een eigen huiselijken kring, bij het opkomen der ziekte waaraan hij bezweek, hem een verple-

gingsoord deed zoeken in *la maison Dubois*, de stedelijke krankeninrigting van het Faubourg Saint-Denis. Jules Janin, in het artikel door hem aan Murger's nagedachtenis gewijd, heeft (het zij met allen eerbied gezegd) wel een weinig doorgedraafd op het thema: 'Henry Murger est mort a l'hôpital;' en Fiorentino, de feuilletonnist van den *Siècle*, heeft zijnen ambtgenoot der *Débats* hieromtrent ongezocht terecht gewezen. Zie de laatste bladzijden van Murger's nagelaten *Nuits d'Hiver*. Als aanhangsel tot dien bundel hebben de uitgevers aldaar herdrukt hetgeen onmiddellijk na zijnen dood over hem geschreven is door de HH. Jules Janin, Théophile Gautier, Fiorentino, Arsène Houssaye, en Paul de Saint-Victor. Belangrijk evenzeer is de afzonderlijke brochure getiteld *Henry Murger* met photographisch portret, door Théodore Pelloquet. Doch al leed Murger in de laatste tien jaren van zijn kunstenaarsleven aan niets gebrek, en al is hij gedurende zijne jongste ziekte het voorwerp van duizend kleine zorgen en oplettendheden geweest - ook eene vrouwelijke hand, en die hem dierbaar was, heeft in zijnen doodstrijd hem ondersteund en hem de oogen helpen sluiten - rijkdom noch weelde heeft hij ooit gekend.

Ook als dichter en romanschrijver behoorde Murger veeleer tot de klasse der welgestelden dan der groote kapitalisten. Balzac en Eugène Sue, Frédéric Soulié en George Sand en Alexandre Dumas, bezaten weleer, en bezitten nog heden voor een deel, eene oneindig zeldzamer produktiviteit. De omvang hunner scheppingen, de ruimte hunner kaders, de verscheidenheid der stoffen door hen behandeld, wijzen hun in de fransche litteratuur eene geheel andere plaats aan. Murger's letterkundige nalatenschap is klein van omvang - een tien- of twaalfstal novellen, een deel schetsen naar het leven der Parijsche artisten-wereld, twee of drie tooneelstukken, een kleine bundel gedichten, ziedaar al; en om deze soberheid in het voortbrengen, zoowel als om de enge grenzen waarbinnen zijne dichterlijke verbeelding bij voorkeur zich beweegt en vermeit, zou men hem, afgezien van al het overige, naast Alfred de Vigny moeten plaatsen, of naast Émile Souvestre. Doch waartoe langer naar eene geschikte

vergelijking gezocht? De geschiktste van alle ligt voor de hand en biedt zich van zelve aan: Alfred de Musset.

Er is niemand onder onze lezers wien het sonnet niet heugt waarmede Musset zijn *Spectacle dans un Fauteuil* opent:

Figure-toi, Lecteur, que ton mauvais génie
T'a fait prendre ce soir un billet d'opéra.
Te voilà devenu parterre ou galerie,
Et tu ne sais pas trop ce qu'on te chantera.

Il se peut qu'on t'amuse, il se peut qu'on t'ennuie;
Il se peut que l'on pleure, à moins que l'on ne rie:
Et le terme moyen, c'est que l'on bâillera.
Qu'importe? c'est la mode, et le temps passera.

Mon livre, ami Lecteur, t'offre une chance égale,
Il te coûte à peu près ce que coûte une stalle,
Ouvre-le sans colère, et lis-le d'un bon oeil.

Qu'il te déplaise ou non, ferme-le sans rancune;
Un spectacle ennuyeux est chose assez commune,
Et tu verras le mien sans quitter ton fauteuil.

Dit is, niet waar? een karakteristiek gedichtje; een dergene waaruit Musset wordt geproefd en gekend. Niet de gansche Musset, met al zijne hoogten en diepten; doch niettemin die zekere manier van hem die hij nergens verzaakt en waaraan men hem onder duizenden zou weten uit te vinden. Schrijf nu onder dit versje de toespraak aan den lezer die aan Murger's *Nuits d'Hiver* ten voorrede dient, en aanstonds wordt de nauwe verwantschap van beide talenten en beide geestesrigtingen openbaar.

Ami lecteur, qui viens d'entrer dans la boutique
Où l'on vend ce volume, et qui l'as acheté
Sans marchander d'un sou, malgré son prix modique -
Sois béni, bon lecteur, dans ta postérité!

Que ton épouse reste économe et pudique;
Que le fruit de son sein soit ton portrait flatté,
Sans retouche, - et, pareille à la matrone antique,
Qu'elle marque le linge et fasse bien le thé!

Que ton cellier soit plein du vin de la comète!
 Qu'on ne t'emprunte pas d'argent - et qu'on t'en prête!
 Que le brelan te suive autour des tapis verts;

Et qu'un jour sur ta tombe, en marbre de Carrare,
 Un burin d'or inscrive; *hic jacet* - l'homme rare
 Qui payait d'un écu trois cents pages de vers!

Musset en Murger - groot was tusschen beiden de overeenkomst; doch ook het verschil is in sommige opzichten groot. Théodore Pelloquet vangt in dezer voege zijne korte levensbeschrijving aan: 'Henry Murger naquit en 1822, de parents obscurs et pauvres qui ne pûrent lui faire donner qu'une éducation élémentaire, semblable à celle de presque tous les enfants du peuple. Dès l'âge de quatorze à quinze ans, il dut chercher les moyens de gagner sa vie et il entra dans une étude d'avoué, en qualité de petit clerc.' Musset's aanzienlijke geboorte en beschaafde opvoeding legden voor zijne toekomstige vorming een geheel anderen grondslag; zij openden hem bovendien, van zijn eerste optreden in de letterkundige wereld af aan, een veel schitterender kring. Getuige zijne voortreffelijke *Brieven over het romantisme*, reeds vóór meer dan twintig jaren in de *Revue des Deux Mondes* opgenomen, werd Musset vroegtijdig ingewijd in de schoonheden der antieke wereld. Hetgeen hij daar onder meer van Aristophanes zegt verraadt een bereids gevormden smaak en teekent inzicht in de verborgenheden der oudheid. Murger daarentegen heeft nooit eenige de minste klassieke opleiding genoten. Zijne litterarische wetenschap bepaalde zich tot de kennis der beroemdste tijd- en landgenooten; tot hetgeen hij daarvan als in het voorbijgaan opdeed tijdens hij, nog een knaap, als partikulier sekretaris in dienst trad van een russisch edelman, die hem tot zijn voorlezer gebruikte. De school van Victor Hugo was destijds in vollen bloei; en het mag een wonder heeten dat Murger, in stede van onder zulke omstandigheden een slaafsch navolger te worden, den aanleg die in hem was zoo oorspronkelijk bewaard en zoo zelfstandig ontwikkeld heeft. Het bewijst althans voor zijn gezonden smaak

dat Musset de éénige was wiens manier hij overnam - zonder hem na te bootsen, wel is waar, doch ook zonder hem te evenaren. Op dit laatste leggen wij den klemtoon. Murger zal blijven leven; daar zijn er, onder zijne gedichten en novellen, die uitmunten door verwonderlijke schoonheid; bladzijden van grooter dichterlijke waarde dan al hetgeen in den laatsten tijd uit Frankrijk tot ons kwam; strofen en episoden die geenszins voor Musset behoeven te wijken. Doch van de lier van dézen zanger klonken toonen, niet zoozeer weemoediger of bevalliger dan Murger aan de zijne ontlokte - want ook bij den schijnbaar zoo levenslustigen schrijver der *Scènes de la vie de Bohème* lag op den bodem der ziel de herinnering aan smartelijke levenservaringen, en zijn dichterlijk talent wist die op meesterlijke wijze te idealiseren - doch voller, krachtiger, verhevener; toonen die meer naar waarheid even zoo vele kreten der menschelijke ziel mogen heeten. Kortom, wie met ons inzonderheid om zijne elegiën aan Musset de eerste plaats inruimt onder de fransche dichters van na de Julij-revolutie, zal voor Murger, wiens populariteit zoo veel grooter was dan die van Musset, op niet meer dan eene tweede of derde aanspraak maken; gelijk tevens niemand ontkennen zal dat noch Murger's *Bonhomme Jadis* noch zijn *Serment d'Horace*, hoe fijn ook van teekening en uitdrukking, op den duur kunnen wedijveren met die *Comédies et Proverbes* van Alfred de Musset, waarin alles wat geest en distinctie vermogen gepaard gaat somtijds - gelijk in *Fantasio* - met de stoutste conceptie.

Elks persoonlijkheid - en hiermede verlaten wij het gebied van karakteristiek en vergelijking - concentreert zich in zijne levensbeschouwing. Gelijk deze is, zoo is hij zelf. Is hij dichter en romanschrijver, zooals Henry Murger, het zal niet alleen des te gemakkelijker vallen hem uit zijne levensbeschouwing te leeren kennen - want veel nadrukkelijker en herkenbaarder dan bij gewone stervelingen verraadt zich zijn inwendige mensch door zijne werken - maar het zal ook billijk wezen hem daarnaar te beoordeelen. Sommigen beweren dat men zodoende den mensch en den kunstenaar

wederregtelijk met elkander verwart, de fouten van den één verhaalt op den ander, en in één woord op het gebied van het schoone een maatstaf overbrengt die alleen te huis behoort op dat van moraal en kerkgeloof. Weet gij niet, vragen zij - en dus vragend ontkennen zij dat iemand regt zou hebben de door ons in den aanvang opgeworpen kwestie ernstig in behandeling te brengen - weet gij niet dat Bossuet, in naam van godsdienst en goede zeden, het doemvonniss uitgesproken heeft over Molière, en dat elk die den kunstenaar en diens arbeid aan iets anders toetst als aan de wetten der kunst, tot dezelfde bisschoppelijke fout, dezelfde misdaad van gekwetste majesteit vervalt? Ik antwoord: luisterrijker dan de nakomelingschap Molière heeft gewroken van Bossuet's hoon, kan niemand gewroken worden. Doch laat het hier nu dan ook bij blijven; deze vernedering van den prelaat zij der beleedigde muze genoeg, en niemand ontkenne voortaan het betrekkelijk goed regt van 't bisschops-anathema. Gelijk toch elk absoluut oordeel de kiem in zich besluit eener absurditeit, desgelijks is het eene dwaasheid de scheiding tusschen mensch en kunstenaar te ontheffen aan de sfeer van het relatieve en te zeggen: tusschen deze twee bestaat geene gemeenschap hoegenaamd. In stede van dus redenerend de fout van Bossuet te mijden, begaat men haar zelf onder een anderen vorm. Nimmer wel is waar zal ons bijzonder kerkgeloof, nimmer onze overleveringsmoraal, onze toetssteen mogen zijn bij het beoordeelen van den kunstenaarsarbeid zoo min van andersdenkenden als van geloofsgenooten; doch wanneer gij mij het regt betwist onderzoek te doen naar de levensbeschouwing eens dichters, eens schilders, eens toonkunstenaars - niet derhalve naar het doopwater dat al of niet weleer zijn voorhoofd bevochtigde, niet naar de specifieke zedewet waaronder hij opgroeide, niet naar de gebeden die om zijn sterfbed ruischten, maar enkel en alleen naar zijne opvatting van het leven, naar zijne meening omtrent de roeping van man en vrouw, van jongeling en grijsaard, naar zijn oordeel over hart en verstand, over verbeelding en wijsheid, over vreugde en smart - indien gij niet gedooft dat ik aan hem en aan

zijn arbeid dien maatstaf aanlegge en des noods beide daarnaar vonnisse, dan zeg ik dat gij buiten de menschelijkheid en mitsdien buiten de waarheid staat.

II

De *Scènes de la vie de Bohème* - wij kunnen de bijna onbepaalde geestdrift, de klimmende bewondering, opgewekt door dit populairste en welligt amusantste van alle Murger's geschriften, bezwaarlijk deelen. Jules Janin vermaant ons tot omzigtigheid in het oordeelen: 'Il est partout', zegt hij, 'ce livre de la bohème. Il a déjà charmé la jeunesse de deux générations. La troisième arrive, et déjà le sait par coeur. La bohème de Henry Murger et les chansons de Béranger sont les vrais premiers chapitres du Code civil et des leçons de Galien. Vous aurez beau faire et déclamer, le livre existe, il est adopté, rien ne saurait en distraire les hommes de la génération qui s'en va, moins encore les hommes de la génération prochaine.' Jules Janin admireert dit boek met eene bijna kinderlijke admiratie: 'Les *Scènes de la bohème* représentent un livre étrange, où chaque chapitre est une oeuvre à part, et cependant s'unit si bien au chapitre qui précède, au chapitre suivant, que, sans commentaire et sans liaison apparente, ces divers chapitres ont formé tout de suite un livre, un des livres les plus gais, les plus naïfs, les plus vraiment amoureux, bon plaisants et jolis de ce siècle des fantaisies. A chaque page, on rencontre, empêtré dans le même embarras et faisant une chasse acharnée à *cet animal féroce* appelé la pièce de cinq francs, tantôt un peintre et tantôt un poète; un autre jour, c'est un philosophe en proie à toutes les ambitions du terme, du dîner, du tabac, du petit verre et de la tasse de café. Quels ennemis du propriétaire et du portier, ces *bohèmes* de Murger! quels fins limiers de la rue, et quels chanteurs de la mansarde! ajoutez: quels fermes croyants en la Providence, et quels enfants gâtés du hasard!' Jules Janin is van oordeel dat deze studenten-typen van den Klikspaan der Parijsche kunstenaarswereld even zoo-

vele beelden of tooneelen vol gezonden levenslust zijn: ‘Ses héros, ses enfants, ses frères les bohèmes, Henry Murger ne les a pas fardés; ils sont plutôt laids que beaux, assez mal bâtis et mal tournés, surtout mal vêtus; mais ils sont jeunes et surtout ils sont gais. Ils ont le sourire à la lèvre, le feu dans les yeux et de l'espoir plein le coeur. Si trop souvent ils vont pataugeant dans la boue, ils pataugent fièrement, non pas en mendiants, mais en cyniques, en philosophes, en railleurs, en bonnes gens. Ils sont paresseux, mais paresseux avec délices; ils évitent la peine, ils ne songent pas à la récompense. Heureux, ils font un bruit du diable, et, malheureux, ils se résignent.’

Kennelijk is het niet uitsluitend de kunstregter die aldus spreekt; het is tevens, in den algemeensten zin van het woord, de moralist. Jules Janin plaatst stilzwijgend op den voorgrond, en met hem gaan wij uit van het onmiskenbaar feit, dat Murger's typen onberispelijk van teekening zijn. De lijnen zijn met eene vaste hand getrokken, licht en bruin zijn geestig geschakeerd, het koloriet is schitterend. Doch 's dichters helden en heldinnen - zijn zij tevens, als levensidealen, hetgeen Janin beweert? Zijn zij in waarheid vrolijk, hebben zij hart? Is hun breken met de maatschappij en hare overleveringen, hun avontuurlijk bestaan, voldoende gemotiveerd? Is hunne mate van levensgenot aanzienlijker dan hetgeen jeugd en geest, onder gelijke of soortgelijke omstandigheden, aan anderen waarborgen? Zijn zij in hunne armoede rijker, in hunne ongebondenheid vrijer, in hunne zorgeloosheid wijzer en beter en gelukkiger? Of bijaldien zij dit niet zijn in den overtreffenden trap, zijn zij het althans in zich zelf? Théodore Pelloquet, die Murger persoonlijk en van nabij gekend heeft, beantwoordt deze vragen alle te zamen ontkennend. ‘Non’, zegt hij, ‘il n'est pas vrai que la *Vie de Bohème* soit un poème de jeunesse, d'insouciance et de gaieté. C'est’, gaat hij voort, ‘c'est un livre malsain, faux souvent, où le vice grimace, où la jeunesse se farde comme une coquette surannée, où l'insouciance est feinte et cache non pas une paresse parfois poétique mais la lâche indolence de gens sans courage en sans talent.’ En het zedelijk karakter van Mur-

ger's helden uit de kunstenaarswereld? 'Ils se disent poètes, artistes et savants; en réalité, ils n'aiment ni la science, ni la poésie, ni l'art. Ils ont pris le costume - plutôt le travestissement - des poètes, des artistes et des savants, pour ne point faire un honnête métier, et pour ne pas ressembler aux bourgeois dont ils se moquent et dont la plupart valent mieux qu'eux. Voilà ce que Murger aurait dû peindre et sans rien déguiser; il eût écrit une burlesque, mais pourtant navrante comédie et d'un utile enseignement.' Heeft hij dit gedaan? heeft hij de luiheid berispt, het onvermogen doen uitkomen, ijdelheid en zelfzucht aan de kaak gesteld? 'Il a essayé, au contraire - je ne l'en blâme pas, il n'avait jamais vu d'autres héros, et la lecture des grands maîtres ne lui avait pas fait connaître les glorieux modèles du temps passé - il a essayé de placer sur un piédestal, rehaussé d'arabesques et d'ornements ingénieux ses tristes personnages, d'agrandir leur taille et de donner du caractère et du pittoresque à leur allure et à leur physionomie. Il a su ainsi tromper beaucoup de gens, en se trompant lui-même. Mieux eût valu qu'il fît voir tout le grotesque de leurs prétentions, la vanité de leur existence et de leurs idées, aussi et surtout l'égoïsme incurable qui seul les guide et dicte leur conduite et leurs paradoxes saugrenus.' Verdient het gene opmerking dat de helden der *Vie de Bohème* even zoo vele arme stumpers zijn, dagelijks worstelend met de ongunst der omstandigheden, en wordt hun cynisme aldus niet vergoelijkt zoowel als verklaard? 'On a dit, pour tâcher de les rendre plus intéressants et plus aimables, qu'ils sont pauvres et qu'ils se moquent de leur pauvreté. Cela n'est pas vrai; ils raillent la richesse comme le renard affectait de mépriser les raisins. Leurs plaisanteries contre la fortune sont des mensonges, et qui cachent mal la vérité; au fond, ils n'ambitionnent rien autant que la richesse. Dans ce volume écrit, dit-on, en l'honneur des *Gueux* de l'art et de la poésie, je vois à chaque page des cantiques pleins d'effusion en l'honneur de l'argent et des billets de banque.' Men zal toch niet ontkennen dat het eigenaardig spraakgebruik dezer geuzen van penseel en luit eene bijzondere aantrekkelijkheid bezit? dat de

taal waarvan zij zich bedienen tintelt van oorspronkelijkheid? 'La langue de ces gens ne vaut pas mieux que leurs sentiments; c'est un argot. Murger le parle souvent avec infiniment d'esprit, parfois de grâce; il lui donne parfois un tour d'une saveur étrange et qui séduit. C'est un grand malheur, car il a fait prendre à beaucoup de jeunes écrivains une sorte de pathos à la fois cynique, débraillé et précieux, pour une manière de style original et nouveau.' Zoodat er welbezien, in dit veelgeprezen boek, noch talent, noch geest, noch gemoed te vinden is? 'J'ai déjà dit qu'il y avait du talent dans ce livre, et je le répète; il y a aussi de l'esprit, très-brillant et très-vif; des mots heureux, rendus dans un langage trop souvent plein de maniérisme et d'affectation. Il y a même du coeur, moins que ne le disent des amis maladroitement empressés - plus empressés que sincères - mais beaucoup plus que ne le prétendent des rigoristes un peu pédants. Seulement, le coeur se fourvoie dans ce monde interlope, aux prises avec ces amours malsains et ces Aspasies sans orthographe.' Dit is het oordeel van een tegenstander, een vijand, een afgunstige voor het minst? 'J'étais l'ami de Murger, et je m'en honore; cependant, je tiens pour une sorte d'impiété de prononcer des harangues menteuses, à côté d'une fosse fraîchement ouverte.' En Murger zelf, hoe oordeelde hij in later jaren over het geschrift waarmede hij wel geen fortuin (de redactie van den *Corsaire* betaalde hem niet meer dan vijftien franken per feuilleton) maar toch voor het eerst zich een naam maakte? 'On trouvera sans doute que j'ai dit beaucoup de mal de *la Vie de Bohème*; j'ai quelque raison de croire que Murger lui-même n'en pensait pas beaucoup plus de bien que moi. Toute sa vie il a fait effort depuis pour réagir contre certaines impressions que ce livre avait fait naître. Dans ses oeuvres postérieures comme dans sa conversation, il mettait un grand soin de marquer son estime pour les vertus et les mérites bourgeois, et son dégoût pour les affectations cyniques des faux artistes, peut-être même poussait parfois trop loin ses opinions nouvelles. Voilà ce qu'on ne saurait trop redire, car c'est une utile leçon!

Ses moeurs, depuis longtemps, ne le cantonnaient pas, comme on l'a fort injustement écrit, dans la Bohème qu'il avait chantée.'

Wat er van dit laatste zij, als novellist is Murger werkelijk aan zijne gemaakte vrolijkheid gaandeweegs ontgroeid, heeft middel gevonden om zijne aangeboren droefgeestigheid mede op te nemen onder de gegevens waarover zijn talent beschikte, en is er meermalen in geslaagd de aandoenlijkheid van het treurspel te doen wassen op den bodem der klucht. Zulk eene tragedie is, aan het slot der *Vie de Bohème*, de ook elders opgenomen episode *Le manchon de Francine*; waarmede men vergelijkte *La biographie d'un Inconnu*, levensbericht van een jonggestorven beeldhouwer, wiens herinnering aan Murger de halve grondstof voor zijne novelle leverde. Volkomen tragisch evenzeer is het uitnemend stukje *La maîtresse aux mains rouges*, te vinden in de *Scènes de la vie de jeunesse*. Doch niet-alleen in diepte en teederheid, ook in omvang heeft met den tijd Murger's gave zich ontwikkeld. Zijne omdolingen door de bosschen en omstreken van Fontainebleau, eene zoo geheel andere wereld als die der Parijsche straten en zolderkamertjes, hebben hem in aanraking gebragt met het landvolk aldaar, met dorpelingen, kolenbranders, steenwerkers, houthakkers en wilddieven. Een deel der alhier door hem gemaakte schetsen naar de natuur zijn door hem bijeengevat in den kleinen roman *Le sabot rouge*, een onafgewerkt verhaal, zonder waarde als geheel, laborerend aan het gebrek dat de Franschen noemen 'manquer de souffle,' doch waarin toestanden voorkomen even aangrijpend als roerend. Een ander, en verreweg het beste deel dier studiën naar het volksleven ten platten lande, heeft de stof geleverd tot *Adeline Protat*, ook bekend onder den meer algemeenen titel van *Scènes de Campagne*. Dit boekje, te zamen met *Hélène* (de tweede der drie novellen in den bundel *Les buveurs d'eau*), is de kroon van Murger's prozaschriften: men mist hier niet één van zijne talenten, gloed, vernuft, teekening, stijl, en wordt tevens aangenaam verrast door de ongestoorde reinheid van toon en tooneelen ten einde toe. Volkomen onschuldig is ook,

alhoewel de vrolijkheid hier geheel op zichzelf staat en niet uitkomt tegen een achtergrond van weemoed of misanthropie, het regt blijgeestig komedietje *Le serment d'Horace*, Onder Murger's gedichten, waarover wij later afzonderlijk spreken en die zeer terecht zijn gekarakteriseerd geworden als 'le dessus du panier' van zijne letterkundige nalatenschap, komen er hier en daar enkele voor die men niet opzettelijk in handen zou geven aan jonge meisjes. Doch niet één in de kleine verzameling - en wij zouden toch niet willen dat de poëzie hare vleugelen knotte naar den maatstaf van hetgeen men geschikte lektuur voor dameskostscholen noemt? - niet één welligt dat niet de aandacht van den ernstigen man verdient. Eindelijk, om ook nog dit in rekening te brengen, er bestaan uit Murger's besten tijd een tweetal kritieken van hem: eene aankondiging van Émile Augier's tooneelspel *La jeunesse*, en (waardig gelezen te worden ook na Musset's verrassend *Souper chez Mad^{lle} Rachel*) eene beoordeeling van het kunstgenie dier beroemde en toen pas gestorven tragédienne. Niet slechts dus heeft het talent van onzen schrijver, sedert zijn optreden als fotograaf van het artistenleven in Frankrijks hoofdstad, eene aanmerkelijke uitbreiding en hervorming ondergaan, doch bij het schudden van den boom is ook bovendien der lezende wereld menige kostelijke vrucht in den schoot gevallen. Desniettemin komt onze geest bij voortdoring in opstand tegen den zijnen. Al onderschreven wij in gedachten het oordeel door Théodore Pelloquet over de *Scènes de la vie de Bohème* geveld, de zaak is hiermede niet afgedaan. Ons toetreden tot dit vonnis diende enkel tot beperking van het terrein in kwestie binnen zekere grenzen. Één bestanddeel der discussie werd aldus met gemeenschappelijk goedvinden buitengesloten - meer niet.

Hapert het Murger aan godsdienstig gevoel? het tegendeel blijkt uit *Un mauvais père*, een der zeer fraaije hoofdstukjes van *Adeline Protat*. Mist hij oog of hart voor vrouwelijke reinheid? men zou, om dit met grond te kunnen beweren, verzuimd moeten hebben *Hélène* of, van de gedichten, *Ma cousine Angèle* te lezen. Weet hij geene zelfverloochening te waardeeren? in *Le sabot rouge* komt een boerenmeisje voor, *Mélie* geheeten, en eene

steenwerkersvrouw bijgenaamd *la Roussotte*, die beiden eene goede hoeveelheid van deze christelijke deugd bezitten en ten toon spreiden. Kent hij de waarde van den arbeid niet? veeleer ligt in deze gedachte voor een deel de moraal der *Vacances de Camille*. Komt het onderscheid tusschen volharding en beginselloosheid niet voldoende bij hem uit? in het gedrag van den schilder Francis Bernier voor het minst, den onwaardigen *Buveur d'eau*, wordt dit onderscheid treffend in het licht gesteld. Betoont hij zich inschikkelijk wanneer de ondeugd optreedt in den vorm van geveinsdheid en loos overleg? Verre van dien; en op de ontbloote schouders van *Madame Olympe*, de oude boosaardige kokette, wordt aan deze soort van karakters eene gevoelige tuchtiging toegediend. Er is dus veel, zeer veel en meer dan hier werd opgenoemd, waaromtrent wij volkomen met Murger instemmen, afkeurend hetgeen hij laakt, prijzend hetgeen door hem wordt goedgekeurd. Zijne antipathie en zijne voorliefde zijn beurtelings de onze. Nergens werpt hij zich als zedemeester op; zijne roeping bragt dit niet mede. Het kan dus niet verwonderen dat niet aan elk zijner gedichten of verhalen eene bepaalde zedeles ten grondslag ligt. Toch is er in zijne geschriften menige bladzijde die den lezer wijzer en beter maakt; menige vooral die of tot heilzame droefgeestigheid stemt, of den mond zich doet ontploojen tot een verkwikkelijken glimlach. Waarom dan is onze sympathie zoo in het geheel niet onverdeeld? waarom gaan wij verder en laten het niet blijven bij de woorden van afkeuring door den vriend en kunstbroeder gesproken? waarom, in het kort, komen wij ten stelligste in verzet tegen Murger's rigting, doorstralend in de groote meerderheid zijner novellen? De zaak kan door een voorbeeld worden opgehelderd.

Claude Bertolin is de hoofdpersoon van den wederom zeer ongelijkmatig verdeelden roman *Le pays latin*. Claude, afkomstig uit Joigny in Bourgondie, neef en pupil eens braven priesters, stillekens doch met goedkeuring verloofd aan Angélique, dochter van den geneesheer Michelin, vertrekt op twintigjarigen leeftijd naar Parijs en zal daar studeren in de medicijnen. Onberispelijk van wandel, ijverig en uitsluitend beoefenaar zijner wetenschap, komt hij, na reeds geruimen tijd te midden der

grootste afzondering in de wereldstad te hebben doorgebracht, door toedoen en tusschenkomst van een jong mensch die ziek ligt in een hospitaal - de wereld waarin wij ons verplaatst zien is die van een student of kandidaat in de medicijnen - in kennis met Mariette, voorheen Marianne, een jong en schoon en zeer ligtzinnig meisje dat hem hare zeer onstichtelijke geschiedenis verhaalt. Claude, door zijn eenzijdig kamer- en studie-leven van de werkelijkheid vervreemd, en in wiens hart bovendien door tijd en afstand de herinnering aan Angélique zich langzamerhand had uitgewischt of althans aanmerkelijk verzwakt was, voelt weldra bij zichzelf een begin van hartstogt voor Mariette opkomen. En het is hieruit dat de schrijver aanleiding neemt tot de volgende beschouwing:

‘L'éducation quasi-monastique que Claude avait reçue, s'ajoutant à certains préjugés exagérés, comme le sont presque toujours les appréciations des gens qui jugent les choses et les hommes plutôt d'après les ouï-dire d'autrui que d'après leur expérience personnelle, avait imbu son esprit de terreurs puérides. On se rappelle ses soins, ses précautions, en arrivant à Paris: c'était là, aussi bien que dans la comédie, autant de précautions inutiles. Cette vie de solitude absolue, cette perpétuelle absorption de la pensée dans l'atmosphère d'une raison sèche était à la fois plus et moins que de la sagesse. C'était peut-être, sans que Claude s'en doutât lui-même, une révolte contre la loi humaine. Quoi! il avait vingt ans, l'âge des rires, des désirs et de l'enthousiasme, l'âge rapide où le coeur dit si facilement *credo* à toutes les chimères et à toutes les illusions séductrices; il avait devant lui cette vingtième année, terre promise des adolescents, et il refusait d'y entrer. Où la nature disait: amour, plaisir et bonheur, il répondait: *devoir!* Il fermait sa fenêtre au soleil et son âme à la rêverie, et ne trouvait pas de meilleur emploi de son temps, comme dit le poète, que de donner à son front la couleur de son livre jaune. Fausse et dangereuse morale. Non, ce n'est pas le devoir. Non, ce n'est pas la sagesse - et ce n'est pas la religion. C'est l'impiété, presque. La nature a mis dans tous les êtres des sentiments dont ils n'ont pas le droit d'arrêter le dévelop-

pement, quand l'heure est arrivée. Si le suicide est un crime, l'homme qui attente à l'oeuvre divine en détruisant son corps n'est pas plus coupable que celui qui se met volontairement en marge de la vie en étouffant le germe des passions que Dieu a déposées en lui: l'attentat est le même et le sacrilège est égal. Si c'était ici le lieu et le moment, on pourrait s'étendre plus longuement et démontrer tout ce qu'il y a de vicieux dans ces préceptes d'une orthodoxie hypocrite, et ce qui se cache d'immoralité réelle au fond de cette morale de convention, qui conseille à l'homme la négation de ses facultés natives et le dédain ou le mépris des sentiments qui sont sa seule raison d'être. Malheureusement, ces étranges résolutions, qui ont leur source dans l'ignorance, dans la peur ou dans l'orgueil, cette espèce de refus d'impôt du coeur à des passions qui sont les ressorts de l'humanité, ne sont pas de longue durée. La nature méconnue prend sa revanche tôt ou tard, et, en arrivant sous certaines latitudes de la jeunesse, les tempéraments les plus inertes en apparence finissent par s'amollir sous la flamme de l'immortel rayon; de même que la cire qui fond sur les vaisseaux quand ils approchent certaines régions de l'équateur. En adoptant ce singulier système de résistance, Claude ignorait une chose: c'est que le meilleur et le plus puissant préservatif contre la passion, c'est la passion même. En s'enfermant dans son isolement, s'il avait laissé plus souvent pénétrer entre lui et l'étude le souvenir de sa fiancée, au lieu de le consigner à sa porte comme il l'avait presque fait, nul doute que cet amour l'eût défendu contre tout autre; mais, on se le rappelle, il s'était au contraire efforcé de l'oublier: il avait regretté de s'être abandonné un moment au charme enivrant de l'heure des adieux, aux chastes caresses qui avaient été comme le sceau du premier aveu, et, quand il y songeait, il se demandait s'il n'avait pas été un peu loin avec la fille du docteur; et s'estimait presque un séducteur parce qu'il avait serré un peu tendrement la main de sa fiancée avant de lui avoir passé au doigt l'anneau qui devait la faire sa femme. Avec de pareilles idées, il était bien évident que Claude devait tomber

amoureux de la première coquine avec laquelle il passerait seulement une heure. Ce n'était que l'affaire du temps et de l'occasion, et, pour Claude, l'occasion était venue.'

Hier nu - want dit is geene boutade zoogenaamd, geen gril of inval; het is veeleer een kort begrip van Murger's wijsbegeerte des levens; zijne helden en heldinnen zijn in den regel twintig jaren oud, worden behouden of komen om ten gevolge van ééne hartstogt, en worden aan zichzelf en aan den lezer geopenbaard door de onveranderlijke werking van het beginsel elders uitgesproken door den Bonhomme Jadis: 'Le premier devoir de la jeunesse c'est le plaisir, et l'amour en est la première vertu' - hier staan wij aan den ingang van een hemelsbreed verschil van zienswijze en, ter zelfder tijd, bij den wortel van ons protest. Murger's beschouwing brengt mede dat alle liefde van man en vrouw behoort te worden opgevat als eene materialistische of in het fysisch leven wortelende keurverwantschap. Er is een moment in ons bestaan - het tijdperk der volwassen jeugd - waarin de aanwezige grondstoffen van het chemisch proces, tot een toestand van gisting gekomen, zich openbaren onder den vorm eener zekere grijp- en drijfkracht. Deze kracht bezit alle regten en al het gezag eener natuurwet, zij wil gehoorzaamd worden. Men gehoorzaamt; en, op zekeren namiddag onder de wandeling, op zekeren avond in den schouwburg, verwittigt men zijne vrienden en zegt: 'J'ai une passion.' Deze hartstogt wil niet aangemerkt worden als eene booze of onreine drift des oogenblik. Veeleer bezit hij in den regel eenige duurzaamheid; hij is bovendien, in zoover er geen pekuniel belang bij in het spel komt, onbaatzuchtig; hij deinst tot op zekere hoogte voor geene offers terug; hij is hoffelijk en ridderlijk, fijngevoelig en naijverig; duldt niet dat iemand zijn voorwerp beleedige, weent bitterlijk wanneer hij verraden wordt, eischt trouw voor trouw, gave voor overgave, ik voor ik, en beantwoordt in al deze opzigten aan de voorwaarden van het huwelijk gelijk dit gegrond is in den aard van het menschelijk natuurleven. Slechts aan één euvel gaat deze elektro-magnetische huwelijksliefde mank: zij vormt huisgezin noch maatschappij. En de reden ligt voor de

hand: zij is kinderloos. Hare weduwen, indien zij niet in het hospitaal sterven, doen naderhand dienst als straatreinigsters of voddenraapsters. Weeshuizen, zelfs vondelinggestichten, behoeft zij niet; want er wordt, gelijk gezegd is, niets uit haar geboren; en ik twijfel of in al Murger's novellen ergens eenige de minste aangifte geschiedt bij den burgerlijken stand. In weerwil nu dat menige zoogenaamd wettige echtverbindtenis in waarheid onzedelijker en goddelooser is dan vaak of somtijds de verbindtenissen der tollenaars en der zondaressen zijn, handelen wij nochtans niet onredelijk of eigenmagtig wanneer wij de levensbeschouwing die aan deze opvatting van liefde en huwelijk ten grondslag ligt, met nadruk afkeuren. Niet ten onrechte heeft men, met het oog inzonderheid op de middenklasse, meermalen aangevoerd dat het huwelijk de grootste weelde (in den zin van overdaad) is die deze talrijke klasse der maatschappij zich veroorloven kan. Werkelijk toch kunnen zij die, geene kapitalen bezittende en derhalve genoodzaakt om onder den een of anderen vorm te leven van den arbeid hunner hoofden of handen, hetzij zij al dan niet tot de kunstenaarswereld behooren, in onze zamenleving geen huwelijk sluiten zonder zich, gelijk de aangenomen spreekwijs luidt, in de zorgen te steken. Gestadige inspanning, velerlei ontbering, een onophoudelijk zich schikken en buigen en voegen, zijn bij toeneming de voorwaarden hunner vestiging. Doch grooter is de moed van hem die ten behoeve van vrouw en kind dezen strijd aanvaardt en volhoudt, dan van hem die zich op tegennatuurlijke wijze aan de vervulling dier maatschappelijke levenseischen onttrekt. En gelijk overal waar inspanning uit zwakheid vermeden wordt, zoo ontgaat ook hier aan den nalatige de goede vrucht van den arbeid. Men kan gegronde bedenkingen inbrengen tegen de aantrekkelijkheid van onze hollandsche zeden. Er is in ons verkeer veel stijfs, in onze begrippen veel bekrompens en, in den ongunstigen zin van het woord, burgerlijks; veel dat tegen de borst stuit, beklemmt, tot geene vrije ontwikkeling leidt, en met zulk eene ontwikkeling, indien zij bij uitzondering in enkele gevallen van buiten wordt aangebragt, onbestaanbaar is. Doch ons huisgezin, de bloem van ons volksleven,

is eene onbetwistbare kroon. Onze door de maatschappij gewettigde huwelijksliefde, die aan een ieder vrijheid geeft zich binnen de muren zijner woning zoodanig te verschansen als hem de onbescheidenheid van kleingeestige medemenschen toeschijnt te eischen, opent tevens eene gelegenheid tot grooter levensvreugd dan anders op eenigerlei wijze verwezenlijkt kan worden; grooter, in elk geval, dan langs den weg van tijdelijke verbindtenissen te bekomen is - verbindtenissen zonder eigen huis of haard, zonder verantwoordelijkheid, zonder toekomst, en onder wier uitwendigen schijn van levendiger gloed vaak eene aanmerkelijke hoeveelheid zelfzucht en hardvochtigheid schuilt. Doch niet in den naam van levensgenot en zedelijken moed alleen, ook in dien der menschelijke natuur en hare poëzie kiezen wij partij tegen den romanschrijver. Wat is moet zijn: aldus ook onze hartstogten. Niet evenwel onze hartstogten op zichzelf; niet onze hartstogten buiten verband met onzen wil, hun tegenwigt en correctief. Harmonische ontwikkeling is de eisch van ons wezen. Geene onderdrukking derhalve van den eenen factor ten gerieve van den anderen; allerminst, opheffing van den hoogerden uit inschikkelijkheid voor den lageren. De liefde van man en vrouw, het zij zoo, is een physiologisch verschijnsel; dat elektromagnetisme, die galvanische stroom, waarvan wij daareven onderstellenderwijze gewaagden, zij eene werkelijkheid; er ligge op den bodem van het huwelijk eene chemische keurverwantschap zweemend naar die waarop Goethe zinspeelt in zijn bekenden roman. Het blijft niettemin 's menschen bestemming zich te ontwikkelen tot den rang van vrijgelatene der natuur, van willende persoonlijkheid. Deze levenbeschouwing staat ongetwijfeld hooger. Gelijk zij een waarborg is van duurzamer en reiner geluk, gelijk zij noopt tot edeler en heldhafter spanning, desgelijks is zij dichterlijker dan iedere andere. En dit is de reden dat wij, tegenover den dichter, ons met vrijmoedigheid op haar beroepen.

III

On peut me recevoir sans trop se compromettre;
Et ne m'a pas qui veut, vous soit dit en passant.

Bedrieg ik mij niet, dan is de onbekende dame aan wie Murger deze *Demande d'audience* rigt - wij zullen haar in elk geval daarvoor houden - eene verpersoonlijking van het publiek: die gedesoevereerde schoone van goeden huize, wier echtgenoot naar de societeit ging en haar den ganschen avond alleen liet, in wier schoorsteen onderwijl de gure najaarswind fluit, wier piano het vochtig klimaat ontstemde, wier borduurnaald brak of met wier kluwen het engelsch hondje speelde, en die, ten einde raad, geen beter middel weet om den tijd te verdrijven en hare eenzaamheid weg te denken dan het verhooren van 's dichters bede.

Aldus opgevat klinkt die tweede versregel fier en hooghartig genoeg. 'Ne m'a pas qui veut': dit is niet de toon waarop de gewone sterveling audientie vraagt. Doch aan dichters misstaat een weinig gevoel van eigenwaarde niet; en ook is er niets waardoor een man zich zoozeer benadeelt in de schatting eener fatsoenlijke vrouw als wanneer hij toont geene achtung te hebben voor zichzelf. Murger schijnt bovendien te hebben gevoeld dat zijne poëzie niet van ieders gading kon zijn, en dat zelfs in zulk gezelschap waar men hem niet wegens ongemanierdheid behoefde te vreezen of te schuwen, waar 'sans trop se compromettre' ook de keurigsten hem konden ontvangen - en dit geldt, zoo niet van de meerderheid zijner prozaschriften, althans schier zonder onderscheid van zijne verzen - gehechtheid aan overgeleverde vormen en dichtvormen, gebrek aan sympathie en aan doorzicht, onontvankelijkheid voor eens anders opvatting van het leven, in den weg moesten staan aan zijnen opgang als dichter; de beperkte omvang van zijn dichtvermogen niet eenmaal medegerekend.

Deze kleine studie over Henry Murger zou al te onvolledig blijven indien ons tweegevecht met hem van de vorige reis, onze kritiek van zijn levensideaal, niet ten slotte gevolgd werd door eene korte beschrijving van zijn kunstenaarstalent.

En het is niet zonder reden dat wij te dien einde inzonderheid en uitsluitend stilstaan bij zijne verzen. Al Murger's vrienden en vereerders zijn het hieromtrent eens dat hij in dien bundel nagelaten gedichten - nog was door hem het laatste proefblad niet gecorrigeerd toen de dood hem overviel - ons de bloem zijner letterkundige ontwikkeling heeft vermaakt. De een getuigt: 'Ses vers sont certainement supérieurs à sa prose; c'est là où on le retrouve tout entier, et où la postérité devra le chercher et le reconnaître.' Een ander: 'C'est la fleur de son talent, ce *dessus du panier* dont il a parlé tant de fois.' Een derde: 'Il a mis dans ce volume le plus pur sang de son coeur et toutes les tendresses de son ame.' Wederom een ander: 'Ce livre, rempli de tristesses cachées, de désespoirs muets, de regrets inutiles, sera la digne oraison funèbre de Henry Murger.' Het is dus aan de hand der *Nuits d'Hiver*, niet aan die van Murger's romans en novellen, hoe vol poëzie somtijds ook, dat wij een denkbeeld trachten te geven van zijne dichterlijke gaven. Daar intusschen de eigenlijk gezegde poëzie door hem ook in proza werd beoefend, sta hier als overgang en reeds aanstonds tot kenschetsing eener opmerkelijke zijde van zijn talent, eene zijner in dien vorm behandelde balladen. Zij heet *Le premier péché de Marguerite* en teekent beide den dichter en den prozaschrijver:

Elle s'appelait Marguerite, et on l'attendait au paradis. Car Dieu avait dit: 'C'est une âme excellente, et, comme il pourrait lui arriver malheur là-bas, je la rappellerai un de ces jours, si j'y pense.'

C'était une humble et douce fille, et on l'avait surnommée l'ange du lieu. Matinale comme l'aube, et fraîche comme elle, tous les jours, en s'éveillant, elle faisait la prière que lui avait apprise sa mère, et s'habillait ensuite dans son alcôve. Et, n'ayant point de riches atours, elle se passait de miroir. Puis, comme elle avait fait la veille, et comme elle ferait le lendemain, pour vivre honnêtement, elle se mettait à l'ouvrage.

Et, cigale en même temps qu'abeille, elle travaillait en chantant.

Une vieille chanson de gloire et d'amour, qui avait déjà passé sur bien des berceaux, mais dont les vers pouvaient traverser une âme innocente sans troubler sa limpidité.

Un soir d'été, elle était assise devant sa maison, filant le lin domestique.
 C'était à l'heure où les étoiles naissent une à une dans le ciel, et servent de
 signal aux amoureux,
 Qui courent aux rendez-vous avec les bonnes jambes de vingt ans et qui
 arrivent avant l'heure,
 Car le coeur devance toujours le cadran.
 Marguerite chantait sa chanson en tournant son rouet,
 Lorsque passa devant elle une de ses voisines, qui allait à une fête
 prochaine. - Elle était vêtue d'habits neufs, et courait, appelée par le bruit
 des tambourins que le vent apportait d'alentour.
 Mais elle s'arrêta devant Marguerite,
 Pour qu'elle vît sa robe neuve, et son collier, et ses pendants d'oreilles,
 Et lui donna la main,
 Pour qu'elle pût voir un anneau d'or qui brillait à son doigt.
 Puis elle se sauva en riant.
 Et Marguerite la suivit d'un regard qui donna de l'inquiétude à son bon
 ange.
 Et le lin filait moins rapidement entre les doigts de Marguerite, et le rouet
 ne faisait plus entendre son bruit monotone, et le fuseau tomba de ses
 mains.
 Et, comme le bruit qu'il avait fait en tombant fit sortir la jeune fille de sa
 rêverie, en relevant les yeux, elle trouva, debout devant elle,
 Tenant à la main un feutre, où flottait une plume souple comme une
 flamme, un cavalier magnifiquement vêtu, qui lui fit un respectueux salut,
 et, d'une voix douce et galante, lui demanda:
 'Le chemin de la ville?'
 Marguerite le renseigna, et étendit la main pour mieux lui indiquer la route
 qu'il devait suivre.
 Alors l'étranger s'inclina, et, en échange du service qu'elle venait de lui
 rendre, il tira de son doigt un anneau d'or, dans lequel était enchâssé un
 diamant brillant comme une étoile, et le passa au doigt de Marguerite,
 Qui trouva le diamant plus beau que celui de sa compagne.
 Et le visage du cavalier s'illumina d'un sourire étrange.
 Mais survint alors un homme mendiant, vêtu de haillons, qui s'arrêta aussi
 devant Marguerite, et, d'une voix brisée lui demanda:
 'La charité, ma belle demoiselle!'
 Marguerite retira l'anneau de son doigt, et le donna au pauvre.
 L'étranger poussa un cri de rage, et étendit la main vers la jeune fille.
 Mais le pauvre, qui n'était autre que l'ange gardien de Marguerite,
 métamorphosé, la couvrit de ses ailes.
 Et Satan, venu pour la tenter, recula devant l'esprit céleste.

Et, le soir même, l'ange gardien alla conter l'affaire au bon Dieu, et lui dit:

‘Seigneur, il serait bon de la rappeler ici.’

Et Dieu répondit: ‘En effet, j'y songerai.’

Mais le lendemain il n'y pensait plus.

Et, un an après, en sortant de l'église, Marguerite rencontra un jeune homme qui lui offrit de l'eau bénite.

Il avait un coeur d'enfant et un esprit séculaire,

Et se nommait Faust.

In weerwil dat wie de welluidendheid dezer taalmuziek niet verstond tot de hardhoorigen zou moeten gerekend worden, kan evenwel de groote menigte in zulke poëzie geen behagen scheppen. Om in den smaak der schare te vallen zijn dit en dergelijke stukjes - *La tournée du diable*, *Le collier de larmes* - eenerzijds te stout gedacht en daarnevens te stil van uitdrukking. De spreuk geldt er van: 't Gebeurt een ieder niet dat hij Korinthe ziet. Murger intusschen, die hier bij Goethe ter school ging, onderscheidt zich ook elders door zijne gelukkige navolging van den eigenaardig Duitschen toon - en wie eenigszins met de onhandelbaarheid van het Fransche taaleigen vertrouwd is, zal zich wachten de daarbij overwonnen moeilijkheden gering te schatten. Zoo is, om nu niet langer stil te staan bij de kleine verzameling balladen in proza, zoo is *Le dimanche matin*, een zijner fraaiste berijmde gedichten, aan Hebel ontleend; doch zoodanig ontleend dat de eigenaar, verbeeld ik mij, lust zou gehad hebben ook nog andere gedeelten van zijn erfgoed aan dien vreemden arbeider ter bewerking af te staan.

Le Samedi dit au Dimanche:

‘Tout le village est endormi;

L'aiguille vers minuit se penche,

C'est maintenant ton tour, ami.

Moi, je suis las de ma journée,

Je veux aller dormir aussi;

Viens vite, ton heure est sonnée.’

Le Dimanche dit: ‘Me voici!’ ...

en hij wrijft zich de oogen uit, en wekt zijnen vriend de zon,

en beklimt bij diens licht den berg, en gluurt naar omlaag in de vallei, en ziet het gansche dorp in de morgenrust liggen, en wenkt den haan dat hij de jonge meisjes niet voorbarig wakker kraaije, en bezorgt aan de dorpingen een heerlijken dag van onschuldige vrolijkheid:

Il apporte dans les familles
A chacun ces petits cadeaux:
Des rubans pour les jeunes filles,
Et pour les enfants des gâteaux.
Il ne fait que chanter et rire,
Il débouche les vieux flacons,
Et, le soir, de sa poche il tire
Les flûtes et les violons.

Dit is even zuiver fransch gedacht als gezegd; het nagevolgde, onverschillig van hoe verre of van hoe nabij, is eigendom geworden. Trouwens, Murger is Franschman in zijn hart; al is er in dat hart eene plaats ook voor den duitschen landverhuizer, voor de schare der armen die den weg naar Havre volgen en bij het inschepen zuchtend zingen:

La vieille Europe, notre mère,
A trop d'enfants pour les nourrir,
Et c'est aux champs d'une étrangère
Que notre moisson va mûrir...

Doch niet op de kade of aan het havenhoofd is 's dichters te huis: slechts bij uitzondering vertoont hij zich daar. Menigvuldiger dan aan den zeeoever is hij te vinden in het woud, op het veld, in de landmanswoning. Daar luistert hij naar het gekras der raven, bespiedt den arbeid der bijen, of gaat ter jagt met Ramoneau, den stroopershond. Hier vloeit de diepe beek waarin Ophelia, met de gele en witte waterlelies in de haren, zich spiegelde en in haren waanzin omkwam. Hier ruischt het graanveld waar Rose weleer, onbezorgd en levenslustig, zich een krans van korenbloemen plukte; hier groeit en bloeit de weide waar zij madeliefjes zocht en in

het schemeravonduur ondervroeg - leerzamer bezigheid dan men bij den eersten aanblik denken zou, indien althans de dichter in zijn regt is wanneer hij er deze les uit trekt:

Beaux bluets qu'on tresse en couronne
 Dans les beaux jours,
 Belles fleurs que le printemps donne
 Pour oracle aux premiers amours,
 Tout se fane bien vite, Rose:
 Un jour tu n'auras à cueillir
 De fleur éclose
 Que dans les champs du souvenir...

Hier desgelijks bevindt zich het plekje waaraan zich een zijner liefste herinneringen verbindt, zijn eigen 'champ du souvenir'; de herinnering aan eene voorjaarswandeling in zoet gezelschap. Het verhaal dier wandeling, ofschoon deel uitmakend van een zijner somberste gedichten, wordt in zichzelf door niet één wanklank gestoord:

C'était le vendredi de la Sainte semaine,
 Et, contre l'ordinaire, il faisait un beau temps:
 Du val à la colline et du bois à la plaine,
 D'un pied leste et joyeux, nous courûmes longtemps.

Fatigués cependant par ce pèlerinage,
 Dans un lieu qui formait un divan naturel,
 Et d'où l'on pouvait voir au loin le paysage,
 Nous nous sommes assis en regardant le ciel.

Les mains pressant les mains, épaule contre épaule,
 Et, sans savoir pourquoi, l'un et l'autre oppressés,
 Notre bouche s'ouvrit sans dire une parole,
 Et nous nous sommes embrassés.

Près de nous l'hyacinthe avec la violette
 Mariaient leur parfum qui montait dans l'air pur;
 Et nous vîmes tous deux, en relevant la tête,
 Dieu qui nous souriait à son balcon d'azur.

'Aimez-vous, disait-il; c'est pour rendre plus douce
La route où vous marchez que j'ai fait sous vos pas
Dérouler en tapis le velours de la mousse.
Embrassez-vous encor, - je ne regarde pas.

Aimez-vous, aimez-vous: dans le vent qui murmure,
Dans les limpides eaux, dans les bois reverdis,
Dans l'astre, dans la fleur, dans la chanson des nids,
C'est pour vous que j'ai fait renaître ma nature.

Aimez-vous, aimez-vous; et de mon soleil d'or,
De mon printemps nouveau qui réjouit la terre,
Si vous êtes contents, au lieu d'une prière
Pour me remercier, - embrassez-vous encor.'

Doch ook 'buiten' is niet het ware vaderland van dezen dichter; zoomin als de opgeruimde en dankbare stemming zijner landschapstukjes de uitdrukking zijner doorgaande zielsgesteldheid is. Wij moeten stadwaarts, naar Parijs, en naar het tochtig zolderkamertje in de onaanzienlijke straat, waar het meerendeel dezer verzen geschreven werd, geschreven in een tijd toen de maker nog onberoemd en worstelend was met broodsgebrek bijna; geschreven bij voorkeur in het holle van den nacht, 's winters, bij een uitgedoofden haard en onder eene walmende lamp. Murger kan niet gekend worden tenzij men met hem binnendringe ook in dat kwalijk gemeubeld vlieringje, waar hij zijne geheimste en sommige zijner beste gedachten heeft gedacht. Het vriest er; achter de meubelgordijnen, zoo die er zijn, beschieten de ruiten; ijsbloemen vormen zich op het glas:

Aux vitres, où le vent par la fêlure glisse,
Le givre, en burinant son étrange caprice,
A déjà fait saillir
Une souple arabesque où se tord en spirale
Le feuillage irisé d'une flore idéale
Prête à s'épanouir.

Een onherbergzaam oord inderdaad. Het bruingeel vochtzweet

parelt op het voorhoofd der ruw gepleisterde muren en druipt naar den grond als een gebroken snoer van amberen kralen. Doch voor den bewoner, en dit is de reden waarom hij niet gedooft dat wij hem beklagen maar veeleer eischt dat wij hem benijden zullen:

Mais pour l'hôte du lieu, lorsque Paris sommeille
Et qu'après de son oeuvre il commence sa veille,
Toute sa pauvreté,
Comme un palais féérique, à ses yeux s'illumine;
Car cet hôte est l'amant d'une muse divine
Qui chante à son côté!

Wie zal met afgepaste juistheid in dit uitwendige het aandeel van herinnering of verbeelding, wie dat der werkelijkheid bepalen? Ons is het hoofdzakelijk om 's dichters gevoelens en om de uitdrukking dier gevoelens te doen. Daar zijn er onder die wij onmogelijk kunnen deelen; andere, die wij anders ingekleed zouden wenschen. Doch de meeste zijn edel en vereeren hem die ze koesterde. Bezwaarlijk zal men op nieuwjaarsdag een zestienjarig meisje met een geestiger of bevalliger liedje verrassen dan het allerliefste dat dus begint:

Nous avons tous les deux laissé derrière nous
Une époque où la vie est bien bonne et bien belle;
Je m'en souviens encor, vous en souvenez-vous
De notre enfance heureuse? - ô ma cousine Angèle!

dus voortgaat:

Autrefois, quand venait le jour de l'an nouveau,
Selon le contenu de ma pauvre escarcelle,
J'arrivais tout joyeux vous offrir mon cadeau,
Qui ne coûtait pas cher, - ô ma cousine Angèle!

en, na eene vrolijk zuchtende bekentenis van tusschentijds nog toegenomen armoede, voor ditmaal aldus eindigt:

Vous n'aurez rien de moi qu'un serrement de main,
Ou qu'un baiser au front, éternelle fraternelle,
Et puis ces pauvres vers que, ce soir ou demain,
Vous oublierez sans doute, - ô ma cousine Angèle!

Even zuiver gevoeld, even ongekunsteld voorgedragen, is, in eene andere orde van aandoeningen, weemoediger, in het minst niet opgeruimd of vrolijk, deze uitboezeming naar aanleiding van een dubbelen kerkhofgang; den gang des jongelings die, bij zijne intrede in het leven der naauwlijks volwassen jeugd, achtereenvolgens vader en moeder verliest:

Certes, s'il est au monde un souvenir de deuil
 Qui vive bien longtemps, c'est celui du cercueil
 Qu'un jour, dans le chemin menant au cimetière,
 On suivit à pas lents en s'écriant: 'mon père!'
 Mais si, le crêpe au bras, il faut reprendre encor
 La route où le cyprès verse l'ombre à la mort;
 Pour la seconde fois, s' il faut que l'on assiste,
 Indigente ou pompeuse, à cette scène triste;
 Quand derrière ce corps que vêtit le linceul,
 A marcher en pleurant on se trouve tout seul,
 Quand votre mère est morte et que sa fosse ouverte
 Fait l'enfant orphelin et la maison déserte,
 Dans les jours les plus beaux ou dans les pires jours,
 De ce second voyage on se souvient toujours.

Doch deze droefheid geldt nog niet den dichter zelf, den strijd niet tegen het eigen ik. Pijnlijker gedachten zijn te midden der nachtelijke stilte bij hem opgekomen; pijnlijker omdat zij van meer nabij zijne persoonlijkheid raakten. Smart waarvan de gaande en komende man zich geen voorstelling kan vormen: hij heeft getwijfeld aan zijn talent en dichterlijke roeping; aan de mogelijkheid om, als de grieksche beeldhouwer weleer, zijn kunstenaarsideaal immer of ooit bezielde en verwezenlijkt te zien:

Poëte! le miracle eut lieu dans l'ère antique,
 Et les dieux exilés de la sphère Olympique
 Comme l'artiste grec ne t'exauceront pas.

Épris de la beauté de ta propre chimère,
 Comme Pygmalion son amante de pierre,
 Tu ne la verras point s'animer dans tes bras.

Mistroostiger denkbeeld nog, hij heeft niet-alleen niet geloofd aan zijn eigen dichterlijk vermogen, maar is ook bereid geweest zijn speeltuig met eigen hand te verbreken en, van magteloosheid overtuigd, voortaan geene andere dienst te vergen van de kunst als voorziening in zijne levensbehoeften. Een zijner kunstvrienden is jong en roemloos gestorven; ook wij, zegt hij, sprekend van een overgebleven broeder en van zichzelf, ook wij:

Nous avons cru pouvoir, nous l'avons cru souvent,
Formuler notre rêve, et le rendre vivant
Par la palette ou par la lyre;
Mais le souffle manquait, et personne n'a pu
Deviner quel était le poème inconnu
Que nous ne savions pas traduire.

Hoe doen zij dan nu, de overgeblevene en hijzelf, en welke zijn hunne plannen voor de toekomst? Aan den doode wordt geschreven, want dit stukje is getiteld: *Lettre à un mort*:

Maintenant nous suivrons les vulgaires chemins,
Nous ferons au hasard oeuvre de nos deux mains
Pour vivre encor et pour attendre
L'heure où l'on creusera près du tien notre lit;
Et, comme sur ton nom, sur nos deux noms l'oubli
Le lendemain pourra descendre.

En deze vergetelheid wacht niet slechts den kunstenaar, maar den mensch evenzeer; zij wacht elkeen die iemand ooit of iets heeft liefgehad, een ideaal of eene werkelijkheid. Morgen zullen bij klokgelui de dooden opstaan uit hunne graven; voor éénen dag zullen zij de hunnen wederzien. Doch te vergeefs rekenen zij op een bezoek van vriend of nabestaande, van kind of echtgenoot. Geen sterveling zal zich morgen grafwaarts spoeden; niemand zich beijveren de nagedachtenis der gestorvenen te eeren met gaven of gebeden. Konden zij dit niet bevroeden? En indien zij het wisten of begrepen, waartoe ontwaken zij niettemin uit hunnen slaap, en ritselen hunne schimmen tusschen het geboomte der begraafplaatsen? Dooden, wat zoeken zij bij de levenden?

Ce qu'ils viennent chercher, tout le temps de leur vie
 Ils l'ont à chaque pas heurté dans le chemin:
 C'est la déception par une autre suivie
 Pour faire avec l'espoir un éternel hymen.

Ce qu'ils viennent tenter, c'est la dernière épreuve;
 Jusqu'au fond du tombeau ce qu'ils emporteront,
 Tristement convaincus, c'est la dernière preuve
 Que jamais à l'oubli les morts ne suivivront.

Wie in een gegeven oogenblik aldus denkt, is op dat tijdstip afgestorven in den geest aan roem en opgang, jeugd en liefde, kunst en poëzie, rijkdom en magt. Hem is de dood een welkome bezoeker en wie zichzelf misleiden moge omtrent omvang of diepte van het ledig dat eenmaal zijn heengaan zal achterlaten, niet hij:

Entre chez moi, maigre étrangère,
 Et pardonne à ma pauvreté.
 C'est le foyer de la misère
 Qui t'offre l'hospitalité.

Je t'attendais, je veux te suivre,
 Où tu m'emmèneras - j'irai;
 Mais laisse mon pauvre chien vivre
 Pour que je puisse être pleuré!

Hoe somber intusschen 's dichter stemming ook zij, hij wil niet beklaagd worden; zoo min om zijne somberheid als om zijne armoede. Hij kent het leven, meent hij, en heeft reeds voorlang tot zichzelf gezegd:

Quand du malheur tu sauras le martyre,
 Lorsque ton coeur sera triste, ulcéré,
 Ne pleure pas, tes larmes feraient rire:
 Il est des gens qui n'ont jamais pleuré.
 A ces heureux, loin de porter envie,
 Jette en passant un regard de pitié,
 Car, sans les pleurs, que sait-on de la vie?
 C'est un roman qu'on n'a lu qu'à moitié.

De grenzen en leemten van Murger's poëzie zijn, met dit overzicht vóór ons, gemakkelijk aan te wijzen. Niet slechts was de lyriek zijn éénig boetseermiddel - van andere dichtvormen is bij hem schier geen spoor - doch hij was bovendien in dit genre bij uitnemendheid en tot eenzijdigheid toe subjectief. Leg zijne lierzangen naast die van Béranger: het onderscheid is groot, Murger's betrekkelijke armoede openbaar. Daar komt bij dat het moment van den weemoed bij hem zoo niet elke andere stemming feitelijk onderdrukt, althans dreigt dit te doen. En gelijk zijne natuur hem vatbaarder maakte voor fijne en diepe dan voor eene groote verscheidenheid van indrukken, zoo betrachtte hij ook in zijne dichterlijke taal eene aan zuinigheid grenzende spaarzaamheid: sommige beelden en denkbeelden, vroeger in proza met voorliefde door hem uitgewerkt, keeren later en kort te zamen gedrongen in zijne verzen terug; of wel, zij werden aanvankelijk in laatstgenoemden vorm gedacht, en vonden naderhand eene plaats in de breeder omgetrokken romans en novellen. Onze schets van den inhoud der gedichten was onvolledig; doch al schreven wij den bundel geenszins uit, al lieten wij menig kunststukje onvermeld, hoe klein van omvang is niettemin die bundel, wat al snaren ontbreken aan deze luit, hoe vele liederen liet Murger ongezongen! Dit alles is volkomen waar. Doch daar staat tegenover dat hij geest had, en het is niet onbekend: 'l'esprit tient peu de place' dat hij zonder sentimenteel te worden aandoenlijk en pathetisch wist te zijn, en wij weten: 'une larme ne couvre pas beaucoup de papier'; dat hij dit getuigenis heeft verdiend en weggedragen: 'il n'accorda pas une ligne à l'art vulgaire, il mettait à polir une phrase le temps qu'un lapidaire met à tailler un bijou, la moindre de ses flèches était ciselée;' dat de Prins der fransche kritiek van hem gezegd heeft: 'Henry Murger (et ceci est une louange énorme) a conquis sa place au rang des inventeurs; il est un des rares écrivains, des rares artistes qui ont trouvé quelque chose;' en dat er geene overdrijving is in het gedane voorstel om alle op hem te houden lijk- en lofredenen zamen te vatten in

dit ééne: *Il s'appelait Henry Murger*. Indien zichzelf te zijn eene groote zaak is, in het rijk der kunst zoowel als in dat der zedelijkheid, en indien het waar is dat dichters die dezen naam verdienen en hem waardiglijk voeren zeldzaam voorkomen, zoo is er uitzigt voor Murger op eene bescheiden doch eervolle en blijvende plaats in de geschiedenis der fransche letterkunde. Want hij was dichter en zichzelf.

1861.

Michelet.

J. MICHELET, *Louis XIV et la Révocation de l'Édit de Nantes*. - Paris, 1860.

Wie dit zeer onlangs verschenen boek, uitmakend zoo wij ons niet bedriegen het 13de deel van des schrijvers vaderlandsche geschiedenis, met ingenomenheid heeft gelezen, en wiens gemoed door deze lezing met eene welligt partijdige liefde voor den franschen geschiedschrijver is vervuld geworden, herleze thans ook, tot bekoeling zijner geestdrift, hetgeen een der begaafdsten onder onze landgenooten, die in 1836 Parijs en tegelijk het zich aldaar bevindend Rijksarchief bezocht, geschreven heeft over den persoon en de rigting van hem die destijds van regeringswege met het bestuur dier verzameling belast was:

‘Het toezigt heeft de hoogleeraar Michelet, een man van uitgebreide kennis, wiens talenten meer zijn dan gewoon, maar die in zijne schriften de meeste trekken der hedendaagsche Fransche literatuur, voorwaar een niet bevallig afdruksel onzer tijden, vertoont. Eene jagt op het nieuwe, welke maar al te zeer de waarheidsliefde verdringt; eene schittering, die, in plaats van licht te verspreiden, verblindt; eene menigte van vergelijkingen, beelden, en puntige gezegden, van alle kanten bijeengezocht en opeengestapeld, om den lezer telkens door een nieuwen, telkens door een sterken indruk, wakker en bezig te houden. In dien trant heeft deze

geleerde eene *Histoire de France* begonnen, waarvan het tweede onlangs (1836) uitgekomen deel zich uitstrekt tot aan het einde van de dertiende eeuw; en wat is het gevolg van dien historischen, laat mij liever zeggen, anti-historischen trant? Dewijl hij er niet aan denkt een weelderig vernuft te besnoeijen en eene opgewondene verbeelding een weinig ter neder te zetten, dewijl hij den vrijen teugel laat - wat zeg ik? onophoudelijke spoorlagen geeft - aan een genie, misschien romantisch, zeker niet klassiek, is hij op het veld der geschiedenis aan het hollen geraakt; natuurlijk dus dat het hem dikwijls schemeren moest; dat hij veel, hetgeen er was, niet zag; veel, dat er niet was, meende te zien. Geen wonder dat ook de stijl in het opgesmukte, wanstaltige, ja, men mag vrij zeggen, somtijds in het belagchelijke verval. Wat er van zijne behandeling der latere tijden is te wachten, daarvoor heeft de schrijver den maatstaf gegeven in zijne *Mémoires de Luther*, waarin hij, en dat nog wel na sommige van Luthers schriften gelezen te hebben, na bij Luther zelven ter school te zijn gegaan, ons over Hervorming en Hervormers eene herhaling der denkbeelden van een De Chateaubriand, van een De Bonald, met dezelfde, zal ik zeggen schaamteloosheid of onkunde? geeft. Voor het overige, de heer Michelet is dienstvaardig, en ik ben overtuigd dat hij mij gaarne een ruimen voorraad vertrouwelijke brieven zou hebben medegedeeld; doch men vindt deze in de Rijks-archieven, althans wat het buitenland betreft, niet.'

Aldus Mr. Groen van Prinsterer in het kortelings uitgegeven tweede deel zijner *Verspreide Geschriften*, en wel in het door hem aldaar geleverd overzicht, oorspronkelijk voorgelezen in eene vergadering der tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, der wetenschappelijke uitkomsten eener ten jaar 1836 ten behoeve van het Huis-Archief des Konings in Frankrijk en Duitschland gedane reis. De vraag is evenwel of Mr. Groen, wanneer hij met dus onzachte hand den bodem inslaat aan veler bewondering voor de schriften van Michelet, de grenzen der strikte regtvaardigheid niet eenigszins te buiten gaat. Desgelijks, of hij geacht moet worden

zijn in 1836 uitgesproken oordeel ook nog in 1860 ongewijzigd te onderschrijven.

Wat dit laatste betreft, de heer Groen geeft op geenerlei wijze te kennen dat zijne meening omtrent Michelets beteekenis als historieschrijver tusschentijds verandering heeft ondergaan. Zijn opstel, naar het schijnt, werd slechts herdrukt. Wij mogen het er dus voor houden dat zijn oordeel hetzelfde is gebleven, en dat Michelets verdere arbeid gedurende de laatste jaren hem niet is toegeschenen van dien aard te zijn dat hij het vroeger geschrevene behoefde te herroepen. Trouwens, aanmerkelijke wijziging was hier niet te verwachten. Een geest als die van den heer Michelet is al te zeer de antipode van geesten als de heer Groen, om door deze laatste met billijkheid te worden beoordeeld of, op zijne beurt, aan deze laatste regt te laten wedervaren. Mr. Groens *Ongeloof en Revolutie*, gesteld dat dit werk aan den heer Michelet in handen kwam en door hem gelezen werd, zou ongetwijfeld door den franschen historieschrijver even eenzijdig worden gekritiseerd, als zijne eigen *Histoire de France* door Mr. Groen wordt gedaan. Op het vernemen dat Mr. Groen met Maistre en Stahl aan de Omwenteling van 89 een diabolisch karakter toeschrijft, zou ook Michelet alligt tot de uitspraak vervallen dat onze nederlandsche staatsman en geschiedschrijver op het veld der historie aan het hollen is geraakt, dat zijn historische trant veeleer de anti-historische heeten moest, dat hij veel van hetgeen is niet ziet, veel van hetgeen niet is zich inbeeldt te zien, en zoo voorts. Kortom, indien wij ons oordeel over deze beide mannen te vormen hadden naar hetgeen zijzelven ons van elkanders rigting in zake van historie zeggen of zouden kunnen zeggen, wij kwamen eerlang tot het besluit dat beide de heer Groen en de heer Michelet tot het geslacht dier kortzigtige monomanen behooren, wier dienstvaardigheid en toeschietendheid men bij voorkomende gelegenheden met lof vermeldt, doch over wier wetenschappelijke *hobbyhorses* alle weldenkenden de schouders ophalen.

Is aldus Mr. Groen om zoo te zeggen gepraedestineerd Michelet te miskennen en diens zeldzame verdiensten in zijne

tevens onmiskenbare gebreken gansch en al te doen ondergaan - en wie onzer gehoorzaamt niet op zijne beurt bij de beoordeeling van andersdenkenden aan eene soortgelijke voorbeschikking? - wij mogen dan ook de zooeven medegedeelde uitspraak van onzen beroemden landgenoot niet voetstoots aannemen. Wij behooren haar integendeel van veel onbillijks te zuiveren. Zoo is inzonderheid Mr. Groens afkeurend oordeel over Michelets *Mémoires de Luther* veel te ongunstig. Dit boek, een geschrift afkomstig uit Michelets vroegere periode, vergelijkenderwijs een der eerstelingen van zijne pen, al werd het eerst in 1835 uitgegeven, bezit de voor een fransch werk van dien tijd gansch ongewone verdienste (naderhand is daarin verandering gekomen, en zelfs behoort de studie der Duitsche wetenschap en letterkunde tegenwoordig in Frankrijk tot de lievelingsvakken) uit de bronnen te zijn bewerkt. Gelijk de heer Groen terecht erkent, Michelet is bij Luther-zelfen ter school gegaan en heeft sommige van diens schriften gelezen. De eigenaardige moeielijkheden voor hem aan de ontcijfering van Luthers hoogduitsch verbonden, moeten ter eere van Michelet hierbij in rekening worden gebragt. Wij ontkennen niet dat deze *Mémoires de Luther* een gebrekkige arbeid zijn. De schrijver heeft daarbij veel te veel vertrouwen gesteld in de echtheid en geloofwaardigheid der *Tischreden*. Zijne autobiografie des hervormers ware geheel anders of althans veel vollediger uitgevallen indien hij uit deze ééne bron met grooter soberheid en daarentegen uit de menigte van Luthers andere geschriften overvloediger geput had. Doch wanneer de heer Groen beweert dat Michelets denkbeelden over Hervorming en Hervormers dezelfde zijn als die van Chateaubriand en Bonald niet-alleen, maar dat zij ook dezelfde hetzij onkunde hetzij schaamteloosheid verraden als waarvoor de geschriften dier mannen (Bonald behoort overigens tot de heiligen van den anti-revolutionnair kalender) bekend zijn en te boek staan, dan wordt hij gewis niet door die waarheidsliefde gedreven waarvan hij zegt dat Michelets jagtmaken op nieuwigheden haar bij dezen maar al te zeer verdringt. En wanneer hij verklaart dat Michelet

in zijne *Mémoires de Luther* reeds in 1835 den maatstaf heeft gegeven van hetgeen er van zijne behandeling der latere tijden, te weten na de 13de eeuw, te wachten was, dan waagt hij zich aan eene voorspelling die door de uitkomst reeds ettelijke jaren geleden werd gelogenstraft. Toen namelijk Michelet in 1855 aan de 16de eeuw genaderd was, en toen van zijne fransche geschiedenis het deel verscheen dat hij *Réforme* noemde, bleek het dat hij van alle fransche geschiedschrijvers van naam de eerste was die eindelijk en ten laatste ook voor zoover Frankrijk betreft aan de Hervorming regt liet wedervaren. Inderdaad, dat gansche boekdeel was van het begin tot het einde eene zijdelingsche hulde aan het protestantisme, gelijk het nu onlangs verschenen deel *Louis XIV et la Révocation de l'Édit de Nantes* van het begin tot het einde eene welsprekende verdediging van het goed regt der fransche protestanten en eene niet minder welsprekende aanklagt tegen hunnen koninklijken vervolger is.

Het welverdiend en algemeen erkend gezag van den heer Groen in zaken van historischen aard heeft ons bij zijne uitspraak omtrent Michelets persoon en methode langer doen stilstaan dan onder andere omstandigheden noodig ware geweest. Die uitspraak, wij herhalen het, zij bevreedt ons niet. De fransche demokraat kan van de zijde van den nederlandschen anti-revolutionnair op geen ander vonnis rekenen. En zelfs dat de heer Groen niet noodig heeft geoordeeld, na bijna vijfentwintig jaren, met één enkel woord aan den voet der bladzijde zijne in 1836 uitgesproken meening thans nader toe te lichten; ja dat hij zich niet eenmaal de moeite geeft den lezer te verwittigen dat de geïncrimineerde *Histoire de France*, in 1836 uit nog slechts twee deelen bestaande, sinds dien tijd onophoudelijk aangegroeid en op dit oogenblik werkelijk tot de latere tijden genaderd is - zelfs deze omstandigheid niet, hoe bevreedend bij den eersten oogopslag, vermag onze verwondering op te wekken. Zij bevestigt de juistheid onzer stelling van daareven: de heer Groen wordt door eene hoogere noodwendigheid zedelijk gedwongen onregt te plegen aan een geest als die van Michelet.

Wie intusschen door vergelijking, althans door billijke vergelijking, niet door twee ongelijkslachtige personen wederregtelijk aan elkander tegenover te stellen, maar door den geestverwant te meten aan den geestverwant, wie zich aldus over de minder of meerder waarde van Michelets jongste geschrift een oordeel wenscht te vormen, kan, nadat hij diens boek heeft uitgelezen, welligt niet beter doen dan Voltaire's *Siècle de Louis XIV* ter hand nemen. Hij zal bespeuren dat sinds Voltaire, en met Michelet, de historische wetenschap in Frankrijk groote vorderingen heeft gemaakt; dat de fransche geest, door deze beide schrijvers zou getrouwelijk uitgedrukt, is toegenomen in diepte van beschouwing zoowel als in kennis van zaken; voornamelijk, dat een verschijnsel als dat der geloofsvervolging waaraan onder Lodewijk XIV de fransche protestanten bloot stonden, in zijne onregtvaardigheid en onmenschelijkheid door den republikein Michelet beter is gevoeld dan door den grooten doctrinair der achttiende eeuw. Wij stellen, tot nadere ontwikkeling van dit gevoelen, uit Voltaire's 36ste hoofdstuk, geheeten *Du calvinisme au temps de Louis XIV*, de volgende uittreksels bij elkander. Ziehier vooreerst de schildering van den toestand na de inneming van La Rochelle (1628) en de uitvaardiging van het zoogenaamd Edikt van Gratie:

Cependant, après la prise de la Rochelle et l'édit de grâce, les guerres cessèrent, et il n'y eut plus que des disputes. On imprimait de part et d'autre de ces gros livres qu'on ne lit plus. Le clergé, et surtout les jésuites, cherchaient à convertir les huguenots; les ministres tâchaient d'attirer quelques catholiques à leurs opinions. Le conseil du roi était occupé à rendre des arrêts pour une cimetièrre que les deux religions se disputaient dans un village, pour un temple bâti sur un fonds appartenant autrefois à l'église, pour des écoles, pour des droits de châteaux, pour des enterremens, pour des cloches; et rarement les réformés gagnaient leur procès. Il n'y eut plus, après tant de dévastations et de saccagemens, que ces petites épines. Les huguenots n'eurent plus de chef depuis que le duc de Rohan cessa de l'être, et que la maison de Bouillon n'eut plus Sedan; ils se firent même un mérite de rester tranquilles au milieu des factions de la fronde et des guerres civiles, que des princes, des parlemens, et des évêques excitèrent, en prétendant servir le roi contre le cardinal Mazarin. Il ne fut presque point question de religion pendant la vie de ce ministre. Il ne fit nulle difficulté de donner la place de contrôleur-général des finances

à un calviniste étranger, nommé Hervart: tous les réformés entières dans les fermes, dans les sousfermes, dans toutes les places qui en dépendent.

Colbert, qui ranima l'industrie de la nation, et qu'on peut regarder comme le fondateur du commerce, employa beaucoup de huguenots dans les arts, dans les manufactures, dans la marine. Tous ces objets utiles, qui les occupaient, adoucirent peu à peu dans eux la fureur épidémique de la controverse, et la gloire qui environna cinquante ans Louis XIV, sa puissance, son gouvernement ferme et vigoureux, ôtèrent au parti réformé, comme à tous les ordres de l'état, toute idée de résistance. Les fêtes magnifiques d'une cour galante jetaient même du ridicule sur le pédantisme des huguenots. A mesure que le bon goût se perfectionnait, les psaumes de Marot et de Bèze ne pouvaient plus insensiblement inspirer que du dégoût: ces psaumes, qui avaient charmé la cour de François II, n'étaient plus faits que pour la populace sous Louis XIV. La saine philosophie, qui commença vers le milieu de ce siècle à percer un peu dans le monde, devait encore dégoûter à la longue les honnêtes gens des disputes de controverse.

Laat ons thans zien hoe Voltaire de langzaam voortgaande verdrukking schetst waarvan onder de regering van Lodewijk XIV, nog vóór de herroeping van het edikt van Nantes (1685), de fransche protestanten het voorwerp waren:

Louis XIV était animé contre les réformés par les remontrances continuelles de son clergé, par les insinuations des jésuites, par la cour de Rome, et enfin par le chancelier le Tellier, et Louvois son fils, tous deux ennemis de Colbert, et qui voulaient perdre les réformés comme rebelles, parce que Colbert les protégeait comme des sujets utiles. Louis XIV, nullement instruit d'ailleurs du fond de leur doctrine, les regardait, non sans quelque raison, comme d'anciens révoltés soumis avec peine. Il s'appliqua d'abord à miner par degrés de tous côtés l'édifice de leur religion: on leur ôta un temple sur le moindre prétexte; on leur défendit d'épouser des filles catholiques, et en cela on ne fut pas peut-être assez politique: c'était ignorer le pouvoir d'un sexe que la cour pourtant connaissait si bien. Les intendants et les évêques tâchaient, par les moyens les plus plausibles, d'enlever aux huguenots leurs enfants: Colbert eut ordre, en 1681, de ne plus recevoir aucun homme de cette religion dans les fermes: on les exclut, autant qu'on le put, des communautés des arts et métiers. Le roi, en les tenant ainsi sous le joug, ne l'appesantissait pas toujours: on défendit par des arrêts toute violence contre eux, on mêla les insinuations aux sévérités; et il n'y eut alors de rigueur qu'avec les formes de la justice.

On employa surtout un moyen souvent efficace de conversion; ce fut l'argent: mais on ne fit pas assez d'usage de ce ressort...

Le conseil, encouragé par ces petits succès, que le temps eût rendus

plus considérables, s'enhardit, en 1681, à donner une déclaration par laquelle les enfants étaient reçus à renoncer à leur religion à l'âge de sept ans; et à l'appui de cette déclaration, on prit dans les provinces beaucoup d'enfants pour les faire abjurer, et on logea des gens de guerre chez les parents.

Ce fut cette précipitation du chancelier le Tellier, et de Louvois son fils, qui fit d'abord déserte, en 1681, beaucoup de familles du Poitou, de la Saintonge, et des provinces voisines. Les étrangers se hâtèrent d'en profiter.

Les rois d'Angleterre et de Danemarck, et surtout la ville d'Amsterdam, invitèrent les calvinistes de France à se réfugier dans leurs états, et leur assurèrent une subsistance. Amsterdam s'engagea même à bâtir mille maisons pour les fugitifs.

Le conseil vit les suites dangereuses de l'usage trop prompt de l'autorité, et crut y remédier par l'autorité même. On sentait combien étaient nécessaires les artisans dans un pays où le commerce florissait, et les gens de mer dans un temps où l'on établissait une puissante marine: on ordonna la peine des galères contre ceux de ces professions qui tenteraient de s'échapper.

On remarqua que plusieurs familles calvinistes vendaient leurs immeubles:

aussitôt parut une déclaration qui confisqua tous ces immeubles, en cas que les vendeurs sortissent dans un an du royaume. Alors la sévérité redoubla contre les ministres: on interdisait leurs temples sur la plus légère contravention; toutes les rentes laissées par testament aux consistoires furent appliquées aux hôpitaux du royaume.

On défendit aux maîtres d'école calvinistes de recevoir des pensionnaires;

on mit les ministres à la taille; on ôta la noblesse aux maires protestants;

les officiers de la maison du roi, les secrétaires du roi, qui étaient protestants, eurent ordre de se défaire de leurs charges; on n'admit plus ceux de cette religion parmi les notaires, les avocats, ni même dans la fonction de procureur.

Il était enjoint à tout le clergé de faire des prosélytes, et il était défendu aux pasteurs réformés d'en faire, sous peine de bannissement perpétuel. Tous ces arrêts étaient publiquement sollicités par le clergé de France. C'était, après tout, les enfants de la maison, qui ne voulaient point de partage avec des étrangers introduits par force.

Ons bestek gedooft niet deze aanhalingen op dezelfde schaal verder voort te zetten. Wij stippen daarom nog slechts de volgende korte bekentenissen aan. Doelend op een gezegde van Christina van Zweden, die juist lang genoeg leefde om zich een oordeel te kunnen vormen over de gevolgen der maatregelen door Frankrijks koning tegen de protestanten genomen: 'Il parut enfin,' getuigt Voltaire, 'que la reine Christine avait eu raison de dire dans une de ses lettres, à l'occasion de ces violences et de ces émigrations: Je considère

la France comme un malade à qui l'on coupe bras et jambes pour le traiter d'un mal que la douceur et la patience auraient entièrement guéri.' Elders, de dragonnaden karakteriserend: 'C'était une espèce de chasse qu'on faisait dans une grande enceinte.' Wederom elders: 'C'était un étrange contraste, que, du sein d'une cour voluptueuse où régnait la douceur des moeurs, les graces, les charmes de la société, il partît des ordres si durs et si impitoyables.' Voorts: 'Paris ne fut point exposé à ces vexations; les cris se seraient fait entendre au trône de trop près; on veut bien faire des malheureux, mais on souffre d'entendre leurs clameurs.' Eindelijk, na de vermelding van het feit dat men de protestanten op allerhande wijzen teisterde, hun het ééne jaar verbiedend roomschgezinde dienstboden te houden en het jaar daarna hun gelastend zich van hunne protestantsche dienstboden te ontdoen: 'Il n'y avait rien de stable dans la manière de les persécuter, que le dessein de les opprimer pour les convertir.' Verreweg het openhartigst evenwel van Voltaire's onwillekeurige of althans zooveel mogelijk verzachte getuigenissen is dit:

Louvois se trompait en croyant qu'il suffirait d'un ordre de sa main pour garder toutes les frontières, et toutes les côtes, contre ceux qui se faisaient un devoir de la fuite. L'industrie occupée à tromper la loi est toujours plus forte que l'autorité: il suffisait de quelques gardes gagnés pour favoriser la foule des réfugiés. Près de cinquante mille familles, en trois ans de temps, sortirent du royaume, et furent après suivies par d'autres; elles allèrent porter chez les étrangers les arts, les manufactures, la richesse. Presque tout le nord de l'Allemagne, pays encore agreste et dénué d'industrie, reçut une nouvelle face de ces multitudes transplantées: elles peuplèrent des villes entières. Les étoffes, les galons, les chapeaux, les bas, qu'on achetait auparavant de la France, furent fabriqués par eux: un faubourg entier de Londres fut peuplé d'ouvriers en soie; d'autres y portèrent l'art de donner la perfection aux cristaux, qui fut alors perdu en France. On trouve encore tres communément dans l'Allemagne l'or que les réfugiés y répandirent. Ainsi la France perdit environ cinq cent mille habitants, une quantité prodigieuse d'espèces, et surtout des arts dont ses ennemis s'enrichirent.

Terwijl nu Voltaire, overigens geen volstrekt bewonderaar van het monarchaal regeringstelsel en geenszins kunnende gerekend worden tot de aanbidders van Lodewijk XIV; ter-

wijl, gelijk men ziet, Voltaire eenerzijds voor de protestanten de grootste minachting aan den dag legt, en aan den anderen kant erkent, niet slechts dat zij van de zijde des grooten konings aan de schromelijkste knevelarijen hebben blootgestaan, maar ook dat de herroeping van het edikt van Nantes voor Frankrijk uit staatkundig oogpunt eene bron van ontzaggelijke verliezen is geweest, ontmoet men bij den heer Michelet zoowel de meest onbewimpelde sympathie voor de vervolgdten als een diepgaand inzicht in het wezen en de booze uitkomsten der ongerechtigheid waaraan 's konings regering zich door de verdrijving der protestanten schuldig maakte. Bij alle billijkheid in het laken en wraken blijft Voltaire zich kennelijk op de oppervlakte der groote gebeurtenis bewegen. Hare grootheid is hem eene verborgenheid. Hij verhaalt van menigerlei onrecht aan de protestanten gepleegd; hoe men hen kwelde en beleedigde in hunne vrijheden, hun eigendomsregt, hunne personen, hunne kinderen, hunne dienstdoden; hij berekent dat omstreeks een half millioen fransche onderdanen, door de herroeping van het eenmaal plechtig bezworen edikt, hun vaderland verlaten en den vreemdeling hebben verrijkt met hunne industrie, hebben gesteund met hun zwaard. Doch in stede dat hij in dezen gruwel uit zedelijk, in dezen misslag uit staatkundig oogpunt, eene dier gebeurtenissen zou zien waardoor een tijdvak wordt beheerscht, eene regering gevonnisd, een koning geoordeeld, behandelt en doet hij deze zaken alle te zamen af in een afzonderlijk hoofdstuk. Historieschrijver in naam, is hij inderdaad slechts kronijkschrijver. Niet alzo de heer Michelet. *Louis XIV et la Révocation de l'Edit de Nantes*, dus luidt de titel van zijn boek; en de inhoud brengt aan het licht dat deze titel het tegenovergestelde is eener ijdele leus. Werkelijk toch is volgens hem de Herroeping zoo niet de spil waarom het gansche tijdvak des aangebeden konings draait, althans de noodlottige eindgebeurtenis waarop alles uitloopt en moest uitloopen:

La place que la *Révolution* occupe dans le dix-huitième siècle est remplie dans le dix-septième par la *Révocation de l'édit de Nantes*, l'émigration des protestants et la Révolution d'Angleterre, qui en fut le contre-coup.

Tout le siècle gravite vers la *Révocation*. De proche en proche on peut la voir venir. Dès la mort d'Henri IV, la France s'y achemine. Elle ne succède à l'Espagne qu'en marchant dans les mêmes voies. Ni Richelieu ni Colbert n'en peuvent dévier. Ils ne règnent qu'en obéissant à cette fatalité et descendant cette pente...

La Révocation n'est nullement une affaire de parole. C'est une lourde réalité, matériellement immense (effroyable moralement).

L'émigration fut-elle moindre que celle de 1793? Je n'en sais rien. Celle de 1685 fut très-probablement de trois ou quatre cent mille personnes.

Quoi qu'il en soit, il y a une grosse différence. La France, à celle de 93, perdit les oisifs, et à l'autre les travailleurs.

La Terreur de 93 frappa l'individu, et chacun craignit pour sa vie. La Terreur de la Dragonnade frappa au coeur et dans l'honneur; on craignit pour les siens. Les plus vaillants ne s'attendaient pas à cela, et défailirent. C'est la plus grave atteinte aux religieux de la Famille qui ait été osée jamais. Elle eut l'aspect, étrange et inouï, d'une jacquerie militaire ordonnée par l'autorité, d'une guerre en pleine paix contre les femmes et les enfants.

Les suites en furent choquantes. Le niveau général de la moralité publique sembla baisser. Le contrôle mutuel des deux partis n'existant plus, l'hypocrisie ne fut plus nécessaire; le dessous des moeurs apparut. Cette succession immense d'hommes vivants, qui s'ouvrit tout à coup, fut une proie. Le roi jeta par les fenêtres, on se battit pour ramasser. Scène ignoble. Ce qui resta, dura pour tout un siècle, c'est l'existence d'un peuple d'hilotes (guère moins d'un million d'hommes) vivant sous la Terreur, sous la Loi des suspects.

Verder mogen wij wederom niet gaan. Het gansche boek, inzonderheid de twaalf laatste hoofdstukken, zijn eene doorlopende uitwerking van dit thema. Al wat er in de vervolging der protestanten onmenselijks, onstaatkundigs, voor Frankrijk en zijne toekomst in de beruchte Herroeping noodlottigs is geweest, wordt in die hoofdstukken met de scherpste lijnen geteekend, met de sprekendste kleuren geschilderd, met de onverbiddelijkste gestrengheid ontleed en geoordeeld. En het is juist hieraan, aan deze zooveel grooter reinheid en teederheid van zedelijk gevoel, aan dien onbepaalden eerbied voor het heiligdom des gewetens en des huisgezins, aan dien daardoor zooveel dieper blik in den waren gang der gebeurtenissen, in het wezen des euvels en in zijne gevolgen, dat zich Michelets beschouwing van die zijns beroemden voorgangers onderscheidt. Voltaire heeft noch hart voor de even

wederregtelijk als gewelddadig onderdrukten, noch ook een oog voor den kanker eener regering die deze misdaden gebod en uitvoerde. De zaak der Herroeping is zijns inziens enkel een misslag gelijk andere misslagen geweest, eene inconsequentie, een zonderling contrast met de gratie en de goede sier der eeuw, en vóór alle dingen eene bijzaak. Daarentegen was zij volgens Michelet, gelijk deze zich in het voorbijgaan ergens uitdrukt, *la grande affaire du siècle*.

Is dit, om met den heer Groen te spreken, een anti-historische trant? Weinigen zullen het beweren. En toch zullen de meesten moeten toestemmen dat de heer Michelet geenszins overal in dit werk, bij eene zichzelf steeds getrouw blijvende levendigheid en aanschouwelijkheid van voorstelling, dezelfde juistheid van blik toont te bezitten omtrent zaken van incidentelen aard of personen van ondergeschikt belang. Dat hij, bijvoorbeeld, Molière's invloed veel te hoog aanslaat, zouden wij niet ligtvaardig durven beweren; doch ongetwijfeld bedriegt hij zich omtrent de belangrijkheid van Jurieu. Deze somtijds kleingeestige ketterjager kan op geene zoo aanzienlijke plaats in de geschiedenis aanspraak maken, dus schijnt het, als aan hem en aan enkele zijner geschriften door den heer Michelet wordt aangewezen. Doch onze geschiedschrijver handelt omtrent andere en hooger dan Jurieu geplaatste personen in wederom lijnregt tegenovergestelden zin. De volgende beschouwing over de vorsten uit het huis van Oranje moge daarvan ten voorbeeld strekken. Wij zijn in 1672, en er is sprake geweest van de staatsgezinde partij te onzent, door den schrijver aangeduid als 'la vraie Hollande:'

Le chaos de la fausse Hollande était parfaitement représenté par la famille d'Orange. Elle était de l'Empire; elle avait un pied en Provence, un autre aux Pays-Bas. Le *Taciturne*, son héros, véritable grand homme, n'en fut pas moins étrange. On a vu son hésitation, ses respects simulés pour l'Espagnol qu'il combattait, sa défiance pour Coligny. Sa foi réelle, intime (sur laquelle il fut taciturne), c'était que la patrie ne pouvait se sauver qu'en se donnant à la maison d'Orange. Ferme *Credo*, que la famille garda, suivit, par tous moyens, celui-ci par la tolérance, en s'appuyant des catholiques; son fils Maurice, au contraire, des protestants exagérés. Par eux,

il crut tuer la république en tuant Barneveldt, et il en resta exécration. Son neveu, qui épouse une fille de Charles Ier, gendre d'un roi, vent être roi, échoue, meurt en laissant au ventre de Marie-Henriette la trahison même incarnée. Elle enfanta cet enfant blême, qu'on voit à Westminster, et l'allaita soigneusement de la tradition de la famille, l'ingratitude. Et cela ne varie pas chez eux. Le Taciturne, glorieusement ingrat, mais ingrat cependant pour le sang de Charles-Quint, qui l'a élevé; le second, Maurice, ingrat pour le guide de son enfance, son vrai père, le vieux Barneveldt, tous deux seront hien surpassés par Guillaume III.

En evenmin, ofschoon met erkenning dat 's vreemdelings nuchtere blik soms anders en juister ziet dan die van den altoos min of meer bevooroordeelden landgenoot, evenmin als volgens ons deze bladzijde blijken draagt van veelzijdige studie omtrent hetgeen de vorsten uit het huis van Oranje weleer hebben bijgedragen tot de grootheid van ons vaderland, evenmin ook kunnen wij ons vereenigen met de volgende appreciatie van den toestand hier te lande na den inval en den terugtogt van Lodewijk XIV (1672-1673):

La retraite des Français ne releva pas la Hollande. Elle sembla rester sous l'Océan. La victoire de la fausse Hollande, des intrus, du parti bâtard qui voulut un maître et le fit, fut l'enterrement de la patrie. Plus de génies, plus d'inventeurs; ils ne se renouvellent plus. Ce que ce pays a d'éclat, il le doit désormais surtout aux étrangers; on voit en première ligne rémigration française, Jurieu, Saurin, Bayle, etc., les orateurs et les critiques. ou voit d'exacts et pesants historiens, d'éminents érudits et d'excellents compilateurs, éditeurs, gazetiers, etc. etc. L'inondation coupe eu deux cette histoire; tout avant, rien après.

Doch terwijl wij deze beide plaatsen aanhalen ten einde te doen zien tot welke eenzijdigheden de heer Michelet, door stelselzucht gedreven, somtijds vervalt, stellen wij den lezer tevens in staat zich een oordeel te vormen over den aard dezer afwijkingen. Om bij het laatste voorbeeld ons te bepalen, is de verrassende uitspraak: *l'inondation coupe en deux cette histoire*, is zij, ofschoon onjuist, de uitspraak eens onkundigen, eens onbevoegden? Zeker, het verschijnsel in onze vaderlandsche geschiedenis, door Michelet naar waarheid aldus beschreven: *tout avant, rien après*; de merkwaardige en on-

loochenbare omstandigheid dat van het laatste vierdedeel der 17de eeuw de onherroepelijke ondergang dagteekent van Hollands oude zon, behoort, zoo wij ons niet bedriegen, uit geheel andere oorzaken te worden verklaard. Eerstens uit deze algemeene dat Holland, de kleine Republiek, wel gedurende eenigen tijd den toon aan het moderne staatsleven geven kon, doch noodwendig eerlang moest overvleugeld worden toen een zooveel magtiger europeesche staat als bijvoorbeeld Engeland op zijne beurt met zijne nieuwe instellingen gereed was en de concurrentie aanvaardde kon. Hetgeen Holland had voorgedaan, deed Engeland weldra, op oneindig grooter schaal en met daardoor des te beter gevolg, aan Holland na. Daar komt bij, en deze meer bijzondere oorzaak verdient niet minder dan de andere in rekening te worden gebracht, dat de zeldzame fortuin van Willem III aan Englands opkomst ten koste van Holland zeer bevorderlijk is geweest. Feitelijk is Holland door Willem III aan Engeland opgeofferd geworden, en onze val moet derhalve niet met Michelet van 1672 en in verband met den franschen veroveringstogt, maar veeleer van 1688 gedagteekend worden, het tijdstip waarop Willem III den engelschen troon beklom. Doch al meenen wij dat door den heer Michelet aan de gebeurtenissen van 1672 een te beslissenden invloed op den verderen loop der zaken in ons vaderland wordt toegeschreven, wij zijn niettemin genoodzaakt te erkennen dat zelfs deze zijne dwaling - en ziedaar hetgeen waarop wij den lezer opmerkzaam wenschen te maken - eene genialiteit verraadt die ons in weerwil onzer bedenkingen met den schrijver verzoent.

En zoo komen wij als vanzelf tot de beoordeeling van het door ons aangekondigd werk als geheel. Reeds wezen wij op sommige fouten van het boek; op de onjuiste voorstelling van sommige gebeurtenissen en sommige karakters; op zekere ongelijkheid in de verdeeling van licht en bruin. Vrijelijk mogen wij daarnevens van nog eene andere fout gewagen: des schrijvers cynisme; welke schaduwzijde zijner verbeelding, of zoo men wil zijner wijsbegeerte, ook van nadeeligen invloed is op zijn stijl. In zijne geschiedenis des konings en van

diens omgeving, glijdt hij niet behoedzaam over het aanstootelijke heen, maar drukt er op en kiest, om het te schilderen, overal bij voorkeur de onteerendste uitdrukking. Hij is zonder genade voor de schandalen van 's konings leven:

La grâce décente de Madame, l'amour touchant de la Vallière, ennoblirent ses premières années. Le maître s'astreignait au mystère et respectait encore un peu les mœurs publiques. Mais, lorsqu'il ne cacha plus rien, lorsque, régulier chez la reine, non moins chez la Vallière, il prit la Montespan et posséda publiquement trois femmes (quatre peut-être), la besogne était forte pour le nouveau confesseur, le P. Ferrier. Elles communièrent ensemble à Notre-Dame de Liesse, la reine récemment accouchée, la Vallière grosse de six mois, la Montespan dans les premiers troubles d'une grossesse qui n'aboutit point.

Vooral de laatstgenoemde van dit drietal, mevrouw Montespan, is geen voorwerp van des geschiedschrijvers bewondering. Niet één verwijt wordt haar door hem bespaard, en wie hem gelezen heeft kan voortaan nauwlijks als met walging aan deze Alkmene denken:

L'impôt du tabac, immense et croissant immensément avec le besoin de l'oubli et de l'abrutissement, est donné à la Montespan, pour aider au jeu furieux où un soir elle perdait sur une carte 700,000 écus. - Elle engraissait, cette belle, à l'instar du *gros crevé* (sobriquet de son frère Vivonne). Elle reluisait d'embonpoint sous sa riche chevelure qui ondoyait de tous côtés. Déjà épaisse de taille, lourde et pesante de croupe, elle mangeait plus que le roi, le premier mangeur du royaume. Nul homme n'eût pu se flatter de boire en gardant mieux sa tête. Sur un repas fort arrosé, elle se versait encore surabondamment, par rasades, les plus fortes liqueurs d'Italie.

Haar toppunt welligt bereikt deze plastic, die wij niet prijzen, in de volgende anekdote betreffende mevrouw Soubise. Zij behoort tot den tijd dat het krediet van mevrouw Montespan, door de plotselinge opkomst der jeugdige Fontanges, aanmerkelijk begon te dalen:

Sans cette enfant (la Fontanges), qui aurait profité du déclin de la Montespan? peut-être la Soubise. La Fontanges, rousse comme celle-ci, plus brillante et plus jeune, remplit l'entr'acte que l'autre remplissait fréquemment dans les couches de la Montespan. Cette Soubise n'était pas fière; elle ne

voulait que de l'argent, enrichir son mari. Elle n'avait d'enfants qu'avec lui et point avec le roi. Il n'allait pas chez elle, mais elle chez lui, et la nuit. Aux plafonds de l'hôtel Soubise, elle a fait peindre dans l'histoire de Psyché ce beau mystère. Mandée au moment du caprice, attendue par Bontemps qui la menait, elle se levait d'auprès de son mari, dormeur heureusement, le premier ronfleur du royaume. Une fois, ainsi pressée, elle ne trouvait pas ses pantoufles, cherchait sous le lit, ramonait. Le mari dit en songe: 'Eh! mon Dieu! prends les miennes!' Et il continua de ronfler.

Onvergefelijk zijn deze bijzonderheden, uit het oogpunt van den goeden smaak beschouwd. Doch wie meenen mogt dat des schrijvers verbeelding in dit ontuig behagen scheidt, bedriegt zich. De heer Michelet is de kunst des zedepredikers, waar het pas geeft dit te zijn en in de meest kiesche bewoordingen te zijn, volkomen meester. Onovertrefbaar schoon is in dit opzigt zijne schildering der morele besmetting die van 's konings oneerbaar voorbeeld uitging en zich verspreidde over de gansche natie en daarbuiten:

Partout même spectacle. Du plus haut au plus bas, chacun avilit bravement le faible et l'inférieur, qui avale ses larmes, tâche de rire, et flétrit à son tour quelqu'un plus bas encore, qui ne se vengera pas. Cascade et cataracte de honte qui va de classe en classe, de la cour à la ville, de la ville à la France, de la France aux nations.

En vast niet minder schoon, juist uit het oogpunt van de reinheid der uitdrukking zoowel als van den adel der gedachte, is deze parallel tusschen het karakter der omwenteling van 1793 en dat der geloofsvervolging van 1685:

La Terreur de 93, en pleine guerre, devant l'ennemi, dans la misère et la famine, fut sauvage, mais point hypocrite, et n'eut point les gaietés diaboliques de 1685. Les femmes furent guillotonnées, non insultées. Elles montèrent pure à l'échafaud; madame Roland, honorée. Mademoiselle Corday fut vierge sous le fer.

De reden nu dat een zoo verheven geest als de heer Michelet bekwaam is als historieschrijver telkens af te dalen tot bijzonderheden zoo weinig stichtelijk als de boven aangevoerde; dat hij bij de behandeling van een tijdvak als dat van Lodewijk XIV niet óf eenvoudig weglaat de aanstipping van zoo

menig schandaal, óf de vermelding van deze feiten niet inkleedt in zoodanige bewoordingen als waardoor zij meer aangeduid dan uitgemeten wierden, is naar het ons voorkomt niet ver te zoeken. Deze schrijver toch is niet maar een eenvoudig verhaler; ook niet louter een beoordeelaar van feiten of personen. Hij schrijft integendeel met zijne gansche ziel; met al de liefde, met al den haat, die in hem zijn. De vervolgte protestanten der zeventiende eeuw zijn het voorwerp van zijne warme sympathie, van zijne bewondering: 'On a vu là des sectaires obstinés; j'y vois des gens d'honneur, qui par toute la terre ont montré ce qu'était l'élite de la France.' Hij heeft hunne zaak tot de zijne gemaakt en bepleit haar met de krachtigste argumenten. Niet evenwel met redeneringen, maar meestentijds met feiten. En van deze feiten, die meer dan éénig betoog geschikt zijn om in den geest zijner lezers eene gunstige vooringenomenheid te doen ontstaan omtrent zijne cliënten, zijn de welsprekendste, de meest afdoende, de magtigste, juist de ergernissen uit het leven diens konings in wien hij den aanrander en vertreder ziet van alle de heiligste regten der menschheid. Hij haat dien koning, Lodewijk XIV, met een grooten haat; hij heeft zich voorgenomen hem zedelijk en maatschappelijk te vernietigen; alle noodige middelen om dit te doen, staan hem in overvloed ten dienste; hij kent in haren ganschen omvang de bedriegelijke en onwezenlijke grootheid van dat koninklijk bestaan, en niets ter wereld zal hem weerhouden dien 'nieuwen Filips II' te ontmaskeren. Daartoe rukt hij hem, een voor een, al zijne gewaande deugden en voortreffelijkheden af. Niets bewondert hij in den koning; den staatsman niet, den krijgsoverste niet, den kunstvriend niet, den ridderlijken minnaar niet. Alles in zijn leven is kleingeestig komediespel geweest, domme aanmatiging, vleeschelijke hartstogt; en het éénige wat er van hem overblijft - want ja er blijft iets over - is een kwezelachtig huichelaar, die op aanhitsing van dweepzieke geestelijken, ander den invloed eener zuurzoet boosaardige vrouw, de in stilte tot den rang van echtgenoot verheven Maintenon, tot goedmaking zijner zonden van voor-

heen, bij wijze van een Gode welgevallig werk, aanvalt op een deel zijner eigen onderdanen, de weerlooze protestanten, en niet rust voor en aleeer hij deze onderdanen in hun geloof beleedigd, in hun geweten verkracht, van hunne bezittingen beroofd, in hunne kinderen gemarteld, door galeistraffen en gevangenis, door galg en rad, door uitbanning en verbeurtverklaring, ten getale van drie- of viermaal honderdduizend heeft te gronde gerigt. En wanneer men nu vraagt of de heer Michelet dit pleidooi tegen Lodewijk den Grooten naar behooren heeft gevoerd; of hij er in geslaagd is, door zijne opvatting en voorstelling der feiten, den koning in zoodanig een licht te plaatsen dat niets hem redden kan van de minachting des nakomelings - dan is het niet mogelijk anders als toestemmend op deze vraag te antwoorden. Geen onafhankelijk geschiedschrijver tot hiertoe heeft de nietigheid van Lodewijk XIV, de ijdelheid van diens schitterende regering, de magteloosheid dier voorgewende almacht, de barbaarschheden dier zich noemende beschaving, de opeenstapeling van gruwelen en ongerechtigheden onder dat praalziek bestuur, met eene zoo verbijsterende menigte van onomstootelijke feiten aan den dag gebragt als de heer Michelet. Hem lezende onderschrijft men bij voorbaat de slotsom van zijn geschrift: *Nul espoir de secours sans une révolution complète*. Men zegt ons dat godsdienstig ongelooft de bron geweest is der fransche omwenteling van het einde der vorige eeuw: en hetgeen er waars is in deze stelling mag door niemand worden ontkend. Doch wie geen vreemdeling is in de geschiedenis van Lodewijk XIV, van den Regent, van Lodewijk XV, velt ook bijwijlen nog een ander oordeel. Die omwenteling, zegt hij, is ook het onvermijdelijk gevolg geweest der onbeschaamde zonden van Frankrijks koningen. Geen edel en onafhankelijk volk laat zich langer dan eene eeuw door zijne regeerders plunderen en vertreden. Wanneer de koning en zijn hof het voorbeeld geven der meest vooze immoraliteit, wanneer de geestelijkheid deze dingen duldt en patroneert, wanneer eene natie jaar in jaar uit wordt uitgekleeft en uitgezogen om aan de grillen te voldoen van een onbeduidend despoot, wanneer deze geweldenaar ten laatste

een ijveraar wordt en tot verzoening zijner euvelheden zich tot groot-inquisiteur zijner eigen onderdanen opwerpt - dan is menschelijkerwijze, door de tranen en het bloed dier verdrukten, ook de stoutste omwenteling gewettigd. Niet slechts het ongeloof, ook het geloof alzoo heeft medegearbeid aan de Fransche revolutie; te weten het geloof aan eene zedelijke wereldorde, aan de snoodheid van het onregt, aan de heiligheid van het regt, aan de mogelijkheid en goddelijke legitimitieit eener staatsregeling waarin het eigendom geëerbiedigd, de gewetensvrijheid erkend, en het heiligdom des huiselijken levens tegen de aanrandingen van het overspel wordt beschermd.

Waardoor mag Lodewijk XIV tot eene daad als die der Herroeping zijn bewogen? Het antwoord luidt bij Michelet, en luidde reeds voor ettelijke jaren bij welonderrigte historieschrijvers die ditzelfde tijdvak behandelden: de vervolging der protestanten is van 's konings zijde eene dweepzieke daad van boetedoening geweest. Zij was de voorwaarde waarop zijne biechtvaders hem absolutie gaven. Moesten deze mannen, moest nevens hen ook niet met name Bossuet, zich kunnen verantwoorden ter zake van medepligtigheid aan het koninklijk wangedrag, aan de legitimatie der koninklijke bastaarden? Moesten zij niet schadeloos worden gesteld voor zoo menige verkrachting van hun geweten? en die schadeloosstelling, moest zij niet noodwendig den vorm aannemen eener versterking van het katholicisme door uitroeijing der ketterij? Bezwaarlijk maakt men zich eene voorstelling van de schromelijke uitersten waartoe onder den invloed eener onthutste conscientie zelfs een man als Bossuet door het fanatisme kon worden vervoerd. Zoo éénig ding den koning kan ontschuldigen, het is de bijval dien zijne dragonnaden bij dezen kerkvoogd gevonden hebben. 'Poussons au ciel nos acclamations, et disons à ce nouveau Constantin, à ce nouveau Théodose, ce que les 630 Pères dirent autrefois dans le concile de Chalcédoine: *Vous avez affermi la foi, vous avez exterminé les hérétiques. Roi du ciel, conservez le roi de la terre!* Voilà ce

que nos pères ont admiré. Mais ils n'ont pas vu, comme nous, les troupeaux égarés revenir, leurs faux pasteurs les abandonner, sans même en attendre l'ordre, et heureux de pouvoir donner leur bannissement pour excuse.' Zoo sprak Bossuet, den 25sten Januarij 1686. Dus was zijn blik op de zaak der Herroeping. In dezer voege klopte zijn hart voor de ten bloede toe vervolgde protestanten. En deze handtastelijke leugenen - want die *troupeaux égarés*, zij hadden bij honderdduizenden het land verlaten - deze in waarheid hardvochtige aantijgingen - want van die *faux pasteurs* zaten er destijds vijftig aan de roeibanen der galeijen geketend - men kan deze oratorische onwaarachtigheden slechts hieruit verklaren dat, werkelijk, in de schatting des konings en van zijnen raad, de kerkvoogden en biechtvaders daaronder begrepen, de uitdelging der protestantsche ketterij eene daad van expiatio is geweest.

Doch vertoeven wij ten slotte bij iets minder bloedigs, iets gansch onschuldigs, en laat inzonderheid aangaande Bossuet ons laatste woord geen woord van afkeuring zijn. Ziehier te dien einde hetgeen de heer Michelet ons verhaalt omtrent Bossuets betrekking tot de Jonkvrouw van Mauléon, romanesker gedachtenis:

Bossuet, lorsqu'il était doyen de Metz, venait parfois à Paris, et descendait chez un abbé. Il y vit un jour une dame attachée à Madame (Henriette) qui était venue en visite avec sa nièce, une enfant de dix ans. Celle-ci était une petite merveille, déjà lettrée et distinguée. Bossuet s'intéressa aux progrès de la jeune fille, qui de bonne heure fut une savante; elle aimait, admirait et protégeait les vers latins.

Mademoiselle Gary (c'était son nom) était fille d'un notaire au Châtelet qui lui avait laissé le petit fief de Mauléon (près Montmorency), d'où elle était appelée mademoiselle de Mauléon. Elle habitait la maison patrimoniale de sa famille, près des Piliers des halles. Elle avait aussi hérité de son père un étal à la Halle aux poissons. Place lucrative, mais sujette à un litige fatal qui dura trente années. Elle croyait avoir le droit d'obliger les marchands forains d'apporter et vendre leur poisson à cet étal. Ils n'avaient ce droit. A vingt-deux ans (1677) elle voulut l'exercer, et leur fit un procès. Elle était sur le pied d'une protégée, ou comme une fille adoptive de Bossuet (alors précepteur du Dauphin). Le Lieutenant de police lui donna raison,

mais l'autorité rivale, l'Hôtel de ville, lui donna tort. Elle ne lâcha pas prise. De tribunal en tribunal, elle plaida toute sa vie. Dès 1682, les frais énormes l'obligèrent d'emprunter quarante-cinq mille livres que Bossuet lui fit prêter sous sa garantie. Il paraît qu'elle avait peu d'ordre. Il fallut plus d'une fois qu'il en payât les intérêts qu'elle ne pouvait solder. Cette misérable affaire durait en 1705. On la poursuivait alors pour remboursement, et Bossuet, voulant lui sauver quelque chose, intervint et se porta aussi comme créancier pour certaines sommes qu'il lui avait avancées. Rien de plus innocent que tout cela, rien de plus public. De Germigny, ils écrivaient ensemble à leur amie l'abbesse de Farmoutiers, ne craignant nullement de témoigner par ces lettres fréquentes les longs séjours qu'elle faisait dans cette terre auprès de Bossuet. En 1682 elle avait vingt-sept ans, Bossuet cinquante-cinq. Malgré cette grande différence d'âge (de près de trente ans), on comprend l'avantage que les jésuites purent tirer de la chose, les risées sournoises qu'ils firent du contraste des deux procès, de la grande lutte gallicane, et de l'affaire de la halle aux poissons. Ils ne dirent pas en face de Bossuet le mot méchant qu'on cite, mais le dirent par derrière: 'M. de Meaux n'est ni janséniste, ni moliniste; il est Mauléoniste.'

Wij meenden onzen lezers geene ondienst te doen met de mededeeling van dezen kleinen episode. Al wordt door dat vischmarkt-proces en dien schuldenlast de poëzie van het beeldje een weinig ontsierd, het oog rust met welgevallen op dit aangenomen kind van den magtigen kerkvoogd. Ook op Bossuets hart en karakter valt hier een weldadig licht. Bovendien is deze bladzijde van eenig belang voor de juiste waardering van het talent des heeren Michelet.

Julij 1860.

Iets over het lezen.

I

Ik schrijf deze regels onder den indruk van het fraaie artikel van den heer Charles Boissevain *Over Poëzie*, in den *Gids* van Maart, [1871.] en als bedenking tegen de slotsom, waartoe de schrijver geraakt, dat bij wijze van geneesmiddel tegen het scepticisme van onzen tijd, de jongelingschap van beiderlei geslacht zich bovenal tot het lezen van dichtbundels heeft te zetten.

De reden, waarom hij aldus konkludeert, is duidelijk genoeg. Hij zoekt formules voor zijn minimum van orthodoxie, en is terecht van oordeel, dat men daaraan best van al geholpen wordt door de gevleugelde woorden van groote dichters. Die poëtische taal verbindt tot niets, laat speelruimte in overvloed aan het kritiserend verstand, doch geeft niettemin aan het gemoed de voldoening, welke het regt heeft te eischen.

De vraag, in hoe ver de poëzie op die wijze naar verdienste geëerd, in hoe ver zij tot bodin der godsdienstige aandoeningen vernederd wordt, laat ik rusten. Dit staat vast, dat bij den schrijver in den *Gids* de dichtkunst slechts gedeeltelijk tot haar regt komt. Er zijn soorten van poëzie, - de didaktische, bij voorbeeld, - van welke hij in het geheel niet hooren wil; andere soorten, - gelijk de sentimentele, - die hij grootendeels verwerpt. Dat is onregtvaardig. De be-

rijmde romantische verhalen van Nicolaas Beets, - *Jose, Kuser, Guy de Vlaming, Ada van Holland*, - zijn sentimenteel; Heine's *Buch der Lieder* is het niet minder. De heer Boissevain heeft misschien volkomen gelijk, dat het lezen van zulke 'fulpen poëzy,' gelijk Beets zelf haar ergens noemt, het tegenovergestelde eener verstalende uitwerking doet en zij het wilsvermogen eer verslapt dan opwekt. Doch sedert wanneer is dat de maatstaf, waarnaar verstandige lieden het poëtische bepalen? Zoo gij niet in eene gemoedsstemming verkeert, dat gij straffeloos de eene of andere orde van denkbeelden of gevoelens in u kunt opnemen, wees een man en laat het boek, waarin die snaren aangerood worden, ongelezen. Desgelijks, zoo het met uw hart tijdelijk dus gesteld is, dat een leerdicht de onstuimige vragen, welke zich in uw binnenste vermenigvuldigen, niet bevredigen kan. Om van sommige stukken der oudheid niet te spreken: de *Werken en Dagen* van Hesiodus, het *Heelal* van Lucretius, - elk deskundige houdt Thomson's *Jaargetijden*, Young's *Nachtgedachten*, Cats' *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd*, Vondel's *Altaargeheimenissen*, *Bilderdijs Buitenleven*, voor echte poëzie; en zoo er twijfel bestaat, of in de *Ziekte der Geleerden* het onderwerp de muze niet op de vlugt heeft gedreven, er komen meesterlijke bladzijden in voor. Walgen die verzen u voor het oogenblik; maakt hunne gelijkmatigheid u kregel; doen ze u denken aan predikers, hoog in de lucht, die van hun steilen kansel geen enkel persoonlijk woordje voor u overhebben, - sla de bundels, waarin zij voorkomen digt, werp ze op het vuur, verkoop ze aan een uitdrager, maar geef hun de schuld niet van hetgeen alleen aan uzelfen ligt. Wie weet of gij over een jaar of wat, als uwe godsdienstige behoeften uw kunstgevoel minder hinderlijk in den weg zullen staan dan thans het geval is, geen berouw zult gevoelen over uwe tegenwoordige geringschatting? Of gij niet met de ware vrienden der dichtkunst in alle eeuwen erkennen zult, dat elke poëtische bladzijde, ook al zou men uit haar met den besten wil geene berijmde geloofsbelijdenis kunnen persen, hare waarde heeft? Een bewijs, dat die verwachting niet

geheel en al ongerijmd is, levert de heer Boissevain zelf, als hij in den aanhef van zijn artikel het leerdicht in den ban doet, en aan het slot Tennyson's *In Memoriam* het boek der boeken prijst. Zoo dat gedicht geen leerdicht is, wat zal dan zoo heeten?

Halfweg wordt het in Lessing gelaakt, dat hij het geven van vermaak, en in Schiller bewonderd, dat hij het opwekken van vreugde als het hoogste doel der poëzie gesteld heeft. Ik twijfel, of zulke haarkloverijen, - het aannemen van een hemelsbreed verschil tusschen vermaak en vreugde, - bij eene gezonde zielkundige waarneming geborgd zijn. Doch de zaak is, dat hetgeen de schrijver in den *Gids* onder vreugde verstaat, hem in het zoeken naar eene formule voor zijne godsdienstige aspiratien niet, en daarentegen hetgeen hij met vermaak bedoelt hem daarin wèl belemmert. Van daar dat hij, de lezing der treurspelen van Shakespeare aanbevelend als eene bron van verheven genot, onwillekeurig vergeet, dat Shakespeare ook juichende blijspelen geschreven heeft. Lafontaine ontvangt geen enkel woord van hulde, zoo min de Lafontaine der *Fabelen* als die der *Vertellingen*. Molière's naam wordt in het geheele opstel, - een opstel over poëzie, - nergens genoemd. Ook niet die van Huygens, de inkarnatie van den vaderlandschen humor. Evenmin die van Heine, den, schijver van *Atta Troll*. Ik, die zelfs de *Gedichten* van den Schoolmeester en de *Snikjes* van Piet Paaltjens niet versmaad, geef toe, dat mij het regt van medespreken ontzegd moet worden; doch is het niet wereldkundig, dat Voltaire, toen hij voor de eerste maal Molière's *Amphitryon* las, onder de tafel gerold is van het lagchen? niet wereldkundig, dat Goethe, ten einde in eene zuiver menschelijke stemming te blijven, jaarlijks voor wie weet de hoeveelste maal een of twee van Molière's blijspelen nasloeg? Het zou mij dan ook niet mogelijk zijn, een medemensch hard te vallen, die zoo hij met Koning Radbout te kiezen en te spreken had, ronduit betuigde, zich in den hemel van den heer Boissevain minder op zijn gemak te gevoelen dan in Goethe's en Voltaire's onderwereld. Schiller's *Ode aan de Vreugde* is een heerlijk en gezegend vers; niemand is

een goed of gelukkig mensch, die niet in sommige oogenblikken van zijn leven hetzelfde gevoeld heeft, wat in dat gedicht zoo wonderschoon staat uitgedrukt. Doch de menschelijke ziel is ook nog voor andere, in hare soort even reine en, indien minder verhevene, even onschuldige aandoeningen vatbaar. Zeker is het eene wenschelijke zaak, dat het opkomend geslacht van den tegenwoordigen tijd zoodra mogelijk uit zijne theologische benaauwdheden verlost worde; en als sommige uitingen der poëzie daartoe medewerken, zal elk weldenkende zich over die uitkomst verheugen. Doch zulks mag niet geschieden tot iederen prijs. Er zijn nog andere menschen in de wereld, behalve de met gemoedsbezwaren bezochte jeugdige Nederlanders van het jaar 1871; menschen, die ook hunne regten, ook hunne behoeften, ook hunne kwellingen hebben, en die het hier beneden onuitstaanbaar zouden vinden, zoo de poëzie van den *Gids* van Maart een monopolie werd. Om gelukkig te zijn en zich verzoend te gevoelen met haar bestaan, behoeft de wereld misschien niet te schaterlagchen; maar zoo zij zelfs niet glimlagchen mag, zoo zij op straffe van zich vulgair te hooren noemen, op het zwarte zaad der verhevenheid gezet wordt, sterft zij gewis aan de tering. Er is dan ook, als ik zeggen durf, in het artikel van den heer Boissevain iets teringachtigs; niet in den groven, maar in een esthetischen zin; iets wat denken doet aan de jonge meisjesbeelden van sommige Engelsche staalgravuren, waar men tering en sentimentaliteit in één ziet vloeijen. Wonderlijke tegenspraak! De bestrijder van didaktiek en sentimentaliteit, dien wij daareven den hoogsten lof aan een leerdicht hoorden toekennen, blijkt thans ook in zoodanige mate aan het sentimentele te offeren, dat zijne bovenaardsche vreugde hem onvatbaar maakt voor goedronde vrolijkheid.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, moet ik het in hooge mate onzeker noemen, of de godsdienst wel inderdaad zoo veel heil te wachten heeft van de poëzie, als de geachte schrijver zich voorstelt. Wie, als hij, verschillende vreemde talen met hetzelfde gemak als zijne moedertaal leest, zoodat zijn geest naar welgevallen zich van het eene dich-

terlijk meesterstuk naar het andere reppen en uit al die schoone bloemen honig garen kan; wie een geoefend en reeds gevormd eigen oordeel bezit; wie van den hemel een kunstenaarsoog ten geschenke ontving, zoodat hij in de werken der groote meesters niet onrein of aanstootelijk noemt, wat bij de groote menigte daarvoor doorgaat, - zulk een bevoorregte kan niet-alleen zonder schade voor zijne ziel alles lezen, maar hoe meer hij zich te huis gaat gevoelen in de klassieke dichtgewrochten van den ouden en nieuwen tijd, des te verhevener gedachten zullen bij hem ontwaken. Ik vraag echter, hoe velen er gevonden worden, die in dat geval verkeerden? Wat haalt in kunstwaarde bij Shakespeare's *Hamlet*, Goethe's *Faust*, Byron's *Don Juan*? Wie daarin iets onheiligs vindt, staat aanstonds bij elken kenner voor een stompert te boek. Toch worden in die gedichten hartstogten blootgelegd, toestanden ondersteld of geschilderd, gevoelens voorgedragen, waarmede een onschuldig gemoed niet zonder sidderen voor de eerste maal kennis maken kan; onderwerpen, die eene moeder zelfs niet onder vier oogen met hare dochter zal aanroeren, waarover geen vader met zijne bijna volwassen zonen spreekt, waarover bovenal de vrome eerbiedig zwijgt. Hamlet's alleenspraak: *To be or not to be*, is voor zulke gemoederen eene strafbare belijdenis van atheïsme, het in den hemel verplaatsend voorspel van den *Faust* eene godslastering, de geheele *Don Juan* één lange saterlach. En het is uit zulke boeken, dat gij aan de jongelingschap van den tegenwoordigen tijd onderwijs in de godsdienst geven wilt? Of zoo gij onderstelt, dat de meesten de *portée* van hetgeen zij lezen niet vatten, - wat ik met u eens ben, - met welk regt neemt gij aan, dat wel het schoone daarin hunnen geest verheffen, maar het kwetsende hun hart niet bezoedelen zal? Gij dweept met Alfred de Musset; doch geen ander dichter van den nieuweren tijd heeft in Holland, als men het zoo noemen wil, onder de jongelieden zoo vele verwoestingen aangerigt als deze; bij geen ander vloeit de ader van Byron en Heine zoo verleidelijk als bij hem. Zelfs zijne *Nuits* zijn, - ik herhaal als men het zoo noemen wil, - vol doodelijk

vergif, en wie het vagevuur van *Mardoche*, van *Namouna*, van *Rolla* ongedeerd verlaat, had reeds aanspraak op eene plaats in het paradijs. In een woord, de poëzie van den heer Boissevain kan alleen hen bevredigen, die nog slechts een woord van aanmoediging behoeven om voort te gaan op den reeds ingeslagen goeden weg. Hij en zij daarentegen, die den vrede van hun gemoed nog moeten vinden, zien zich door hem als redders gewezen op de boosdoeners zelve, die hen voor het eerst leerden eten van den boom der kennisse des goeds en des kwaads.

Vermoedelijk zal de schrijver de betrekkelijke juistheid dezer opmerkingen tot op zekere hoogte toegeven. Zij zijn dan ook niet tegen zijn onderwerp gerigt, maar alleen tegen de grenzen, waarbinnen hij het beperkt heeft. Al hetgeen hij zegt van de poëzie wordt namelijk eerst volkomen waar, als men het uitbreidt tot het oordeelkundig lezen in het algemeen, niet uitsluitend van fraaije dichtbundels, maar van alle fraaije boeken zonder onderscheid. Er bestaat dus geen principieel, maar slechts een formeel verschil van meening. In het tweede gedeelte van dit opstel wensch ik dien lof des lezens te regtvaardigen en tevens aan te toonen, waarom wij Hollanders er het grootste belang bij hebben, ons in het aanleeren van vreemde talen en het kennis maken met allerlei letterkundige voortbrengselen van het buitenland meer en meer te oefenen. Doch eerst iets over een middel tot opwekking van hooger leven, waarvan het opstel in den *Gids* te eenemaal en ten onregte zwijgt.

De menschelijke geest wordt niet alleen gereinigd door hetgeen hij in zich opneemt, maar ook door hetgeen van hem uitgaat. Toen de schrijver van *Iets over poëzie* de aflevering van het tijdschrift in handen kreeg, waarin zijn opstel eene plaats vond en hij dat opstel herlas, viel het hem misschien tegen, vond hij er dit of dat in te veranderen, ontdekte hij er dezen en genen misstand in. Dat zijn van die pijnlijke gewaarwordingen, waartegen alleen schrijvers van den laagsten rang door hunne ijdelheid beschermd worden. Mogelijk ook heeft het hem bij nader inzien gespeten, der polemische strekking van zijn betoog, in plaats van haar

overal uit te wisschen, hier en daar eene opening te hebben gelaten, waardoor zij komt henengluren. Doch toen het opstel in zijnen geest ontstond; toen hij de stof ordende; toen hij voor zijn onderwerp studeerde; toen hij schreef, - kon hij voor zichzelf de lessen ontberen, die hij bezig was met kwistige hand ten behoeve van anderen om zich heen te strooijen. En waarom ontberen? Omdat hij iets voortbragt.

Dit als voorbeeld tot opheldering, en niet alsof men, om iets voort te brengen waardoor men een beter mensch wordt, juist een schrijver of een artiste zou moeten zijn. *Cultivons notre jardin*, was het luimig en diepzinnig stopwoord van den patriarch van Ferney; en nooit is aan Voltaire, die vele waarheden gezegd heeft, er eene van algemeener toepassing ontsnapt dan deze. De kennis van het absolute is nu eenmaal den mensch ontzegd, en de wijze legt zich daarbij neder. Voor een oogenblik mag hij zich verbeelden, in eene of andere geniale dichterspreuk de formule van het bovenzinnelijke gevonden te hebben, ras verdwijnt die waan en gevoelt de gelukkige vinder zich weder de oude knecht. Vermoedelijk zullen de menschen nimmer ophouden, eene oplossing te zoeken van het raadsel van hun eigen leven; doch al tijgt elk nieuw geslacht met frisschen moed aan het werk, het blijft een kinderlijk dwingen om het mooie maantje; volstreekte zekerheid is niet te verkrijgen, en de hoogste wijsheid zal altijd eindigen met te herhalen wat die fransche reiziger in Nederland hoofdschuddend stamelde, als hij door burgers of boeren werd aangesproken: 'Kan niet verstaan.' Des te gezegender is het voortbrengend of scheppingsvermogen, waarmede een veel grooter aantal menschen, dan men somtijds denkt, door eene edelmoedige en van schadeloosstellingen overvloeiende natuur toegerust zijn. Die gaaf in werking te brengen is geen voorbehoedmiddel tegen twijfelingen van binnen of rampen van buiten; zij ontheft evenmin van zorgen als zij vrijwaart voor misstappen; doch meer dan eenig ander ding is zij geschikt, na elke teleurstelling gelijk na elke afdwaling, den bezitter weder met zichzelf te verzoenen. Veel onvruchtbaar gemijmer over de menschelijke lotsbestem-

ming, vele wanhopige zuchten over het levensraadsel, worden daardoor overbodig gemaakt; en wat de affektatie op die wijze aan terrein verliest, - want de mode maakt zich van alles meester, - wint de opregtheid. Zelfs zou het gebied van deze, en van de uit haar voortvloeiende tevredenheid met eigen deel, spoedig eene wereldheerschappij worden, ware het niet, dat naast en om de produktieve naturen, de receptieve wemelen, voor welke het: 'Kweekt uwe gaarde,' geen bemoedigenden zin heeft; en ten anderen, dat zelfs het krachtigst voortbrengingsvermogen behoefte gevoelt aan onophoudelijken toevoer van buiten. In die twee nooden voorziet het lezen.

II

Hollandsch lezen is om verschillende redenen niet genoeg. Het bant den geest binnen een te engen kring; het brengt hem in aanraking met te gemeenzame voorwerpen; het beperkt te zeer zijn horizon. Hoe schadelijk zulks werkt, bemerkt men best van al aan de gemiddelde beschaving bij groote kultuurvolken. Een Duitscher leest alleen Duitsch, een Franschman alleen Fransch, een Engelschman alleen Engelsch. Een jong Hollander van goeden huize, maar wiens wetenschappelijke opleiding niet verder was gegaan dan het gymnasiaal onderwijs eener groote stad, afdeeling B. zoogenaamd, heeft meermalen verhaald, toen hij indertijd met een Engelsch zeilschip eene reis naar Australie deed, verbaasd te hebben gestaan over de betrekkelijke onkunde, en meer nog over de schijnbare bekrompenheid der beschaafdsten onder zijne medepassagiers, altegader vertegenwoordigers der zoo even genoemde volken. Dat geen hunner iets van Holland wist, spreekt van zelf; erger was het, dat zij evenmin iets van elkander wisten. Zij ledebraakten elkanders talen, dat het een lust was om aan te hooren; gaven blijken van de schromelijkste onwetendheid omtrent elkanders nationale geschiedenis, en hadden zelfs geen flauw begrip van den stand der verschillende wetenschappen bij elk hunner. En toch hadden zij zonder

uitzondering dit vóór boven den Hollander, dat zij elk in de boekenwereld van hun eigen volk over een veel ruimeren kring van denkbeelden beschikken konden, dan hij in die van het zijne.

Dat laatste is een voornaam punt. Tengevolge van de vlugt, eensklaps in Nederland door het middelbaar onderwijs genomen, zijn behalve een groot aantal docenten in de nederlandsche taal- en letterkunde, in den laatsten tijd ook niet weinig nederlandsche litteratuur-geschiedenissen uit de duisternis in het licht getreden, de laatste meestal in den vorm van stelselmatige of beredeneerde bloemlezingen. Men kan derhalve op dit oogenblik vrij gemakkelijk een overzicht bekomen van den nederlandschen letterschat, en wie zich bijvoorbeeld een volledig exemplaar van Dr. Van Vloten's *Dicht en Ondicht* aanschafft, zal zich in geen geval over gebrek aan eigennamen of over karigheid in het mededeelen van bewijsplaatsen te beklagen hebben. Toch is, als geheel beschouwd, de vangst schraal. Niets in deze wereld kan zich beroemen, geheel en al eenig in zijne soort te zijn; ook het zeldzaamste heeft zijne wedergade; en zoo worden er ongetwijfeld, behalve de nederlandsche, nog andere natien gevonden, die zelfs na een duizendjarig volksbestaan en het vullen van duizend boekverzamelingen, weinig schrijvers van den eersten rang hebben opgeleverd. Niettemin blijft het voorbeeld, door Nederland aangeboden, treffend; te meer, omdat in vele andere opzigten ons volk zeer wel de vergelijking met de beschaafde volken kan doorstaan. De geschiedenis van ons zeewezen, van onze krijgsbedrijven, van ons koloniaal beheer, van onze waterbouwkunde, van onze diplomatie, van onzen handel, van onze schilderkunst, van onze bedrevenheid in sommige vakken van wetenschap, regtsgeleerdheid, godgeleerdheid, wijsbegeerte, taalstudie, geneeskunde, levert tal van namen op, wier welgevestigde vermaardheid door geene andere overtroffen wordt; doch om welke reden dan ook, onze letterkunde maakt op dien loffelijken regel eene onverbeterlijke uitzondering. Aan den eenen kant de geringe getalsterkte van ons volk, aan den anderen zijn huiselijke aard, zijn ingeschapen afkeer van buitensporigheid, zijne aangeboren men-

schenvrees, hebben of de vlugt der letteren in Nederland tot lage kringen beperkt, of in de hooge zoo veel heterogene bestanddeelen doen opnemen, dat het onmiddellijk genot er door uitgesloten wordt. Met veel inspanning en veel goeden wil kan men uit de verschillende tijdperken onzer litteratuur een voldoende aantal belangwekkende figuren opdelven; doch om bevrediging dier soort van aspiratien, van welke de *Gids* gewaagt, behoeft het publiek te onzent bij zijne eigen schrijvers niet aan te kloppen: zij is alleen weggelegd voor een klein getal ingewijden.

Voor den Hollander, die de vreugde van het lezen wil leeren smaken, is derhalve gemeenzame bekendheid met eene of meer vreemde talen volstrekt onontbeerlijk. Maar zij is dat niet alleen, - het zij met den meesten nadruk gezegd, - ter wille van de beroemde dichtwerken, in die talen geschreven. Het heeft mij getroffen, maar niet verwonderd, dat de twee geschriften, waarover het artikel in den *Gids* met de meeste liefde spreekt, - en aan hooge ingenomenheid is in dat opstel geen gebrek, - twee verhandelingen in proza zijn: Philip Sydney's *Apology for Poetry* en Percy Shelley's *Defence of Poetry*. Verzen hebben een eigenaardig regt van bestaan, hetwelk alleen door hen betwist kan worden, die, omdat zij geen gehoor hebben, de toonkunst geringachten; en teregt beweert de heer Boissevain, dat nu het rijm, dan het rythme, dan de beeldspraak, dan dat alles te zamen, aan de gedachte eene uitdrukking geven, welke op geene andere wijze te bekomen is. Voorts maakt het feit, dat te midden van eene gegeven staat van beschaving het vers in den geest van geboren dichters even natuurlijk naar boven welt als het water in eene bron, aan elke discussie over het goed regt der poëzie een einde. 'J'aime surtout les vers', heeft Alfred de Musset eens voor al tot hare verachters gezegd:

J'aime surtout les vers, cette langue immortelle.
 C'est peut-être un blasphême, et je le dis tout bas;
 Mais je l'aime à la rage. Elle a cela pour elle
 Que les sots d'aucun temps n'en ont pu faire cas;
 Qu'elle nous vient de Dieu, - qu'elle est limpide et belle,
 Que le monde l'entend, et ne la parle pas.

Echter ligt het er nu eenmaal toe, dat een groot gedeelte van het voedsel, hetwelk wij voor het leven van onzen geest behoeven, alleen te bekomen is in den vorm van proza. Niemand doe den roman, niemand de wijsbegeerte, niemand de geschiedenis, allerminst die der letterkunde, in den ban. Meer dan ooit te voren is de roman in den tegenwoordigen tijd, vooral als zedespiegel, een opvoedingsmiddel. Een geoefend lezer vindt in de beste dier boeken het antwoord op allerlei vragen. Beurtelings oefenen zij zijnen smaak, vermeederen zijne menschenkennis, spreken tot zijn geweten, of wel, wat dikwijls de beste dienst is, welke den patient van den heer Boissevain bewezen kan worden, zij ontvoeren hem voor eene poos aan zichzelf. Uit een paedagogisch oogpunt zou het misschien goed zijn, de lektuur van moderne romans te ontraden of te beperken, op grond dat zij te weinig inspanning vordert en daardoor den geest aan luiheid gewent; en zeker wordt er meer zelfbeheersching geëischt om met vrucht de beste romans der 18de eeuw te lezen, dan haastig de meesterstukken van den nieuweren tijd te verslinden. Doch in geen geval mag de roman uitgesloten worden. Veeleer behoort men het publiek opmerkzaam te maken, dat de mensch in onze maatschappij aan het lezen van zulke boeken sommige van zijne schoonste en gelukkigste oogenblikken te danken heeft. Daarop de aandacht te vestigen, kan tot zelfkennis leiden, schaamte wekken over menige onregtvaardige klagt, de oogen openen voor miskende voorregten, troosten van noodlottige onzekerheden, kan in één woord het gemoed bij die opgeruimdheid bewaren, welke eene onmisbare voorwaarde is van geluk.

Wie zoo romans leest, leert ook behagen vinden in wijsgeerige of wetenschappelijke geschriften. Geen boek zoo schijnbaar dor of afgetrokken, al is het eene duitsche metafysica, of men treft er bladzijden in aan, die den geest verheffen en het hart weldadig aandoen. Inzonderheid is dat het geval met boeken over die wetenschappen, in welke de tegenwoordige tijd groote vorderingen gemaakt heeft: geologie, natuurkunde, dierkunde, plantenkunde, kennis van den fysischen

mensch, en hetgeen in het algemeen op de levensverschijnselen betrekking heeft. De meeste verzen (ik spreek van het aantal, niet van het gehalte) zijn minder fraai dan de beste dier hoofdstukken in proza. Men gevoelt onder het lezen, dat de schrijvers kinderen zijn van onzen eigen tijd. Zij hebben dezelfde behoeften gekend als wij, hebben bevrediging gevonden door het mijmeren op te offeren voor den arbeid, en genezen ons nu met hetzelfde middel, welks deugdzaamheid hun proefondervindelijk gebleken is. Als goede geniussen ruimen zij de steenen des aanstoots voor onze voeten weg, verrigten voor ons het werk, waartoe wij zelven niet in staat zouden zijn, en bieden ons bij het scheiden een ruiker aan, zamengesteld uit al de fijnste bloemen van hunnen geest.

En wat zal ik van de geschiedenis zeggen? Niemand heeft regt, zuchtend mede te spreken over de vorderingen van het scepticisme onzer dagen, over de leegte, welke daardoor in zijn gemoed ontstaan is, over de daaruit geboren lusteloosheid, of wilsverzwakking, of zedelijke ontzenuwing, zoo hij niet ten minste de proef genomen heeft, in hoe ver het mogelijk is zich daaruit op te beuren door een weinig historische lektuur. De studie der geschiedenis heeft in onzen leeftijd niet slechts eene ongekende vlugt genomen, maar ook is hare nieuwere behandeling bij uitnemendheid geschikt een rusteloozen geest tot bedaren te brengen. Al zou een Hollander zich tot de geschiedenis van zijn eigen vaderland en daarin tot die van den worstelstrijd met Spanje bepalen, - het licht, gedurende de laatste vijf-en-twintig jaren over personen en gebeurtenissen uit dien tijd opgegaan, is zoo overvloedig en dikwijls zoo verrassend, dat zoo 's lijdere apathie niet in den grond der zaak slechts een voorwendsel zijner verkeerde neigingen is, zijne belangstelling er zedelijk door gedwongen wordt te ontwaken. Vooral de ijver der nieuwere historici in het uitgeven van onverminkte of herstelde teksten, van vroeger ontoegankelijke bescheiden, opent voor het beschaafd publiek in den uitgebreidsten kring eene bron van zuiver en geestelijk vermaak. In Nederland hebben Groen van Prinsterer en Bakhuizen van den Brink op dat gebied ware diensten aan de

algemeene zaak bewezen; de laatste door zijne organisatie van het Rijksarchief, de eerste door het uitgeven zijner archieven van het Huis van Oranje. Een voorname oorzaak van mismoedigheid is dikwijls, dat als onze geest een of ander bankroet geleden heeft, wij dergelijk verlies als een vonkelnieuw verschijnsel aanmerken en met zeker zelfbehagen ons stijven in den waan, dat niemand vóór ons ooit door zulk een zwaren slag getroffen werd. De nauwkeurige kennis van hetgeen in vroegere eeuwen in de harten der menschen is omgegaan; van de drijfveren, welke hunne handelingen bestuurd hebben; van de slingeringen, aan welke zij ten prooi zijn geweest; van de woorden zelve, waarin zij hunne geheimste gedachten aan het papier hebben toevertrouwd, geneest van die aangename inbeelding. Sluit men zich liever niet in den kring van oud-vaderlandsche toestanden op, geeft men aan buitenlandsche bronnen de voorkeur, het zij zoo. Mits men geschiedenis leze. Ik zou den jeugdigen martelaar van het scepticisme, onzen tijdgenoot, wenschen te aanschouwen, die zich gedurende een jaar met de brieven van mevrouw De Sévigné, gedurende een tweede met de gedenkschriften van Saint Simon, gedurende een derde met Gibbon's val van het Romeinsche rijk had afgezonderd, en na afloop dier driejarige badkuur niet in de maatschappij terugkeerde met een tevreden gemoed, een verrijkten geest, en rozen op de wangen.

Zoo nader ik van lieverlede het in den *Gids* gekozen terrein. De schrijver wil dat de jongelieden, heeren en dames, - want aan de handwerkslieden en hunne populaire bruiden heeft hij niet gedacht, - vooral veel verzen zullen lezen, verzen van Dante, van Lamartine, van Goethe en Schiller, van Shakespeare en Tennyson. Ik daarentegen vrees, dat zoo die jongelieden niet eerst ter dege Engelsch en Duitsch, Fransch en Italiaansch geleerd hebben, zij het gelezene niet regt begrijpen zullen. De twee eenige nog levende Hollandsche dichters, van welke hij met voorkeur spreekt, zijn Potgieter en Alberdingk Thijm; en hij regtvaardigt dat exclusivisme op afdoende wijze. Doch wie die twee letterkundigen goed kent, persoonlijk of uit hunne werken, weet ook, dat zij een

bijzonder talent voor het aanleeren van nieuwe talen bezitten en vooral Potgieter buitengemeen goed te huis is in de oudere en nieuwere litteratuur van het buitenland. Op die voorbeelden beroep ik mij tot staving van het beweren, dat men niet moet beginnen met de paarden achter den wagen te spannen. Eerst worde de kring der moderne taalstudie zoo ver mogelijk uitgebreid; en heeft men benevens Fransch, Engelsch en Duitsch, reeds ook het Italiaansch daarin opgenomen, dan mogen, opdat onze zonen Cervantes en Camoens, Tegnér en Frederika Bremer, Andersen en Björnson in het oorspronkelijk lezen, het Spaansch en het Portugeesch, het Zweedsch, het Noorsch en het Deensch volgen. Vrij wat meer behoefte dan aan verzen heeft intusschen de jeugd aan een overzicht der litteratuurgeschiedenis van al die volken; en ook op dat gebied heeft onze tijd zoo veel arbeid verrigt, dat het ontstaan van een geheel nieuw genre daarvan het gevolg is geweest. Weder moet ik hier, van den lof der poëzie, in dien van het lezen overgaan, en van dezen in dien van een bepaald auteur. Ik beweer namelijk, dat de gezamenlijke werken van Sainte Beuve, juist als men in de gemoedstemming verkeert, waarop in den *Gids* bedoeld wordt, geheel alleen eene volledige huisapotheek bevatten, waar jonge vrouwen zoowel als jonge mannen de meest gepaste geneesmiddelen bekomen kunnen. Er wordt veel getobd over de verzwakking van het geloof in de Voorzienigheid, over den schadelijken invloed daarvan op de zedelijke energie, over de vreugdeloosheid, welke er het gevolg van is; doch zoo die klagers en klaagsters bij zichzelf wilden nagaan, welke groote verplichtingen zij somtijds hebben aan de stomme boeken van één welsprekend schrijver; hoe opmerkelijk het is, dat die schrijver juist geleefd heeft in den tijd, dat zij hem voor hunne vorming meest van al noodig hadden; door welk een zamenloop van allerlei schijnbare toevallen zij voor het eerst kennis met hem maakten, zich dadelijk tot hem aangetrokken gevoelden, hem meer en meer leerden waarderen, hem eindelijk niet meer missen konden, - zouden zij misschien niet weigeren te erkennen, dat de Voorzienigheid dit met vele menschen gemeen heeft, dat zij zelve beter is

dan hare leer. Eene wereld van gedachten, die men al naar omstandigheden of eigen goedvinden met zich kan medenemen op reis, kan raadplegen in een vreemd land, kan doorbladeren aan den vaderlandschen haard, kan uitleenen aan goede vrienden; die men overal kan opslaan, zonder ooit op eene zwaarigheid te stuiten, of zich aan een scherpen doren te kwetsen, of medegesleept te worden in de kleingeestigheden van het dagelijksch leven; die men nooit sluit, zonder iets geleerd, iets gevoeld, iets bewonderd of aan iets geloofd te hebben, - *mein Liebchen, was willst du noch mehr?* Wilden de gezamenlijke onderwijzers voor de letterkundige vakken bij de hoogere burgerscholen in Nederland er zich op toeleggen, in den trant van Sainte Beuve, of volgens welke andere goede methode het zij, de hoofdwerken van al die groote dichters en schrijvers, wier naam de geheele wereld in den mond heeft, maar wier boeken zelven dikwijls zoo weinig gelezen worden, in levende woorden oordeelkundig te beschrijven, toe te lichten met de biografie in de hand, te verklaren uit landaard en luchtstreek, uit neiging en opleiding, uit afkomst en lotgevallen, vele discipelen en discipelinnen zouden op rijperen leeftijd niet in den blinde behoeven om te tasten, zouden hun besten schat niet gedachteloos vertreden of onopgemerkt voorbijgaan, zouden het leven niet doortrekken als de reiziger uit verveling, die in een vreemd land alleen naar de openbare middelen van vervoer, in een vreemde stad alleen naar het beste hôtél, in het hôtél alleen naar zijne rekening vraagt, maar aan de fauna of de flora daarginds, van de zeden en gebruiken der stedelingen, van het eigenaardige der plattelandsbewoners, van het landschap hier, de menschen daar, de planten en de dieren elders, bij zijne thuiskomst niets weet te verhalen, omdat hij er niets van heeft bespeurd. Het lezen is vergelijkenderwijs eene uitvinding van den nieuweren tijd; vóór de boekdrukkunst las Europa niet, om zoo te zeggen, en zelfs niet vóór de laatste vijftig jaren is het lezen voor den Europeaan tegelijk eene gewone bezigheid en een hartstogt geworden. Dat laatste heeft de stoompers gedaan. Anderen mogen beslissen, of de wereld er veel rijker, ik

beweer alleen, dat zij er volstrekt niet armer door geworden is. Toen de menschen weinig lazen en hun geest slechts op enkele groote denkbeelden teerde, hadden zij vaster overtuigingen dan tegenwoordig. Doch daar staat tegenover, dat de overvloed van denkbeelden, uit welke men in onzen tijd kiezen kan, oneindig grooter is dan voorheen en men vele honderde jaren zou moeten leven om ze allen stuk voor stuk in zich te kunnen opnemen. Er is derhalve compensatie; en zoo het evenwigt somtijds verbroken schijnt, ligt de schuld enkel en alleen aan onze eigen onoplettendheid.

Hierbij kan het blijven, dunkt mij. Tot wegruiming van een mogelijk misverstand alleen nog dit, dat ik het herhaaldelijk genoemd opstel in den *Gids* geenszins uitzonder, waar spraak is van opwekkende lektuur. Veeleer beschouw ik ook dat opstel-zelf als een bewijs voor mijne stelling, dat men in verband met het oogmerk van den schrijver het niet zoo zeer hebben moet van de poëzie, als van het lezen.

April 1871.

Een schouwburgavond.

Wanneer men al het andere en mindere, wat het publiek naar de kunsten trekt, - de gewoonte, de zucht tot navolgen of mededoen, het verlangen om te zien of gezien te worden, - voor een oogenblik wegdenkt, dan blijft er eene wel is waar onwillekeurige, maar niettemin in de menschelijke natuur liggende en naar een uitweg zoekende hulde aan het ideale over.

Dat is eene der redenen, waaruit een succès als dat, hetwelk eergisteren avond in den schouwburg behaald werd, zich laat verklaren. [Geschreven naar aanleiding eener voorstelling door dilettanten in den Schouwburg te Batavia.] De tweede is, en daarbij kan het voorshands blijven, dat geen ander kunstgebied den bedevaartgangers zoo veel vrijheid van beweging laat. De muziek doet het overige.

Men gaat naar de opera, gelijk men naar een bal of naar eene receptie gaat, maar met eene of meer gewaarwordingen daarenboven. Bij de zorg voor het toilet komt die voor de toegangkaart. Gelijk bij alle plechtige gelegenheden wordt het etensuur er om vervroegd, maar de huisgenooten ontvangen niet den indruk, dat er alleen een maatschappelijke pligt staat vervuld te worden. De kinderen kunnen bemerken, dat de groote menschen zich voorbereiden op het smaken van een genot.

En hoe rustig wordt dat genot verorberd! De aandacht kan zelve de maat harer inspanning bepalen. Het bewaren

van het decorum is de eenige grens, waarbinnen verstrooidheid en fantasie zich te houden hebben.

Mij zou het niet verwonderen, zoo de opera daaraan voor een deel hare populariteit te danken had. Elke eeuw, die niet geheel onvruchtbaar is, scheidt zich hare eigen kunstvormen. De onze, die zich door luidruchtigheid kenmerkt, zou hare roeping hebben gemist, zoo zij de opera niet voortgebragt, of indien men liever wil, deze onder het overnemen uit de handen van een vroeger tijdperk niet gemaakt had tot hetgeen zij thans is. Alleen het moderne zangspel, schijnt het, kan de menschen van den tegenwoordigen tijd bewegen, voor eene poos den mond te houden of zich tot fluisteren te bepalen.

Ga de stemming slechts na, waarin eene welgevulde schouwburgzaal, zoo vaak eene opera is aangekondigd, het omhoog gaan van het gordijn verbeidt. Hier wordt als eene van zelf sprekende zaak beschouwd hetgeen men op een concert onnatuurlijk en zelfs ongepast zou achten. De opmerkzaamheid is verdeeld en heeft moeite zich in de voor haar afgebakende rigting te bewegen. Als bij afspraak houden de meesten het er voor, dat de ouverture slechts een voorwendsel is om tot het eigenlijk doel der bijeenkomst te geraken; een wrange schil, die doorgebeten moet worden, zal men aan de sappige vrucht komen. Het is alsof de orkestdirecteur met geen ander oogmerk den rug naar het publiek gewend houdt, als opdat men zonder onbeleefdheid, naar gelang van ieders temperament, hetzij eene opkomende neiging tot geeuwen onderdrukken, hetzij een aangevangen gesprek op niet al te gedempten toon voortzetten, hetzij aan de invallen van luim en moedwil bedektelijk den teugel zou kunnen vieren. Ga uw gang, mijnheer de directeur, en sloof u af, schijnen wij hem toe te roepen. Indien zelfs uwe pauken en uwe trompetten niet in staat zijn, ons ontzag in te boezemen, wat zullen uwe violen en uwe dwarsfluiten vermogen?

Zoo is het. Eerst wanneer de zangers en de zangeressen zich van hunne taak gaan kwijten, breekt voor de instrumentale muziek een goede tijd aan. Want niet elke muziek

bezit het vermogen, ons het stilzwijgen op te leggen. Kan het niet anders, dan moeten wij wel; maar gewillig en met algeheel vergeten van ons zelve gaan wij pas mede, wanneer alle krachten der opera tegelijk, met de schoone menschelijke stem aan de spits, op ons komen aanstormen.

Voor die zamenspanning, en voor haar alleen, zwichten wij. En geef acht, dat, zullen wij ons laten boeijen, geen der elementen van ons genot ontbreken mag op het appel. Wij verlangen fraaije dekoratien, frissche kostumen, een bezielde orkest, bevallige zangeressen en welgemaakte zangers. Dien eersten tenor, met zijne bierton-gestalte, kunnen wij, al brengt de man nog zulke kunstige geluiden voort, op den duur niet verdragen; en als hij knielt voor de prima-donna, maar moeite heeft weder op de been te komen, hebben wij al de krachten eener goede opvoeding noodig om het niet uit te proesten. Staat een der schermen onderstboven, of werkt het valluik niet snel genoeg, dan verwenschen wij den machinist. Wordt er valsch geïntoneerd, onze ziel schreeuwt om wraak. Zelfs aan de kleeding der koristen mag niets haperen. Elken misstap van het corps de ballet merken wij als eene persoonlijke belediging aan.

Doch verwijder die stoornissen; laat een gelukkige zamenloop van gaven en omstandigheden de illusie ongeschonden doen blijven, de verwachting doen overtreffen, en gij zult de opera als in een zegekar over het tooneel zien rijden. Haar gewone stof is de roman, bij voorkeur de ridderroman, en met ééne slag verplaatst zij den toeschouwer, tegelijk toehoorder geworden, te midden van aandoeningen, die, hoe konventioneel ook voorgesteld, nogtans een ieder in de ziel grijpen. Want terwijl de tooneelmatige toestel tijd en plaats aangeeft, het kostuum aan de voorstelling karakter bijzet en het voetlicht zijne werking doet, worden die gemoedsbewegingen door de muziek vertolkt in de algemeenste aller talen. Van deze kunst kan men niet zeggen hetgeen van de wetenschap geldt, dat zij de menschen ongelijk maakt aan elkander en een beginsel van wederzijdsche verwijdering is. Veeleer brengt zij als geene andere kunst hen tot elkaër,

gelijk ook zij zelve van elk maatschappelijk voorregt, geboorte of fortuin, onafhankelijk is. Digter dan eenig andere grenst zij aan de natuur; en hoe minder ver eene kunst van deze afstaat, van hare klanken en hare kleuren, hare hoogten en hare diepten, hare dissonanten en hare harmonien, hoe grooter en gemengder de schaar dergenen is, die zich zelve en het egaliteitsbeginsel van onzen tijd in haar terugvinden.

Wanneer men onder het klassieke een vorm van schoonheid verstaat, die voor alle tijden en volken geldt en waartoe de beschaving, ten einde nieuwe krachten te verzamelen, telkens terugkeert, dan is het niet waarschijnlijk, dat de opera immer in die categorie gerangschikt zal worden. Niet dat zij eene dochter is der romantiek, - daartegen zouden de toonkunstenaren der 18de en der 17de eeuw met evenveel nadruk als regt in verzet komen, - maar zij dankt aan de beweging van onzen tijd in de rigting van het romantische hare tegenwoordige vlugt. Hoe echter het nageslacht haar eenmaal moge kortwieken; tot welk minimum het konventionele in haar te eeniger tijd moge herleid worden, - zij is van alle vormen van het ideale die, welke voor onze tijdgenooten de meeste aantrekkingskracht bezit.

Wij geven er ons niet altijd rekenschap van, dat terwijl de schaduwen of de doornen van het dagelijksch leven ons de kunsten doen liefhebben, wij daardoor belijdenis afleggen van aan iets hoogers te gelooven. En toch ligt het voor de hand, dat de muziek de wanklanken der werkelijkheid niet zou doen verstommen, zoo die werkelijkheid zelve den hoogsten toon aangaf. Onbewust geeft de schare zich over aan de heerschappij der magtige. De hulde aan het ideaal is niet minder geworden dan voorheen, maar heeft zich verplaatst. De stroom vond eene andere bedding, maar spoedt zich met dezelfde kracht naar de oneindige waterplassen voort. Zelfs de onreinheden, die hij met zich medevoert, zijn niet van heden of gisteren, maar van alle eeuwen.

Eéne voorwaarde is oorzaak, dat al schijnt de godin van den dag nog zoo zeer tot ons af te dalen en ons hare eeredienst gemakkelijk te maken, zij nogtans nimmer hare afkomst

zal verloochenen. Te weten, de verpligting tot arbeid, welke zij aan hare organen oplegt, de begaafdsten daaronder niet uitgezonderd. De avond naar aanleiding waarvan deze opmerkingen geschreven worden, is een succès; dat buitengewoon succès is van buitengewone talenten afhankelijk, maar die talenten zelven zijn aan de algemeene wet onderworpen geweest. Uit dat oogpunt beschouwd, blijft het publiek, hoe grillig en onbillijk in vele opzichten zijne oordeelvellingen ook uitvallen, tegelijk de strengste en de dankbaarste regter. Het gevoelt om zoo te zeggen aan zijn hart, door de kracht van een onbedriegelijk instinkt, wáár alleen het zelfbehagen zich op den voorgrond dringt, wáár de onverschilligheid haar handwerk drijft, wáár de overmoed slechts op natuurlijke gaven teert, en wáár deze integendeel de inspanning zelfs der ongemeenste krachten niet schuwen om een schoon geheel te voorschijn te brengen. Al het overige laat het vallen, alsom dat ééne des te beter te kunnen gedenken en waarderen.

Niemand behoeft dan ook te vreezen, dat een optreden van het dilettantisme, gelijk dat waarvan wij getuigen zijn geweest, op ontluistering der kunst zal uitloopen. Veeleer moeten zij, die de ineensmelting van kunst en leven als een thans verloren kleinood van langvervlogen tijden aanmerken, er zich in verheugen, dat pogingen worden aangewend om sluimerende of geïsoleerde krachten tot het verkrijgen van een gemeenschappelijk resultaat te doen samenwerken. Kan de gezelligheid daarbij slechts winnen, de Verhevene zal er niet door worden afgerukt van haar voetstuk. Slechts door haar en zich zelven te eeren kunnen hare dienaren en dienaressen bij voortduring op welslagen rekenen. Overal waar het schoone een tempel beproeft te bouwen, vat een welwillend maar veeleischend publiek in den voorhof als dorpelwachter post.

Wil men een laatsten en beslissenden waarborg: het zijn niet de exekutanten of de zangers, maar de zangeressen geweest, welke den triomf van den avond verzekerd hebben. Geen smaakvoller geheel is denkbaar, dan hetgeen door het slotkoor van het fragment uit de *Mousquetaires*, dank zij hare tusschenkomst, werd aangeboden. Vruchteloos zou de officiële

kunst beproeven, zulk een ensemble te overtreffen. Ook waren het twee vrouwenstemmen, welke beurtelings, en met even veel gemak als glans, den zwaren last van Halévy's en den nog zwaarderden van Von Weber's vertolking voor hare rekening namen. Waar het zwakkere geslacht met zulk eene mate van zelfbeheersching uit den huiselijken kring op het gebied der openbare kunst naar voren treedt; het sterkere zich vrijwillig terugtrekt en zijne hoogste voldoening vindt in het doen uitkomen dier harmonie, - daar is voor de toekomst een vaste grond gelegd.

October 1872.

Emile Zola.

Een nog weinig bekend fransch romanschrijver, Emile Zola, heeft na den val van het tweede Keizerrijk beproefd, in eene reeks verdichte levensgeschiedenissen, de wijzigingen te schetsen, welke de zamenleving in zijn vaderland door den invloed van het napoleontisch bestuur ondergaan heeft. De eigenlijk gezegde regeringskringen laat hij of ongemoeid, of rekt ze alleen als medewerkende oorzaken mede, doch staat des te langer stil bij het volksleven en bij de sedert den staatsgreep van 2 December 1851 daaruit voortgekomen toestanden. Eerst krijgt men de lotgevallen en opkomst eener boeren-familie uit het Zuiden, welke van den staatsgreep gebruik maakt om hare positie te verbeteren en een stap hooger te klimmen op den maatschappelijken ladder (*la Fortune des Rougon*). Daarna komt men te Parijs, waar een zoon der Rougon's, die den naam van Saccard heeft aangenomen en in wiens handelingen men eene toespeling op den bankier Mirès waant te herkennen, door spekulatien op groote schaal en voortgeholpen door een ouderen, tot minister verheven broeder, fortuin maakt. Dit verhaal, waar men de heb- en genotzucht zich op hare prooi ziet werpen, heet *la Curée*. Dan volgt eindelijk *le Ventre de Paris*, anders gezegd het leven in en nabij de Halles Centrales; het gewrocht der materiële welvaart, welke het tweede Keizerrijk in het leven riep, en de stemming daardoor bij den kleinhandel opgewekt.

Zoo het hier de plaats was, over de letterkundige waarde

dier drie geschriften te oordeelen, zou op menige fout in de zamenstelling moeten gewezen worden. Dikwijls neemt de episode eene te groote plaats in; van de vrijheid van beschrijven wordt doorgaans misbruik gemaakt; de stijl is overladen en buitensporig. Doch de opmerking volsta, dat alle drie een spiegel zijn van het zedelijk bederf, dat naar de opvatting van den auteur de Coup d'État over Frankrijk heeft gebragt. Zijns inziens is de 2de December niet geweest eene voortzetting van de reeks der omwentelingen, welke sedert 1789 geheel Frankrijk onderstboven hebben gekeerd, maar een aanslag op wat er goeds en edels was in de republiek van 1848; een strik, waarin afmatting en vrees de natie hebben doen vallen; het begin eener door en door bedorven maatschappij. De onnatuurlijkste misdaden en hartstogten spelen bij hem eene hoofdrol, en de groote menigte der beschaafde lezers moet van oordeel zijn, dat waar het talent zich zoo vergeet, de bewondering voor den schrijver moet ondergaan in afschuw voor het geschrevene.

Doch de geschiedenis van het napoleontisch Frankrijk is nog in zoo vele opzigten een gesloten boek; de kritiek van dat tijdperk heeft zoo uitsluitend tot hiertoe zich tot den persoon en de naaste omgeving van den Keizer bepaald, - dat Zola's poging om dezelfde gebeurtenissen thans ook van hare maatschappelijke zijde voor te stellen en die nieuwe opvatting door middel van het groote vulgarisatie-werktuig der eeuw in den ruimst mogelijken kring te verspreiden, de aandacht van hen verdient, die in de geschiedenis van hunnen tijd belang stellen. Zelfs kan beweerd worden, dat de aangeduide geschriften, doordat zij tot de uiterste linkerzijde der realistische school behooren, meer kans hebben geprezen te worden door hen, die werk maken van studie en de belletrise op den koop toe nemen, dan door het groot aantal dergenen, die voor tijdverdrijf lezen. Deze laatsten kunnen in Zola's schilderingen geen behagen scheppen. Waar hij hen niet ergert, moet hij hen vervelen.

Allen echter hebben wij er belang bij, dat het onderrigt, in die schilderingen vervat, bewaard blijve en zijne bestem-

ming bereike. Schuddingen als die, van welke de fransche zamenleving sedert het einde der vorige eeuw het schouwspel aanbiedt, zijn in de nieuwere geschiedenis een geheel eenig verschijnsel. In Spanje, bij voorbeeld, ziet men ook wel de eene omwenteling op de andere volgen, maar niet zooals in Frankrijk. Keer op keer herstelt zich daar te lande, dank zij de aangeboren veerkracht der natie, het maatschappelijk evenwigt. Door de kracht der tegenstelling ziet men er het verschijnsel der omwenteling, onder nieuwe namen, telkens uit dezelfde oorzaken geboren worden en telkens, onder nieuwe namen nogmaals, dezelfde gevolgen na zich slepen. Frankrijk is in dat opzigt een type zonder wedergade.

Met name wij Nederlanders kennen de omwentelingen van den nieuweren tijd alleen van hooren zeggen of hoogstens van den weerstuit. Verdreven dynastien, omvergeworpen troonen, geplunderde paleizen; de Staten-Generaal uiteengejaagd of in hechtenis genomen; barrikaden overal; de achterbuurten hare bevolking uitstortend in de hoofdstraten; de pleinen afgezet en in artillerieparken herschepen; het dreunen der alarmklok, ondersteund door de zwaardere stem van het kanon; op alle punten een woedende strijd tusschen krankzinnige burgers en wraakgierige soldaten; brand, roof, moord; overal bloed, overal lijken, - voor ons bestaan die tooneelen alleen op het papier der dagbladen of der geschiedverhalen. De reactie volgend op de revolutie; het gouvernement van den sabel; de vrijheid geschorst; executien bij duizenden, deportatien bij tienduizenden; ambtenaren afgezet en anderen in hunne plaats aangesteld; fortuinen verwoest; bedrijven tot stilstaan gebragt; het nieuwe bewind bevestigd door middelen, waarvan de meesten schandelijk zijn; op de puinhoopen der vroegere welvaart de grondslagen der toekomstige gelegd; de patroon bedelaar geworden, de knecht patroon; de zucht naar heerschen en genieten in troebel water visschend; de hoogmoed van den rijke vernederd, de nijd van den arme voldaan, - ook die zaken zijn ons vreemd, en om er te onzent de wedergade van te vinden, moeten wij de vaderlandsche geschiedenis van den ouden dag raadplegen.

Niets moeilijker voor een staat, die zijn evenwigt verloren heeft, dan het terug te vinden. Drie malen heeft Frankrijk in den loop dezer eeuw dat geluk gehad, maar telkens slechts voor eene poos. Na elke vijftien of twintig jaren was het oude bederf tot zulk eene hoogte gestegen, dat vernieuwing noodzakelijk scheen. Van alles heeft men beproefd om het opgelost gezagsbeginsel weder tot eenheid en vastheid te brengen, en voor de vierde maal is men op dit oogenblik bezig met hetzelfde monnikenwerk. Wat de zamenleving nog bijeenhoudt, zijn niet de nieuwe beginselen, maar de brokstukken der oude.

Naar dat feit mete men het onverstand dergenen af, die in dagen als de tegenwoordige, bestaande staatsinstellingen ondermijnen. En uit dezelfde oorzaken verklare men het feit, dat warme voorstanders der vrijheid in onzen tijd zich terugtrekken, het veld latend aan de onschadelijke deklamatiën van mindere goden. Geen tijdperk der geschiedenis heeft zoovele edele en welsprekende voorvechters der vrijheid opgeleverd als de eerste vijftig jaren der 19de eeuw. In geen ander tijdperk is hare verdediging zóó gedaald als op dit oogenblik.

October 1873.

[Wij laten hier de korte aankondigingen volgen van twee later verschenen romans der reeks *les Rougon Macquart*].

I

De romans van Emile Zola behoeven niet uit de handen van jonge meisjes, - zij zouden er toch geen smaak in vinden, - maar behooren zeer nadrukkelijk uit die van aankomende jongelieden geweerd te worden. Verschoont men echter eenmaal dat gebrek, dan is mij onder de jongere fransche schrijvers niemand bekend van zoo veel woeste kracht. Zola schrijft *de natuurlijke en maatschappelijke geschiedenis eener familie onder*

het tweede keizerrijk, en die titel duidt tegelijk zijne litterarische rigting aan: de fysiologie in de kunst. Natuurlijk is zijn boek van het begin tot het einde een onverbiddelijk requisitoir. Hij haat het tweede keizerrijk met een witgloeienden haat, zou Dr. Jan ten Brink zeggen, die intusschen als bonaparte-verslinder slechts een peulschil is bij Zola vergeleken. Vijf groote hoofdstukken van het monumentele werk, - *La fortune des Rougon la Curée, le Ventre de Paris, la Conquête de Plassans, la Faute de l'abbé Mouret*, - hadden het licht gezien. Thans is het zesde hoofdstuk: *Son Excellence Eugène Rougon* verschenen. Het doet voor de vorige in geen enkel opzigt onder. Stoute karakterteekening en sprekende beschrijvingen zijn er op nieuw de groote verdiensten van. Deze boeken zullen blijven leven door de kunst die aan hunne zamenstelling is besteed, ook al zou de geschiedenis naderhand uitwijzen, dat hun schrijver over het tweede keizerrijk een partijdig oordeel heeft geveld. [1876].

II

Wat te Londen een *gin-palace* heet, wordt te Parijs een *assommoir* genoemd: eene inrigting waar het volk grooter en kleiner hoeveelheden sterken drank naar binnen komt slaan. De invloed, dien zulk eene europesche amfioenkit op het lot der arbeidende klasse uitoefent, - ziedaar het onderwerp door Emile Zola in zijn nieuwen roman behandeld. Ditmaal echter heeft de schrijver zich niet vergenoegd, zeden te schetsen. Hij heeft zich bovendien het cyniek en schilderachtig idioom der Parijsche volksklasse in zoodanige mate eigen gemaakt, dat het werk ook taalkundige waarde bezit. In tweederlei opzigt dus breekt Zola hier met den traditionelen type van den Parijschen ouvrier. Zijne werklieden spreken de taal der werklieden, en openbaren in hunne gevoelens en hunne handelingen al de afschuwwekkende zijden van het leven der luiheid en der onmatigheid. Reeds vroeger meen ik gezegd te hebben - en daar blijf ik bij, dat de romans van Emile Zola alleen door volwassen mannen behooren gelezen te worden. Doch binnen de grenzen van dat voorbehoud is *l'Assommoir* eene goede daad en een meesterstuk van zamenstelling, zoo zeer, dat na het verschijnen van dit boek (het zag het licht in de laatste dagen van Januarij jl., en op 1 Februarij waren er reeds drie oplagen van verkocht) den schrijver niet langer eene plaats kan worden ontzegd onder de jongere fransche romanciers van den eersten rang. Populair zal hij denklijk nimmer worden, maar hij bezit een kolossaal talent en werkt met eene voorbeeldige naauwgezetheid van litterarisch geweten. [1877].

J.A. Alberdingk Thijm.

J.A. ALBERDINGK THIJM. Portretten van Joost van den Vondel; eene laatste aflevering tot het werk van Mr. Jac. van Lennep, Amsterdam, 1876.

Sprekend over het groote nieuwe boek van den heer Alberdingk Thijm, zeide een vriend van hem, doch in geloofszaken een tegenvoeter: 'Dit is nu geen Vondel op sterk-, maar op wijwater.'

Ondeugende kritiek! Maar Thijm is óók ondeugend, wanneer hij zijne *Portretten van Vondel* Van Lennep in de schoenen schuift en ze als een laatste hoofdstuk van Mr. Jacob's werk aanbiedt. Indien Van Lennep weder levend werd en vernam dat Thijm's een en al roomsche Vondel als een aanhangsel op den zijnen was uitgegeven, dan geloof ik dat zijne grijze leeuwenmanen, wegens deze paapsche stoutigheid, van verbazing overeind zouden gaan staan.

Alberdingk Thijm toch doet voor Vondel weinig minder dan Dr. van der Linde voor Lourens Coster gedaan heeft. Met een welsprekenden overvloed van vernuftige gissingen en onwederlegbare aanhalingen, werpt hij den Vondel der overlevering, in wiens leven het roomsch-worden eene zaak van ondergeschikt belang is geweest, van zijn voetstuk, en stelt voor hem (gelukkiger en bekwamer dan Dr. van der Linde, die alleen afbrak) een Vondel in de plaats, wien

het katholicisme is doorgedrongen tot in merg en been.

Geenszins beweer ik, dat het geschrift van den heer Thijm opgaat in dit pleidooi; maar wel, dat indien men de belangwekkende en met ongeëvenaard talent gefantaseerde inkleeding vooreerst aan hare plaats laat en alleen omziet naar de historische kern, die kern zich laat zamenvatten in hetgeen ik daareven zeide. Dit boek vormt de kroonlijst van het gebouw hetwelk de heer Thijm sedert jaren bezig is, ter eere van het oude geloof in Nederland op te trekken. Reeds waren in dat pantheon van het Nederlandsch-katholicisme, bij vorige gelegenheden, een aantal beelden van hem verzezen; en ook voor Vondel had hij herhaaldelijk eene plaats gevraagd. Thans heeft hij die plaats veroverd. Het staat nu vast, dat niet het protestantsche, maar het katholieke Nederland den grootsten Nederlandschen dichter heeft voortgebracht, en dat wie al de innigste schoonheden van Vondel's gemoed en Vondel's poëzie wil vatten, met hem moet nederknielen voor de altaargeheimenissen van het pausdom.

Ik behoef niet te zeggen dat de heer Thijm, bij het leveren van dit betoog, te werk gaat met eene zeer vaste overtuiging niet alleen, maar ook met de warmste ingenomenheid. Wanneer Groen van Prinsterer de bewijsplaatsen bij elkander stelt, waaruit blijkt dat Hugo de Groot, ofschoon levenslang protestant gebleven, nogtans, naarmate hij in jaren toenam, zich door het katholicisme sterk aangetrokken heeft gevoeld, dan geschiedt dit met het doel om den protestantschen lezer te waarschuwen; hem op de uiterste konsekwentien van De Groot's kettersch liberalisme te wijzen; hem met andere woorden het schrikbeeld voor te houden: Er is een breken met de gereformeerde orthodoxie, hetwelk naar Rome voert! Evenzoo, ongeveer, wanneer vrijzinnige protestanten van den tegenwoordigen tijd zich op het krypto-katholicisme van Bilderdijk beroepen en, Groen van Prinsterer's les omkeerend, hunnen volgelingen onder het oog brengen: Tusschen de gereformeerde orthodoxie en Rome ligt maar één schrede! In eene geheel andere atmosfeer beweegt men zich, wanneer

men Alberdingk Thijm over het katholicisme van Vondel hoort spreken. Hij is dankbaar, dat Vondel roomsch geworden is. Hij beschouwt Vondel's overgang als eene uitnemende weldaad voor Vondel zelf, als eene reden tot erkentelijkheid voor de Nederlandsche katholieken, als eene roepstem tot het Nederlandsche volk in het algemeen, als iets aandoenlijks en beminnelijks, waarvan een ieder kennis behoort te nemen, waarvoor een ieder sympathie gevoelen, waarover een ieder zich hartelijk verheugen moet. Hij zwetst niet, pocht niet, bluft niet. Hij is zeker van zijne zaak. Al de bewijsstukken bevinden zich sedert lang in zijne handen. Keer op keer levert hij de proef op de som. Het pleidooi is er, maar het wordt u niet aangeboden als de slotsom van te zamen doorgeworstele onderzoekingen of redeneringen. Het dient tot uitgangspunt; het is reeds voltooid eer het begint; er wordt rustig op voortgebouwd. Doch die rust zelve geeft den schrijver gelegenheid, overal zijn gemoed te laten spreken; en gij eindigt met toe te stemmen, dat indien Vondel werkelijk in zijn katholicisme zich zoo op zijn gemak en zoo tehuis heeft gevoeld, er zoo veel gezelligheid aan verplicht is geweest, er zoo veel gelukkige en verheven ingevingen aan te danken heeft gehad, het inderdaad jammer geweest zou zijn, zoo hij mennoniet en arminiaan gebleven was.

Mag ik in het voorbijgaan mijne verwondering betuigen, dat de heer Groen van Prinsterer tot toelichting van zijne stelling omtrent de verwantschap van arminianisme en romanisme, geene enkele maal op Vondel heeft gewezen? Wel is waar heette Vondel doopsgezind; doch in den grond zijns harten was hij vóór zijn overgang warm remonstrant, en zijn voorbeeld is een veel krachtiger bewijs (voor iemand die aan zulke bewijzen waarde hecht) dan het voorbeeld van Hugo de Groot.

Mij schijnt het toe dat Vondel, door het omhelzen van het roomsch geloof, slechts zijne bestemming vervuld heeft. Geen protestant, die niet dezelfde roeping gevoelt, behoeft den dichter daarin na te volgen; maar de humaniteit gebiedt, er *hem* in gedachte geluk mede te wenschen. Wereldsch goed

of wereldsch aanzien heeft hij er voorwaar niet bij gewonnen; veel zedelijke moed is zijnerzijds noodig geweest om in het eenmaal opgevatte voornemen onafgebroken te blijven volharden; en de daaruit voortgevloeide veredeling van zijn karakter, gepaard met verbreeding van intellektuëlen gezigteinder, is ten goede gekomen aan zijne poëzie. Vondel heeft van de jezuiten-paters, die zijne bekeering volbragten, zeer veel geleerd wat hij noch bij Hooft, noch bij de Vossiussen kon opdoen; en de buitengewone mate van kundigheden, die hij in zijne werken ten toon spreidt, dankte hij voor de grootste helft aan zijne roomsche vrienden. De Vossiussen waren humanisten, die vrede vonden in de wijsgeerige godsdienst van Grieken en Romeinen. Hooft was een skepticus, die zoo min met het hervormde als met het roomsche kerkgenootschap op had. Vondel schijnt een geboren geloovige te zijn geweest; niet mystiek genoeg om naar protestantsche wijze op eigen hand aan het theosoferen te gaan, niet genoeg individualist om als geloovige het met zich zelve voor lief te nemen, en toch ook weder te mystiek om op den duur zich gevangen te kunnen geven aan een kerkgenootschap zonder symbolen, zonder mysteriën, en met zoo goed als geene sakramenten. Zijne vroomheid doet mij meest van al aan de vroomheid van Racine denken; den Racine van *Esther* en van *Athalie*. De levendige godsvrucht van beide dichters, bij beiden uitvloeisel van eene bekeering, - ofschoon Vondel zich niet, gelijk Racine, eene ligtzinnige jeugd te verwijten had, - heeft zich ontlast in stroomen van edele, welluidende en bevallige lyriek, dienstbaar gemaakt aan de tragedie. Slechts had Racine op Vondel twee dingen vóór: toen hij met *Esther* en *Athalie* een stilzwijgen van vele jaren verbrak had hij *Andromaque*, *Britannicus* en *Phèdre* reeds voortgebracht; en hem stond eene taal ten dienste, die reeds geheel gevormd en door een geheel volk als de definitieve uitdrukking der gedachte aangenomen, niet meer noodig had, gelijk Vondel's taal, zich op eigen gezag nieuwe wegen te banen, of zich bloot te stellen aan het gevaar van eenmaal

verouderd te zullen schijnen. Racine leest men van het blad: Vondel moet ontcijferd worden.

Ik behoort in Alberdingk Thijm's pleitrede op één zwak punt te wijzen; hierin bestaande, dat van de versregels, welke af en toe tot staving van Vondel's katholicisme worden aangehaald, of dienen moeten om Thijm's hypothesen waarschijnlijk te maken, de fraaiste niet van Vondel, maar, in vondeliaansche spraakwending en schrijfwijze, van Thijm zelfen afkomstig zijn. Een ieder gevoelt echter, dat dit gebrek eene deugd te meer en slechts een andere vorm is van de kunst, te koste gelegd aan de samenstelling van het boek. Twintig kleine hoofdstukken worden u hier aangeboden, waarvan elk op zich zelf een oud-amsterdamsch schilderijtje uit de 17de eeuw vormt, maar zóó, dat zij in elkander voegen als de deelen van één groot mozaiek, voorstellend het leven van Joost van den Vondel. De uitnemende litterarische waarde van al deze en dergelijke opstellen van den heer Thijm werd bij eene vorige gelegenheid door mij in het licht gesteld. *Litterarische Fantasien* II, 144 vvg. Onder de nieuwe, die hij thans geeft, komen er voor, die de oudere nog overtreffen. Ik noem alleen *Bartje Hooft* en de *Keulsche Bedevaart*, twee meesterstukken van vinding, voorstelling, humor en stijl. Doch meer nog dan vroeger gevoel ik mij ditmaal gedrongen, op de breede soort van beminnelijke eigenschappen te wijzen, welke in dit boek doorstralen en, bij alle verschil van zienswijze, u den auteur doen eeren en liefhebben als mensch. Van de opdracht aan Potgieter's nagedachtenis af, tot aan de laatste bladzijde der verbeteringen en bijvoegsel's ademen deze *Portretten* eene zoo buitengewone mate van hartelijkheid zonder sentimentaliteit, dat meer dan eens onder het lezen de tranen u in de oogen schieten. Aan die volheid van gemoed, den konterfeiter met den gekonterfeiten dichter gemeen, schrijf ik het verschijnsel toe, dat Alberdingk Thijm wel tegenstanders, maar geene vijanden heeft en, zonder populair te zijn, een groot aantal

warme vrienden telt. Evenals Vondel van Amsterdam gezegd heeft dat die keizerin onder de steden van Europa het hoofd aan 's Hemels as verhief en door het moeras hare wortels schoot op Pluto's borst, - een beeld, ook door Lafontainegebezigd, aan het slot van *Le chêne et le roseau*, - kan men van Thijm getuigen, dat zijne hemelsche visioenen hem nooit ontrouw doen worden aan de regten der aarde. De sympathie, die hij opwekt, wortelt in een stevigen bodem van zuiver menschelijke aandoeningen.

Oktober 1876.

G. Valette.***Baren en Oudgasten. Indische schetsen, door G. Valette, den Haag, 1880.***

Indie is ook in het litterarische eene melkkoe. Wanneer onze kleinzonen eenmaal aan het katalogiseren gaan, dan zullen zij zich verbazen over het cijfer der nederlandsche letterkundigen van beiderlei geslacht, door wie in de tweede helft der negentiende eeuw aan deze speen getrokken is.

Voor een deel zal de verwondering der nakomelingschap uit dezelfde kortzigtigheid voortkomen, waaraan ook wij ons dikwijls schuldig maken; doch niemand zal de naauwkeurigheid van het statistiekje kunnen betwisten. Wij hadden Van Hoëvell, wij hadden Douwes Dekker, wij hadden Van Rees, wij hadden Ten Brink, wij hadden Uilkens, wij hadden Van Nievelt, wij hadden Wilsen, wij hadden Oom Gideon, wij hadden Mina Kruseman, wij hadden mevrouw Frank, wij hadden Annie Foore, wij hadden Melati van Java. Het lijstje is niet volledig. Thans hebben wij ook den heer Valette, en hij zal de laatste wel niet zijn.

Het verschijnsel is natuurlijk. Gehoorzamend aan de wet van het zelfbehoud, kweekt de natuur op elk gebied zeker aantal genieën. Niet te veel, want dan zou zij overvleugeld worden; maar ook niet te weinig, want dan zou zij hare taak niet kunnen volbrengen. In de geschiedenis is het genie de kracht, welke, telkens als de oude voorwaarden van be-

staan uitgeput zijn, nieuwe scheidt. Het hooger leven der menschheid wordt door het genie in stand gehouden en ververscht.

Doch voor het ontluiken van genieën zijn talenten noodig, - tachtig of honderd schelpen voor één parel. Tien of twintig hoogeschoolen, voor één man die de wetenschap eene groote schrede voorwaarts brengt. De arbeid der natuur bestaat uit reeksen van proefnemingen op breede schaal. Het nieuwere ontstaat nooit bij sprongen. De overgangen zijn zoo geleidelijk; om tot iets bijzonders te komen gebruikt en misbruikt de natuur zooveel algemeen, dat het wordende ons toeschijnt er altijd geweest te zijn. In eene kolonie wordt het jaar niet bij dagen, maar bij maildagen geteld. In buitenbezittingen gaan er van dezen slechts twaalf, in hoofdplaatsen slechts twee en vijftig, op de drie honderd vijf en zestig. Op kleine schaal is dit een getrouw beeld van het verslindende in de natuur.

Nog meer. Niemand zou op het veld van den geest tot de voortbrengers willen behooren, zoo hij beseftte dat zijne rapen werkelijk slechts rapen, zijne radijzen slechts radijzen zijn. Zoo hij ze niet voor hesperiden-appelen, zoo hij zijn uil niet minstens voor een valk hield, hij zou weigeren mede te doen. De waan alleen dat men voor herder bestemd is, doet berusten in het schaap-zijn.

Vandaar in de wetenschap, in de kunst, in de letteren, zoovele vrijwillige en zelfs blijmoedige kudden. De natuur, die zelve den mensch gevormd heeft en het gedichtsel zijns harten kent, slaat hem met eene soort van weldadige blindheid. Zij doet hem aan zijne roeping, zijne uitverkiezing, zijne oorspronkelijkheid, zijne onsterfelijkheid gelooven. Bestond dit zelfbedrog niet, er zouden zich geen talenten vormen; en ik zeide reeds dat een groot aantal van dezen volstrekt onmisbaar is als humus, of teelaarde, voor het genie.

Toegepast op zulk een beperkt gebied als de nederlandsch-indische novelle, klinkt deze theorie als eene satire. Zij is dit echter in geenen deele. Eene onverschillige wereld verbeeldt zich dat de talenten gemist kunnen worden. Zij heeft

aan het genie genoeg, zegt zij, en vindt geen smaak in het overige, welks ontstaan zij aan ijdelheid, aan ongedurigheid, aan het krieuwelen eener litterarische huidziekte toeschrijft. 'Quel besoin si pressant avez-vous de rimer?' vroeg zij twee eeuwen geleden, toen er meer in verzen dan in proza geschreven werd. 'Et qui diantre vous pousse à vous faire imprimer?' bijt zij in *alle* eeuwen, met de woorden van Alceste, Oronte toe.

Doch die schrijfjeukte, welke de wereld veroordeelt en niet begrijpt, is niet alleen eene natuurwet, maar ook, gelijk alles in de natuur, achtenswaardig. Wie de letteren om haar zelf, en niet louter als tijdverdrijf liefheeft, zou niet willen dat er één nederlandsch-indische novelle minder geschreven werd. Elk dier auteurs heeft iets eigenaardigs, waardoor hij aantrekt. Aller omgang loont de moeite der kennismaking.

Het bijzondere in den heer Valette is dat zijn humor eene wetenschappelijke methode volgt, en hij deze ook door anderen gevolgd wil zien. Zij mogen geen steenen werpen in zijn tuin; ook niet al geschiedt dit zonder erg door zachte vrouwehanden! Hij wordt wrevelig, wanneer hij aan de fransche of zwitsersche jonge dame denkt, die een jaar of drie, vier geleden, onder den naam van Maria Bogor, een 'roman javanais' durfde uitgeven, *Kousouma* geheeten.

Maria Bogor kon hem niet ongeduldiger maken, al ware zij, in plaats van eene niemand leed doende fantasie-romanière, eene oorlogzuchtige geëmancipeerde, te paard op den bezemsteel der maatschappelijke hervorming. Zijne antipathie doet hem te haren aanzien zoowel de regtvaardigheid als de beleefdheid uit het oog verliezen. Hoewel zijn eigen boek wemelt van drukfouten, kan hij de arme hare averegtsche spelling en vertaling van een javaanschen eigennaam en titel niet vergeven. Hij stelt haar den eisch, zich minder onbedreven te toonen in de indische land-, taal- en volkenkunde. Hij glimlacht om hare indische heeren en hare indische dames, hare javaansche mannen en hare javaansche vrouwen; om geheel haar personeel en geheel haar decoratief. Het is als bestond er geen publiek hetwelk zulke aanmerkingen slechts

aan den onderlingen naijver van mededingers toeschrijft; geen onzijdige wereld voor welke het er niet op aankomt welk stelsel een novellist toegedaan is, maar alleen of zijn boek hetzij bekoort, hetzij mishaaft.

Werkelijk behoort *Kousouma*, zoo men eene zwakke navolging in één adem met klassieke modellen noemen mag, tot dezelfde orde van tropische verhalen als *Atala* of *Paul en Virginie*. Daarin heeft Maria Bogor's tegenvoeter gelijk. Men kan de onderstelling bijna niet van zich afzetten dat de schrijfster, toen zij als onderwijzeres in het gezin van een gouverneur-generaal Java leerde kennen, eene stille genegenheid voor iemand in hare omgeving opgevat, deze persoon haar miskend of verkeerd begrepen, en zij daarna beproefd heeft, eene zelfopgedane droevige gemoedservaring te kleeden in javaansch kostuum. Hare vertelling althans, die aanvangt als een leesboekje voor de kinderkamer, eindigt met tooneelen van hartstogtelijken minnenijd.

Dit is zeker de stemming niet, waarin indische taal-, land- en volkenkundige novellen willen zamengesteld worden. Men verliest op die wijze ligt uit het oog, dat, al zijn sommige menschelijke hartstogten onder alle hemelstreken dezelfde, zij zich nogtans verschillend plegen te uiten, en het niet natuurlijk is een kind uit de Bataviasche of Buitenzorgsche kampongs evenzoo over de liefde te laten spreken, als eene beschaafde europesche jonge vrouw doen zou, die zich gemeenzaam had gemaakt met het woordenboek van Bernardin de Saint-Pierre of Chateaubriand.

Volhardt men niettemin in het eenmaal opgevat voornemen, dan zal men eene indische wereld schilderen die, voorzoover zij uit Europeanen bestaat, den engen kring der hofhouding van een indisch landvoogd niet overschrijdt, en, voor zoover zij uit Javanen of Maleiers is zamengesteld, slechts europesche gevoelens weerspiegelt. Allen volgden wij somtijds met welgevallen de beschrijving van een oostersch natuurtooneel. Allen hebben wij er wel eens van gehoord, op welke wijze in het Oosten eene verlaten en jaloersche minnares zich op haren verleider wreekt. Verder dan te herinneren aan dit

algemeene, met wat meer of wat minder lokale kleur, kan in deze rigting een auteur het niet brengen.

Volgt daaruit echter dat het genre niet deugt? Over *Paul en Virginie* spreek ik niet. Met één uitzondering worden alle hoofdrollen in deze indische idylle door Europeanen vervuld. Alleen het landschap is oostersch. De auteur schreef met het doel, een ideaal van kinderlijke onschuld en vrouwelijke zedigheid te schetsen. Daar hij op de wijze van Rousseau de europesche zamenleving voor bedorven hield, maakte hij van zijn kleinen held en zijne kleine heldin zoogenaamde natuurkinderen. Op andere europesche auteurs van dien tijd had hij alleen dit voor, dat hij eene reeks van jaren in Indie had vertoefd; de aanblik der indische natuur hem levendig voor den geest was blijven staan, en hij het kader zijner vertelling om zoo te zeggen slechts voor het grijpen had.

Doch komen er in *Atala*, al geeft het verhaal slechts te zeer vat aan dezelfde soort van kritiek als *Kousouma*, niet sommige onvergankelijk schoone bladzijden voor? Hoe ongeloofelijk het ons thans schijne, *Atala* heeft weleer eene rilling doen gaan door eene geheele zamenleving. De heldin is in de kunst een type geworden, nadat zij in de litteratuur had uitgediend. Zulke resultaten worden niet verkregen, tenzij een genre, hoe kunstmatig overigens, een gezonde kern hebbe. Naar zulk een voorbeeld zich te regelen, zal in zichzelf nooit afkeuring verdienen.

Of hoe zoudt *gij* het aanleggen, om de gemoedsaandoeningen van een volk te schilderen, hetwelk geen eigen wetenschap, geen eigen letteren, geen eigen kunst, of misschien alleen in de muziek een eigen tolk van zijn inwendig leven bezit? Zal dit niet altijd bij benadering moeten geschieden? Door overzetten uit den eenen sleutel in den anderen? In één woord, door gissen of toedichten?

Ik zou *Kousouma* niet genoemd hebben, had niet de heer Valette zelf, in tegenstelling met zijn eigen genre, het voorbeeld aan de hand gedaan. Laat ons zien, wat er van de indische wereld bij *hem* terecht komt, en of *zijne* methode, vergelijkenderwijs, de voorkeur verdient.

Zijn resident Koker is de ideale indische hoofdambtenaar der buitenbezittingen. ‘Hij is wat ruw, wat eigenzinnig en wat ijdel uitgevallen; maar geen braver mensch en geen eerlijker dienaar van zijn land dan Dirk Koker.’ Nu goed. Maar hoe denkt en spreekt Koker over de inlandsche vrouwen?

Anders dan als hulpmiddelen om de taal te leeren, bestaan zij niet voor hem. Als ware zij eene tabél of een staatje geweest, vastgehecht aan een voor het gouvernement bestemd rapport, noemt Koker zijne voormalige inlandsche huishoudster: zijne bijlage. ‘De taal,’ is zijn gevoelen, ‘kan men hier alleen van de vrouwen uit het land behoorlijk leeren, niet van de mannen. Daarom ben ik er in beginsel, ja mijnheer in beginsel, zeer voor dat de controleurs in de eerste jaren een inlandsche huishoudster nemen. *Zoo'n mensch* is den ganschen dag om en bij je; andere conversatie heb je niet. Ik spreek uit ondervinding; ik heb het óók gedaan vóór mijn trouwen, en ik heb er mij zeer goed bij bevonden, zeer goed; als ambtenaar meen ik natuurlijk, voor mijn vak. Zwarte kinderen? Gekheid. Ik heb *mijn bijlaag* altijd deze les voorgehouden, dat - Bij dit gedeelte zijner beschouwingen gekomen, plagt Koker met een breeden lach om den mond *een platte maar een goede* ten beste te geven, die in de residentie vermaard is geworden.’

De controleur of adsistent-resident Dalhuys in de Padangsche Bovenlanden heeft, in het huwlijk met eene hollandsche vriendin zijner jeugd, bittere ondervindingen opgedaan, en leeft thans, uit baloorigheid, met eene jonge en schoone Niassche vrouw. ‘Hoe,’ vraagt hij aan een vriend, die op de doorreis naar eene andere, nabijgelegen standplaats hem komt bezoeken, ‘hoe keur je mijn *Dulcinea*? Een knappe meid, niet waar? Zij is nog maar kort bij me. Vier weken geleden heb ik haar voorgangster, *die het met mijn staljongen hield*, de deur uitgetrapt.’

De Javaan Pa Simin is 's nachts de woning van een gehaat dorpshef binnengedrongen, dien hij van kant wil maken. Maar de man is afwezig: ‘Nu de loerah uit was, kon Pa Simin veilig stelen; geheel voor niets wilde hij den

gang toch niet gedaan hebben. Reeds had hij in het donker een paar sarongs ingerekend en wilde hij beproeven een kist, die in het middenvertrek stond, open te breken, toen de oude moeder van den loerah, die eenige schreden verder sliep, maar als alle oude vrouwen, slechts met één oog en een waakzaam oor, eensklaps een vervaarlijk hulpgeschreeuw aanhief. Een oogenblik dacht Pa Simin er aan *om het wijf de hersens in te slaan*, maar in het volgende bezon hij zich en stoof, met de gestolen sarongs in de eene en zijn ontbloot kapmes in de andere hand, naar buiten.'

Ik behoef noch te verzekeren dat de auteur uit overtuiging dus schrijft, noch deze aanhalingen te vermenigvuldigen. Elk lezer stemt toe dat zoo dergelijke trekken waarde hebben voor de indische taal-, land- en volkenkunde, de kunst daarentegen er niets mede aanvangen kan. Evenmin als met het javaansche jongentje (uit de reeds genoemde lotgevallen van Pa Simin) dat een ongehoorzamen witten karbouw toeroept: 'Kom mee, hond, stijve krompoot! Ik wou, dat de kop van je moer opensprong, smerige, witte pens!' De litteratuur, welke zulke indische schetsen geeft, beweegt zich in eene wetenschappelijke misschien, maar zeker niet in eene litterarische rigting. Zij zal nooit onsterfelijk worden, als *Atala*.

Niet veel bruikbaar voor het doel is het europeesch element der indische wereld, door den heer Valette geschilderd. Wij maken de kennis eener bataviasche jonge dame met zoo weinig hart, dat, wanneer men in de societeit haar komt verhalen dat een harer aanbidders op Atjeh gesneuveld is, hij geen andere grafrede bekommt (zij is intusschen reeds de bruid van een kameraad) dan het geestelooze: 'Zeer zeker herinner ik mij mijnheer Reys; een lange blonde. Ik heb dikwijls met hem gedanst. Och! waart u er bij toen hij stierf?'

Een jonge mijn-ingenieur, ons voorgesteld als door en door een *gentleman*, vraagt moedwillig overplaatsing ten einde eene met den handschoen gehuwde jonge vrouw, die tegelijk met hem de reis naar Indie deed, op de plaats zelve en met voorbedachten rade tot overspel te gaan verleiden.

De koffijplanter Daalderman is een merkwaardig voorbeeld

van geestkracht en goedheid, maar de auteur wil (verklare die tegenstrijdigheid wie kan) dat wij Daalderman voor een prozamensch zullen houden; voor iemand wien het ‘aan gevoel voor natuurschoon en voor de poëzie der werkelijkheid ontbreekt.’

Zoo Daalderman het proza vertegenwoordigt, mag men vragen, wie in Indie doen het dan de poëzie? De pas aangekomenen, de baren, die brieven naar Holland schrijven over tweederlei soort van indische rijsttafel? De oudgasten, als resident Koker? De jonge tweede luitenants, de slagtoffers der kalverliefde? De handelswereld, van welke gezegd wordt dat zij den naam heeft ‘na drie faillieten *binnen* te zijn?’ Wij zouden het moeten gelooven, zoo wij niet wisten slechts met een valsche litterarische theorie te doen te hebben, die fotografie, exakte wetenschap, met kunst verwacht.

Schijnbaar tegen een bepaald boek en een bepaald schrijver gerigt, hebben deze aanmerkingen, in de pen gegeven door goede verwachting en persoonlijke genegenheid, veeleer eene algemeene dan eene bijzondere strekking. Aan den anderen kant betreft het verschil niet slechts eene kwestie van rigting, maar ook eene van praktijk.

Om hun doel te bereiken, zullen de heer Valette en de zijnen zich meer inspanning moeten getroosten, dan zij tot hiertoe deden. Zich eene veer op den hoed te steken; van eene school te heeten; te zeggen dat men van eene andere school *niet* is; is nog geen schrijver te zijn. Vooral het laatste is eene louter negatieve kracht.

Een boek als *Baren en Oudgasten* behoorde òf het werk te zijn van een jong vernuft, zoo buitengewoon dat de lezer, medegesleept door het geniale, aan niets bespeurde met eerstelingen te doen te hebben; òf en bij voorkeur, de langzaam gerijpte vrucht van een half menscheleven, gewijd aan studie, opmerken, en stijl. Alleen *zulke* indische schetsen kunnen als een getrouwen spiegel der indische wereld aangenomen worden.

1881.

Henry Rabusson.

Henry Rabusson. *Dans le monde*. Paris 1882.

Twee vermaarde fransche auteurs van de wereld, Edmond About en Ludovic Halévy, hebben, met tusschenpoozen en onafhankelijk van elkander, ieder eene poging aangewend feitelijk tegen het veldwinnend naturalisme te reageren. De een schreef te dien einde zijn *Roman d'un brave homme*, de andere zijn *Abbé Constantin*.

Ik noem deze novellisten auteurs van de wereld, omdat dit de beteekenis hunner daad bepaalt. Wanneer mannen der wetenschap of der kritiek tegen Zola en de zijnen in het strijdperk treden, dan vervullen zij slechts hunne roeping. Niemand verwacht dat de Académie des Sciences Morales *Nana* voorspreken zal. Een ieder vindt het natuurlijk dat de bekrooningskommissie der Académie Française *l'Assommoir* afwijst.

Een derde auteur van de wereld, de zich noemende Henry Rabusson, schrijver van den roman *Dans le monde*, is zeer onlangs de partij der heeren Halévy en About komen versterken; en ik ben slechts een echo van het algemeen gevoelen der Parijzenaren, wanneer ik zijn geschrift het merkwaardigste der drie noem.

Henry Rabusson wordt gezegd een jong officier bij het leger te zijn. De *Revue des Deux Mondes* zou niet ondanks zijne jeugd hare kolommen voor hem opengesteld hebben,

zoo hij niet, behalve een buitengewoon natuurlijk talent, goede orleanistische relatien bezat. *Dans le monde* is zijn litterarische eersteling, voor zoo ver men weet. Tot dit weinige bepaalt zich hetgeen vooralsnog omtrent den persoon des schrijvers verhaald of gegist werd.

Indien er onder mijne lezers gevonden worden die in de *Deux Mondes* Rabusson's roman aangetroffen en gevolgd hebben, dan zullen zij zich verwonderen dat men in Frankrijk dit verhaal als een korrektief van het naturalisme beschouwt. Ook mij zijn geabonneerden van het tijdschrift bekend, die met aan verontwaardiging grenzende bevreemding de redaktie eene plaats hebben zien verleenen aan deze losse geschiedenis.

Niettemin is het een feit dat de schrijver op meer dan één plaats Zola regtstreeks aanvalt, en het publiek daarin zoo veel smaak vindt dat, ondanks het uitgebreid debiet der *Revue*, waardoor de roman schijnen kon zijne eerste frischheid verloren te hebben, binnen weinige dagen negen of tien oplagen verkocht zijn.

Ik behoef niet nogmaals te herinneren dat men van de fransche zamenleving in het algemeen zich eene fantastische voorstelling vormt, wanneer men meent dat de door Rabusson geschilderde zeden *de* fransche zeden zijn. Zelfs niet in groote steden van den tweeden rang, als Bordeaux of Marseille, zou eene geschiedenis kunnen voorvallen als die van den jongen markies De Trémont en zijne jonge hertogin-weduwe d'Altenay. De tallooze eigenlijk gezegde provinciesteden niet eens medegerekend. Overal buiten Parijs wordt in Frankrijk op het leven der bijzondere personen streng toezigt gehouden. Nergens elders kan een jong mensch van de wereld nog zoo weinig aan den weg timmeren, of hij staat als een losbol bekend; eene gehuwde vrouw nog zoo weinig van zich doen spreken, of zij is *une femme perdue*. Omtrent de jonge meisjes verstaat zich dit van zelf. Zij zijn de ingetogenste en zedigste kleine wezens van den aardbodem. Hetgeen door haar en hare moeders *les manières anglaises* genoemd wordt (zóó ver strekt hare preutschheid zich uit) gaat voor het maximum der vrijpostigheid door en nadert de onzedelijkheid. Eene

jeugdige Française die zonder achtbaar geleide zich op de openbare straat vertoont, wordt voor een meisje zonder opvoeding gehouden; dan wel voor eene eigenwillige oude vrijster *in petto*, vastbesloten nimmer een huwelijk aan te gaan.

Wat betreft of het een voordeel is dat Parijs op den gemeenen regel eene uitzondering maakt, - voor de litteratuur ongetwijfeld. Eene letterkunde behoeft niet alleen talentvolle schrijvers, maar ook onbepaalde vrijheid; en de andere groote steden van Europa zijn, wat dit laatste betreft, eigenlijk provinciesteden. Het is nuttig en eene uitkomst dat onder de europesche wereldsteden er althans één gevonden worde waar, in de litteratuur, het schrikbewind der maatschappelijke huichelarij zich grenzen gesteld zie. Op elke duizend fransche belletristen is er misschien niet meer dan één die een nieuwen vorm scheidt of eene nieuwe ader ontgint; maar overal elders zou, tot schade der letteren, die éénling verstikt worden, terwijl hij te Parijs en dáár alleen tot zijn regt komt.

De *Revue des Deux-Mondes* handelt in het algemeen belang wanneer zij een verhaal opneemt dat overigens uit het oogpunt der zedigheid niet veel stichtelijker is dan eene vertelling van Lafontaine of van Boccaccio. Misschien verliest, misschien wint zij op die wijze abonnés: om het even. Zal het de algemeene beschaving welgaan, dan *moet* in zulk een tijdschrift een onmiskenbaar talent gelegenheid vinden zich te openbaren. Men is geen revue van twee werelddeelen, wanneer men mededoet aan het onderdrukken der uitingen van den geest. In genoeg andere landen (waar de fransche romans voor het overige, meestal als verboden vrucht en met schandelijke bijoogmerken, in grooten getale verslonden worden), in genoeg andere landen van Europa bestaat eene onzichtbare zedenpolitie wier tartufferie de goede litteratuur verhindert tot wasdom te komen en de slechtere nog slechter maakt. Frankrijk ten minste behoort te dien aanzien in de dienst der waarheid te blijven staan.

Doch ik dwaal van mijn onderwerp af. Mijne bedoeling was te wijzen op het boek van een eerstbeginnende die met geestdrift tegen het naturalisme opkomt; en ik schrijf een

pleidooi waaruit de lezer moet afleiden dat die nieuwling zelf een erge naturalist is.

Waarop wilde ik komen? Hierop, geloof ik, dat de fout van het naturalisme niet is het naturalisme te zijn, maar aan dogmatiek te doen en distinktie te kort te komen.

Met welk regt komen in naam der braafheid schrijvers als Halévy en About tegen Zola in verzet? Dit kan niemand begrijpen. Wanneer men, zelf jong zijnde, geschreven heeft *Les mariages de Paris*, geschreven heeft *Madelon*, geschreven heeft *Le nez d'un notaire* en *Le cas de monsieur Guérin*; wanneer men vijf werelddeelen heeft doen schaterlagchen om eene parodie als *La belle Hélène*; dan is men tegenover Zola zonder gezag. De ware overwinning op Zola is, toen Zola nog een knaap was, *La Grèce Contemporaine* en *Tolla* geschreven te hebben; toen Zola een man en regt vermaard geworden was, te zijn opgetreden met *Monsieur et Madame Cardinal*. Dit is eene soort van litteratuur die altijd jong zal blijven, altijd fransch, en tegen welke de poorten van het naturalisme nimmer iets wezenlijks vermogen zullen. In *L'abbé Constantin* daarentegen en in *Le roman d'un brave homme* kan ik niets dan paskwillen zien, even magteloos als talentvol. Hetzij men in den trant van About en Halévy de dogmatiek met zoethoutwater begiete, of op Zola's wijze kamerpotten over haar uitstorte, het blijft dogmatiek en vreemd aan de kunst.

Beter gewapend, vind ik, komt Henry Rabusson te voorschijn, die tegen Zola's bekomzamen wetenschappelijken en wijsgeerigen ernst zijn gevleugeld scepticisme, tegen Zola's stelselmatige onzindelijkheid zijne keurigheid overstelt, en, waar de ander slechts paardebloemen te plukken vindt, zich eene gardenia in het knoopsgat steekt. Het is dezelfde opregtheid, dezelfde waarheid, hier en ginds dezelfde naar het leven geteekende verdorvenheid; bevestiging van het eeuwenheugend kerkelijk leerstuk dat de mensch van nature een smeerpoots en, vrouw of man, de deugd in de meeste gevallen hem tegen de borst is. Doch dit alles wordt u voorgesteld als eene van zelf sprekende zaak, op den toon eener goed-

hartige en verschoonende belangstelling in de arme menschelijke natuur, niet zonder een heimelijk welgevallen in het bekoorlijke van sommige vormen des kwaads, en met aanwending van een vluggen, frisschen, opgewekten stijl.

Wat er van de lagere klassen der fransche zamenleving worden moet indien Zola, wat van de hogere en hoogste indien Rabusson gelijk heeft, die zwaartillende vraag kunnen wij laten rusten. Ik zeide reeds dat de fransche roman slechts sommige plaatselijke parijsche buitensporigheden schildert, en hij al zijne waarde ontleent aan de gelegenheid welke zulk eene wereldstad aanbiedt het buitensporige te betrappen in zijn kunstmatigen natuurstaat.

Kunstmatige natuurstaat is eene tegenstrijdige uitdrukking, maar die mij toeschijnt het verschijnsel waarover ik spreek tamelijk naauwkeurig te beschrijven. Stel voor de hoofdstad van Frankrijk de hoofdstad van Duitschland of Engeland in de plaats, en terstond is de bekoring verbroken. Er blijft niets dan de natuurstaat over, die alom dezelfde is en alom walgen doet.

Neem er de proef van, en geef *Dans le monde* ter lezing aan eene beschaafde hollandsche vrouw van middelbaren leeftijd. Houd u goed, wanneer zij wegens uwe onbeschaamdheid u eene *scène* maakt. Luister met aandacht naar hare bezwaren. Het zal u blijken dat zij het aanstootelijk verhaal van A. tot Z. uitgelezen, en alleen de wel wat te deugdzame ontkenning haar teleurgesteld heeft.

December 1882.

Uit en over Nederlandsch-Indie.

I

Toen de gereformeerde kerkeraad van Batavia in 1574 bij de provinciale synode van Noord-Holland klaagde over het onvoldoend inkomen der predikanten op Java, op Ambon, op Ceylon, overal, toen antwoordde de synode in het moederland:

‘dat de meening alsof de armoede der predikanten in Indie strekken zou ten nadeele van den heiligen dienst en de voortplanting van het Evangelie, wordt gelogenstraft door het voorbeeld van den Zaligmaker en de Apostelen, wier dienst, hoe veracht en armoedig naar de wereld, echter zeer gezegend en voorspoedig was geweest;

dat het de predikanten in Indie niet voegde, bezorgd te zijn voor den dag van morgen, die voor het zijne zorgen zou; en

dat hunne bewering dat de gewichtigste diensten het meest behoorden beloond te worden, niet kon worden toegepast op de dienaren van het Koningrijk van Christus, naardien hun loon voor getrouwe diensten, door 's Heeren genade, naar zijne toezegging, groot zou zijn in de hemelen.’

Dit is één der vele sprekende kleine trekken uit het omvangrijk werk dat door den heer Van Troostenburg de Bruyn, laatstelijk predikant te Batavia, aan de oude geschiedenis der hervormde kerk in Indie gewijd is. *De Hervormde Kerk in Nederlandsch Oost-Indie, onder de Oost-Indische Compagnie (1602-1795)* Arnhem, 1884.

Wij glimlagchen onwillekeurig om dat antwoord der Noord-Hollandsche synode. In stilte juichen wij het toe. Zoo kregen, denken wij, de predikanten te Batavia en elders in den Archipel, die iederen Zondag aan hun medemenschen de nietigheid van het ondermaansche en de hooge waarde der toekomstige zaligheid verkondigden, zoo kregen zij hunne trekken thuis. Het was hun verdiende loon, zelf aldus op hunne beurt naar het Jenseits verwezen te worden.

Aan den anderen kant beklagen wij deze brave mannen, dat zij in het moederland zoo weinig troost vonden. De leden der Noord-Hollandsche synode hadden behooren te weten dat de sobere indische predikants-traktementen niet in verhouding stonden tot de kostbare indische levenswijze. De indische predikanten waren niet aangesteld om zendelingen in de woestijn te zijn, zich voedend met sprinkhanen en wilden honig. Zij behoorden het leven van ordelijke huisvaders en welonderwezen kamergeleerden te leiden; geen schulden te maken; aan hunne kinderen eene goede opvoeding te geven; gastvrijheid uit te oefenen; handreiking te doen aan de armen; den schijn van berooidheid en gierigheid te mijden.

Het is eene verdienste van het werk van den heer De Bruyn, en een onderpand van zijne historische waarde, dat men bij hem onder allerlei vormen telkens deze zelfde tegenstrijdigheid terugvindt; hetzelfde botsen van werkelijkheid en ideaal. De stelling der hervormde kerk in het Indie van weleer was valsch. Van die scheve verhouding moesten de predikanten den weerstuit ondervinden. Het kon niet anders.

Tot lof der Oost-Indische Compagnie moet gezegd worden dat in hare oudste oktroomen, in de oudste instruktien harer opperlandvoogden, van het verspreiden der gereformeerde godsdienst met geen woord gewaagd wordt. Eerst later, toen de Compagnie schoone winsten was gaan afwerpen, is in Nederland de overtuiging ontwaakt dat men, in ruil voor hunne producten ten behoeve der europesche markt, aan de volken van Azie het Evangelie behoorde te brengen.

Welk eene herschenschim! De indische landen, over welke de Compagnie heerschappij voerde, werden bewoond door

mohammedanen, door heidenen, de eenen monotheïsten, de anderen polytheïsten; en van dezen hadden sommigen gemeend zich verdienstelijk te maken toen zij door de Portugezen, die de Hollanders voorgeweest waren, zich tot het katholicisme hadden laten bekeeren.

Voor zoo ver die volken het christendom begrijpen konden, was het reeds door hen aangenomen. En nu kwam, met de nieuwe veroveraars, ook een nieuw christendom opdagen; zeer tot verbijstering van den inlander. De Portugezen, beweerden de Hollanders, waren domme roomschen, afgodediensers; en er bestond geen andere ware christelijke religie dan de religie van Kalvyn, vervat in de boeken van het Oude en het Nieuwe Testament en in den Heidelbergschen Katechismus.

De schier bovenmenselijke taak der gereformeerde predikanten, uit Nederland naar Indie gezonden, was: deze europesche theologie voor de aziatische breinen pasklaar te maken. Op Ceylon, op Formosa, in de Molukken, werden duizenden en tienduizenden door hen tot het kalvinisme bekeerd. Doch men behoeft niet te vragen hoe het met die wedergeboorte geschapen stond. Ondanks de loffelijkste pogingen tot vertalen van katechismus en bijbel in het tamiel, het formosaansch, het maleisch, bleef het aangenomen christendom een naamchristendom en de hervormde kerk eene legale fictie in den Archipel.

Gemeenten van Europeanen konden zich in Indie bijna niet vormen. Het europeesch publiek was niet talrijk genoeg, en niet genoeg onvermengd gereformeerd. De indo-europesche zamenleving telde te weinig schakeringen. Bijna geen europesche vrouwen van rang of beschaving. Slechts twee of drie klassen van mannen. Niets dan ambtenaren, niets dan militairen, dan schippers, dan matrozen. Eene gestadig van hier naar elders verhuizende maatschappij. Dit laatste in overeenstemming met de lotgevallen der predikanten zelf, die insgelijks van het eene naar het andere einde van den Archipel onophoudelijk verplaatst werden.

Voeg daar, in den boezem der europesche zamenleving,

het onvaderlandsche der indische zeden bij: de veelvuldige wilde huwelijken, het groot aantal onechte kinderen. Niets wat zoozeer indruischte tegen de kalvinistische tucht, door de predikanten vertegenwoordigd en vruchteloos gehandhaafd. Telkens als de bedienaren der godsdienst iets beproefden in te voeren wat naar zelfstandig kerkelijk leven zweemde, stuitten hunne pogingen op den onwil eener overheid die niet gedogen kon dat háre dienaren, alleen op grond van hun bijzonderen levenswandel, door den kerkeraad onbekwaam verklaard werden.

In September 1730 zou een der achtenswaardigste predikanten welke in de dagen der Oost-Indische Compagnie Batavia ooit gehad heeft, - Wilhelmus Hogerwaard, - na ruim volbragten diensttijd de terugreis naar Nederland aannemen. Hij hield eene afscheidsrede, en voegde daarin de bataviasche gemeente zijner dagen, onder meer de volgende liefelijkheden toe:

‘Twijfelt men er aan of al Uwe vaste leeraren zouden, indien zij konden, hetzelfde spoor als ik opslaan; daar zij nu, de een om zijn klimmende jaren, een ander om zijn vrouw en kinderen, een derde om andere redenen, dit voornemen staken, en, in deze holle dolle zee van India, met het kerkscheepken blijven slingeren en dobberen? De goddelijke voorzienigheid vergunt het mij, dat ik een einde mijnes dienst make, en onder Jehova's geheugen weder stevene naar dat lieve vrije vrije vrije Vaderland, daar men met ruste en vergenoeging zijn leven kan doorbrengen; daar het gemoed aan geen ketting ligt; daar men niet door pluimstrijken de Heilige waarheid behoeft te verbloemen en te kort te doen; dat Vaderland hetwelk zeer verre overtreft een land waar de liefde is als die van een zomervogel, verdwijnend en ons begevend zoo ras de warmte ophoudt, en waar den deugdzame wel mag toegeroepen worden gelijk er bij een profeet staat: Ga weg, en vlied in het land van Juda!’

Ziedaar een predikant met weinig geweten, zal men zeggen, en die getoond zou hebben een levendiger gevoel zijner roeping te bezitten, zoo hij, in plaats van heen te gaan, zich

aan de bekeering van zoovele zondaars was blijven wijden.

Tevens een man die van de genoemens, verbonden aan het leven in Nederland, zich een overspannen denkbeeld vormde.

Doch dat er uit Hogerwaard's onhartelijke taal een opregt beu-zijn spreekt, wie zal het ontkennen? Wij behooren mede te gevoelen met den apostel die gedurende eene reeks van jaren te vergeefs beproefd had rotsen te ploegen, en wij gelooven dat hij de waarheid zegt wanneer hij beweert slechts distelen geoogst te hebben.

De heer Troostenburg de Bruyn velt over de Oost-Indische Compagnie een scherp veroordeelend vonnis. Hij maakt tot de zijne de woorden van een ongenoemd schrijver onzer dagen, die gezegd heeft: 'Elke beschuldiging tegen den toestand der christenen op Java is eene beschuldiging tegen de regering'. Aan het slot eener zeer donkere schildering van het christelijk leven, in het Indie van weleer, lezen wij bij den heer De Bruyn: 'De grond van al de elende dier dagen moeten wij zoeken in de onzedelijke politiek der Oost-Indische Compagnie.'

Mij komt het voor dat het nuttiger zou geweest zijn te wijzen op de ongeschiktheid van het christendom in het algemeen (eene godsdienst kan uitnemende eigenschappen bezitten, zonder voor alle hemelstreken de beste te zijn), en van de hervormde kerk in het bijzonder.

Welke verheffing voor het gemoed of den geest kon de gereformeerde eeredienst de indo-europesche zamenleving aanbieden? De hervorming bouwde in het Oosten leelijke kerken, waar redenaars met weinig talent platgetreden waarheden verkondigden, en de gemeente een onwelluidend psalmgezag aanhief. De zamenleving was zoo klein dat de evangelieprediking, zoodra zij het veld der zedelijke gisping betrad, aanstonds in personaliteiten ontaardde.

Aan de volken van den Archipel kon het christendom niets brengen wat zij, onder een of anderen vorm, niet sedert lang bezaten. Daarbij was, in verhouding tot de millioenen wien men het Evangelie wilde verkondigen, het getal der predikanten belagchelijk gering.

Voor het overige heeft de heer Troostenburg de Bruyn

een boek geschreven dat naast de historische werken van De Jonge Jr. en van Prof. Veth eene plaats in alle nederlandsch-indische bibliotheken verdient. Vele jaren heeft hij moeten arbeiden om van overal bijeen te verzamelen hetgeen Hofstede's indische kerkgeschiedenis, uit het laatste vierdedeel der vorige eeuw, moest aanvullen, verbeteren, en bezielen met een nieuw leven.

II

De heer M.L. van Deventer schijnt eene tamelijke mistroostige wijsbegeerte der geschiedenis te verkondigen, wanneer hij in een voorberigt den lezer met andere woorden toevoegt: 'Verbaas u niet over het vele erbarmelijke dat ik ga verhalen. Het is nog maar de helft. Eerst over eenigen tijd zal ik u de wederhelft kunnen voorzetten. De schuld ligt niet aan mij. Ik vervolg en voltooi een boek dat *Opkomst* heet, en het eenige logische besluit van opkomst is Val'. Twaalfde en voorlaatste Deel van De Jonge Jr's *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indie*, uitgegeven en bewerkt door M.L. van Deventer. Den Haag, Martinus Nijhoff, 1884.

Uit mijn studentetijd herinner ik mij een leidsche kookjufvrouw die, toen mijne kameraden en ik op zekeren dag haar verweten sterke boter in onzen hutspot gedaan te hebben, ons zegevierend meende te wederleggen door den uitroep (voor het overige de zuivere waarheid): 'Hoe is het mogelijk, heeren? ik heb er nog een ton vol van!'

De heer Van Deventer heeft mij niet gezocht, maar ik hem. Geheel vrijwillig heb ik zijn boek mij aangeschaft. Indien hij een ton vol onsmakelijk nieuws over den ondergang der Oost-Indische Compagnie *in petto* heeft en zijne sterke boter mij niet aanstaat, dan heeft hij het regt mij naar andere en aptijtelijker gaarkeukens te verwijzen. Elk zijn meug.

Ook verdient zijne wijsbegeerte geen afkeuring in zichzelf. Toont iemand mij een wereldrijk, zeggende: 'Er staat geschreven dat deze grootheid eenmaal zal ondergaan; dit is

onvermijdelijk', dan vind ik dat uit de geschiedenis een en ander tot verdediging dier stelling kan aangevoerd worden. Indien Karthago noch Rome eeuwig geduurd hebben, waarom zou Engeland of Duitschland onsterfelijk zijn?

Maar wat ik niet begrijp is, hoe dezelfde auteur die op de ééne bladzijde betuigt in deze pessimistische zienswijze te deelen, met hetzelfde vertrouwen elders schrijven kan: 'Zou Nederland weder oprijzen uit den val, dien zijn gelukkiger engelsche mededinger hem in Azie bereid had, dan moest het leeren, wat de oude Compagnie steeds verzuimd had, mede te gaan met zijn tijd'.

Dit optimisme druischt niet alleen tegen de theorie van het noodlottig verband tusschen opkomst en val regtstreeks in, het wordt ook wederlegd door de feiten welke de schrijver boekstaaft.

De fout van den gouverneur-generaal Alting, van den directeur-generaal Siberg, van den kommissaris-generaal Nederburgh, van den resident Hogendorp, - was dat deze mannen en hunne bentgenooten niet wisten mede te gaan met den tijd? Zou alles terecht gekomen zijn, indien zij die gaaf bezeten hadden?

In geenen deele. De heer Van Deventer verhaalt ons, op grond van echte stukken, dat de gouverneur-generaal Alting en de directeur-generaal Siberg, in plaats van de belangen der Kolonie en der Compagnie voor te staan, openbare dieven waren en zij op de schandelijkste wijze, door handhaven van een stelsel van nepotisme, hunne wandaden poogden te bedekken. Hetgeen zij niet zelf stalen, lieten zij stelen door hunne neven, hunne zwagers, of hunne kameraden.

Hij schildert ons den kommissaris-generaal Nederburgh als een zwakhoofd en een ijdelruit. In plaats van die twee trouwelooze dienaren der Compagnie en van den Staat te ontmaskeren en te wederstaan, liet Nederburgh zich verleiden gemeene zaak met hen te maken en, zoo niet hun heler te worden, althans met hen zich te laten opnemen in een verderfelijik driemanschap.

Hogendorp wordt, tijdens hij te Soerabaya gezagvoerder

van den Oosthoek was, voorgesteld als eene smet der ambtenaarswereld; iemand die de inlandsche bevolking dwong tegen hooge prijzen zijne partikuliere handelsartikelen te koopen, en den kleinen man gewelddadig preste tot dienstnemen op zijne partikuliere schepen.

Het medegaan of niet-medegaan met den tijd was voor deze heeren een onverschillige zaak. De eenen waren patriotten, de anderen oranje-klanten; de eenen dweepten met Engeland, de anderen met de Republiek in Frankrijk. Allen zouden medegegaan zijn met den Duivel in persoon, zoo maar hunne eerezucht of hunne beurs daarbij hare rekening gevonden had.

Loffelijke pogingen worden door den heer Van Deventer aangewend om in den persoon van Alting's opvolger, den gouverneur-generaal Van Overstraten, ons een minder onwaardig vertegenwoordiger der Nederlanders uit dien tijd te doen aanschouwen. Dit onderwerp werd reeds eenige jaren geleden door Mr. P. Mijer behandeld; en al hetgeen deze toen tot Van Overstraten's eer gezegd heeft, vinden wij door den heer Van Deventer bevestigd.

Wat baat het echter? Deze witte raaf en brave gouverneur-generaal (niet zoo braaf, of hij was den knevelaar Hogendorp 'opregt genegen') was een behoudsman. Hij ging niet mede met den tijd. Hij voerde geen andere hervormingen in, dan zulke die met den tijdgeest niets te maken hadden.

Het medegaan met dezen, leert de geschiedenis, is in den regel eene daad van zwakheid. Men is alleen sterk, wanneer men aan de spits van den tijdgeest staat, en men hem weet aan te wenden als hefboom. In alle andere gevallen wordt er meer doorzigt of meer veerkracht vereischt om hem te dwarsboomen of tegen hem in te werken, dan om hem te volgen.

Indien Java nog heden het eigendom van Nederland is, dan komt dit niet doordat de Nederlanders in Indie allengs hetzelfde nieuwerwetsch bestuur hebben ingevoerd als de Engelschen in Hindostan of op Ceylon, maar doordat wij de kosten van het beheer der kolonie (140 à 150 millioen 's jaars) uit een belastingstelsel vinden, hetwelk sedert meer

dan honderd jaren door de staathuishoudkundigen van Engeland, van Frankrijk, van Nederland zelf, veroordeeld is. Neem dit middeneeuwsch belastingstelsel weg; verwijder deze daad van niet-medegaan; en binnen tien jaren zal de Maleische Archipel hebben opgehouden eene bezitting van Nederland te zijn.

De dwaling van den heer Van Deventer is....

Neen, zoo mag men niet spreken. Door de mildheid die hem, bij tachtig bladzijden tekst, weinig minder dan zeshonderd bladzijden onuitgegeven stukken deed voegen; door de vastheid en de gematigdheid van zijn oordeel bij het schiften; door het aanvullen eener schadelijke leemte in de algemeene kennis omtrent een weinig beoefend tijdvak onzer koloniale geschiedenis, heeft deze heer aanspraak verworven op den blijvenden dank van alle nederlandsche historici. Er is door hem een uitmuntend werk geleverd.

Doch wat zal ik zeggen? De nieuwere geschiedenis van Nederland en zijne overzeesche bezittingen kan vooralsnog niet geschreven worden. Er hebben te onzent geen omwentelingen van beteekenis plaats gehad, staatkundig of maatschappelijk. Wij zijn niet betrokken geweest in oorlogen waarmede in Azie of in Europa het evenwigt der Staten gemoeid was. Er zijn bij ons geen nieuwe instellingen ontstaan die geacht kunnen worden voor andere volken een wetgevend karakter te bezitten.

Alles gaat bij ons, sedert het aanbreken van den nieuweren tijd, een gelijkmatigen gang. Mits het hoofd van den nederlandschen Staat een vorst uit het huis van Oranje zij, komt het overige er niet veel op aan. De landvoogden van Nederlandsch-Indie wisselen elkander snel genoeg af; doch het ongewapend oog ziet geen onderscheid tusschen het bestuur van den eenen gouverneur-generaal en het bestuur van den anderen. Men gevoelt aan alles dat wij een tijdperk van berusting ingetreden zijn. Zelfs al begingen wij morgen een misslag, er zou niet veel kwaad bij wezen. Wij zouden er niemand door benadeelen dan onze eigen nationaliteit.

Vandaar dat onze geschiedschrijvers bij voorkeur den blik

naar het verleden wenden. Het eenige werk van beteekenis over de geschiedenis van Nederland na 1830 is dat van De Bosch Kemper, vijf deelen, en de levendigste bladzijden daarin zijn die welke op de leidsche oneenigheden over het Huiszittenhuis betrekking hebben, V 396 vgg. Onze nieuwere geschiedenis trekt hen niet aan, de koloniale zoomin als die van het moederland. Zij volgen het voorbeeld van hen die zich aan de studie der nederlandsche letteren wijden.

Er bestaat geen enkel boeiend geschrift over onze nieuwe litteratuur in haar geheelen omvang; en wij gevoelen bij instinkt dat zulk een boek niet bestaan kan, omdat ons volk in de 19de eeuw geen letterkundigen heeft voortgebracht wier werken, door overvloed van nieuwe denkbeelden of oorspronkelijkheid van schoone vormen, de stof zouden kunnen leveren. Al de beste boefenaars onzer letteren zijn oudheidkundigen, werkmakend van onze midden-eeuwen of van onze 17de eeuw.

Maar de oudheid is niet onuitputtelijk; en ligt verliezen oudheidkundigen, die niettemin aan hare ontginning al hun tijd en hunne krachten besteden, het oorspronkelijk doel uit het oog. Zij gaan het als hunne levenstaak beschouwen oude zaken aan het licht te brengen, niet omdat deze belangrijk of eervol, maar enkel omdat zij oud zijn. Zij kunnen niet scheiden, zelfs niet van eene uitgegraven mijn. Ook het afval bezit voor hen zekere aantrekkingskracht. Zij worden vodderapers der litteratuur.

Evenzoo ongeveer de heer Van Deventer, op een ander gebied. Mijne verbeelding tooit hem onwillekeurig met de afgedragen kleedingstukken van een bejaard man uit het volk. Zijne jas en zijne broek zitten vol vlekken en scheuren, en zijne gapende schoenen lagchen als een boer met kiespijn. Het is avond, en ik bevind dat aan de voorzijde van zijn gedeukten hoed een ontstoken lantarentje bevestigd is. Het bovenlijf voorover, de oogen naar den grond, dwaalt hij in dat onaanzienlijk kostuum door de straten der groote stad. Telkens als hij bij een hoekhuis een veelbelovenden hoop vaagsel aan-

treft, houdt hij een oogenblik stand. Hetzij zijn lip zich minachtend krult, of eene blijde verwachting zijn oog doet vonkelen, hij verrigt zijn werk. Men is voderaper of men is het niet; er moet gekozen of gedeeld worden. Ik zie beweging komen in de mand op zijn rug; met zijn haakstok zie ik hem woelen in den hoop. De stapel wordt omvergehaald; en zoo vaak de haak een lapje katoen of linnen ontmoet, een kluitje met nog een weinig vel over het been, wipt eene geoefende hand het armoedig voorwerp over den schouder in de korf. Het nachtwerk is volbragt; het schamel stuk brood met eere verdiend.

Ongetwijfeld komt op deze wijze geschiedenis tot stand. Iemand die uit koloniale archieven vijftenzestig oorspronkelijke stukken uitgeeft, allen betrekking hebbend op één tijdvak van slechts twintig jaren, *is* een geschiedvorscher. Maar zoo onder de personen waarmede hij zich bezighoudt schier niemand onze aandacht verdient? Zoo voor de eer hunner nagedachtenis het te wenschen ware geweest hen te laten rusten? Zoo de besten door de omstandigheden met magteloosheid geslagen waren?

III

Voorloopig kan men het werk van den heer Piepers enkel uit een litterarisch oogpunt beoordeelen. *Macht tegen Recht*. De vervolging der Justitie in Nederlandsch-Indie, toegelicht door Mr. M.C. Piepers. Batavia, H.M. van Dorp en Co., 1884. De schijver stelt zich voor te bewijzen dat de regterlijke magt in Nederlandsch-Indie verongelijkt wordt door de administratieve. Om zijn pleidooi te winnen, moet hij eene reeks feiten aanvoeren waaruit blijken kan dat dit werkelijk geschiedt. Maar het tweede gedeelte van zijn boek, waarin die feiten eene voorname plaats moeten innemen, is nog niet verschenen: voor zoover althans mijne wetenschap reikt. Wij staan voor een onvoltooid betoog.

Ik ben echter niet van meening dat de lezers in uitge-

breiden kring daarbij veel verliezen. Het groote publiek stelt in twistgedingen als het door den heer Piepers geopende geen belang. Het beschouwt den schrijver als een gezworene die uitspraak doet in zijne eigen zaak. *Vous êtes orfèvre, monsieur Josse!* Gij zoudt van de administratieve magt in Indie minder kwaad zeggen, indien gij niet zelf deel uitmaaktet van de magistratuur. Er schijnt broodnijd in het spel.

En is dit niet inderdaad de taal van het gezond verstand? Sedert lang zou de heer Piepers de indische staatsdienst verlaten hebben, indien de indische Staat zoo verachtelijk was als hij beweert. Hij zou onder zulk een gouvernement noch advocaat-generaal willen zijn, noch eene andere openbare betrekking willen bekleeden, welke ook. Een wezenlijk ernstig man, keurig van smaak, eet niet uit zulke ruiven.

Hoe goedhartig, aan den anderen kant, hoe lankmoedig en *bon-prince* is het nederlandsch-indisch gouvernement, dat het, zonder bijten, zonder blaffen, zonder zelfs te dreigen of de tanden te laten zien, door een zijner eigen ondergeschikten zich op die wijze den mantel laat uitvegen! De heer Piepers moge honderdmaal herhalen dat de toestand op Javade toestand van Turkije en van Rusland is, hij vergist zich. In plaats van hem naar een ander Siberie of een ander Klein-Azie te bannen, laat de regering te Batavia hem rustig zijne funktien waarnemen. Niemand legt hem eene stroobreedte in den weg. Op zijn tijd zal hij directeur van Justitie, prokureur-generaal, voorzitter der vereenigde Hoven worden. Hij staat reeds op de voordragt voor ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Maar amusant is hij bijwijlen; en meer dan één satiriek reisbeschrijver der toekomst, durf ik voorspellen, zal hem de kunst afzien smakelijke anekdoten op te dissen omtrent het leven der Nederlanders in den Archipel. Te dien aanzien is hij een tweede Valentyn.

Wij zijn in het binnenland van Java, ter hoofdplaats eener residentie, en het is zondagochtend. De resident zal, omstuwd door zijne echtvriendin en door verschillende dochters, gehuwde en ongehuwde, de openbare godsdienstoefening gaan bijwonen.

Hij is protestant. Alle fatsoenlijke residenten in Nederlandsch-Indie zijn protestant.

Er heeft eene konferentie plaats gehad tusschen hem en den koster. Aan dezen is door hem daags te voren bevel gegeven eene extra rij stoelen te plaatsen vooraan, in de onmiddellijke nabijheid van den kansel, ten behoeve der dames van het groote huis. De koster heeft aan die opdracht voldaan.

Daar nadert het uur der gewijde afzondering, en treedt de kerk binnen - de vrouw van den landraad-voorzitter. De landraad-voorzitter en zijne vrouw zijn protestant, gelijk alle fatsoenlijke landraad-voorzitters in Nederlandsch-Indie.

De dame bemerkt dat er in het heiligdom zich meer stoelen bevinden dan gewoonlijk; en daar zij wat hardhoorig is, of alleen omdat zij een hoog hartje met zich omdraagt, neemt zij plaats op de voorste rij. Trouwens, zij heeft er het rijk alleen. De residentsvrouw en hare dochters moeten aan haar toilet de laatste hand nog leggen.

Maar eindelijk verschijnen ook zij, begeleid door den resident, en vinden één der voor haar bestemde zetels ingenomen door de vermetele voorzittersvrouw.

Zij koken inwendig, en de resident kookt met haar mede. Alleen uit eerbied voor God en zijn gebod houdt hij zich in. De dag noch de plaats gedogen dat hij spreke. Maar bij de eerste gelegenheid, in den loop der week, valt hij tegen den landraad-voorzitter uit, en verwijt hem majesteitsschennis. Er volgt eene warme woordewisseling. De resident dient zijn beklag te Batavia in. Eerlang wordt de landraad-voorzitter overgeplaatst. Magt tegen regt!

Van zulke trekken vloeit, voor iemand die tusschen de regels weet te lezen, het boek van den heer Piepers over. Op hetzelfde oogenblik dat hij, schier trillend van verontwaardiging, over de wandaden der ambtenaren en hoofdambtenaren bij het binnenlandsch bestuur uitweidt, doet hij zijns ondanks u genoegelijk schudden in uw stoel.

‘In mijne jeugd,’ verhaalt hij, ‘heb ik nog wel eens op de kermis een hollandsch straatpubliek zich om den zoogenaamden dans van een goed gemuilbanden en geketenden

beer zien vrolijk maken. Maar ik betwijfel het zeer of die zelfde lieden even hartelijk zouden hebben gelagchen, wanneer zij eens in het bosch een ongemuilbanden en ongeketenden beer waren tegengekomen, en dien ook op hunne nadering zich op de achterpooten hadden zien oprigten en den kop heen en weer bewegen! In Nederland hebben de nieuwste staatsinstellingen en zeden de vroegere aanmatigheden van sommige standen zoo gemuilband en geketend, dat zij weinig gevaar meer aanbieden, en men er veilig mede spotten kan als zich soms daarvan nog het een of ander overblijfsel voordoet. Maar in Indie nog niet. Daar loopen die groote gevaarlijke roofdieren nog los rond, en is hunne ontmoeting lang niet om te lagchen. Daar eischt het algemeen belang dat men maatregelen neme om ze uit te roeijen of onschadelijk te maken.'

De schrijver heeft, naar men ziet, door zijn langdurig verblijf in Indie en door al zijne aandacht te zeer aan één onderwerp te wijden, hetgeen voor het overige een gewoon koloniaal verschijnsel is, bij het beoordeelen der menschen en der dingen het gevoel van het betrekkelijke verloren. Zichzelf vergroot hij onbewust en onwillekeurig, wanneer hij in drie motto's op zijn titelblad Cicero, Luther, en Jan Pietersz Coen, als zijne voorgangers noemt. Hij verkeert te goeder trouw in den waan, een hoofdstuk der wereldgeschiedenis te schrijven. Evenzoo vergroot hij de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur. Gevaarlijke roofdieren worden bij hem deze mannen, tegen wie hij in den grond der zaak geen andere grief weet aan te voeren dan dat zij, in het algemeen belang en als mannen van eer, zich gehouden achten zeker belastingstelsel te helpen handhaven voor welks uitvinding zij niet verantwoordelijk zijn.

Zelfs van Multatuli maakt hij uit dien hoofde eene karikatuur. 'Deze merkwaardige man en oud-assistent-resident,' zegt hij, 'is in zijne denkbeelden op het gebied der staatkunde een type van den ambtenaar van het binnenlandsch bestuur. Men leze zijn sentimentele Saïdjah-ophemeling van den Javaan in den *Max Havelaar*; zijne antipathie tegen europesche partikuliere ondernemers in zijne brochure *Over vrijen*

arbeid. Men lette op zijne geringe wetenschappelijke kennis, overal bloot komende, en zijne driestheid om desniettemin op elk gebied openlijk mede te spreken, over elk onderwerp een oordeel te durven uitbrengen, de gevolgen van het jaren lang adviseren als besturend ambtenaar over alle mogelijke onderwerpen zonder daarvan ooit iets gehoord te hebben; van het uitoefenen van regtsmagt, politie, en wat niet al, zonder er het geringste verstand van te bezitten. Is het wonder dat, wanneer men zoolang zijn uitgebroeide uilen steeds gewild ziet, men die eindelijk voor valken gaat houden? Men denke vooral aan Multatuli's averegtsche begrippen omtrent staatsregt en vorstepligt; hoe hij, den regtstaat in geen deele kunnende vatten, zich geen hooger vorm van bestuur kan voorstellen dan het zoogenaamd vaderlijk despotisme, dat namelijk wat steeds het streven is der indische hoofden van bestuur; en hoe hij de persoonlijke bemoeienis van den vorst met het bijzonder leven der burgers, gelijk die der koningin in *De Vorstenschool*, eene vorstedeugd van den tegenwoordigen tijd acht. Men merke zijne sterke neiging tot despotisme op, onder anderen waar hij zichzelf aan eene werklieden-vereeniging als dictator der Nederlandsche Commune aanbeveelt; zijne neiging tot willekeur, zich openbarende in voortdurenden strijd tegen alle regt en wet, in heftigen haat tegen hare beoefenaars en verdedigers, de juristen. En men vergete daarbij vooral niet, dat overmoedige aanmatigende standpunt op te letten, door hem altijd en overal ingenomen, wat steeds elke aanraking met hem onmogelijk maakte, tenzij men genegen was hem te naderen met de meeste onderdanigheid als den Hoog Verheven Meester, den Toewan Besar. In al die trekken ziet men het typisch indisch hoofd van bestuur. Men bedenke dan eens hoe bezwaarlijk de omgang (tenzij als onderworpene) met zulke personen moet zijn in Indie, wanneer zij nog daarbij groote magt bezitten en niet de schitterende eigenschappen die bij een Multatuli nog zoo veel door de vingers doen zien!

Zoo spreken over elkander, nog bij hun leven, de staatkundige hervormers. De beste eeretitel van den heer Piepers is,

dat zijn *Magt tegen Regt* eenigzins als een vervolg op *Max Havelaar* beschouwd kan worden. Een jonger geslacht zal het nieuwe boek teregt eene zelfstandige tweede uitgaaf van het oudere noemen. De schrijver denkt er anders over. Onvoldaan dat Multatuli in Nederland reeds opgegeten was door Van Vloten, kluift hij in Indie hem nog eens na; niet bedenkend dat ongetwijfeld de knaap reeds geboren is, die eerlang op soortgelijke wijze te gast zal gaan aan hem zelf.

Doch laat ons eindigen met eene aanhaling die den schrijver in alle opzigten tot eer verstrekt. Het is de beste bladzijde uit zijn boek, misschien, en ik maak hem een kompliment wanneer ik er bijvoeg dat zij niet van hem, maar van Cervantes is. Aan hem behoort de verdienste der keus. Den lezer de beslissing of ik regt had te beweren dat litterarische deugden *Magt tegen Regt* niet vreemd zijn.

‘Ik heb nog voor weinige jaren gezien,’ verhaalt de schrijver, ‘dat een jong aspirant-kontroleur, die op eene binnenlandsche plaats op Java aan den assistent-resident toegevoegd en bij dezen in de leer was, elken Chinees, die zijn onaanzienlijk nog achter een muur verscholen huisje in eene achterbuurt voorbijging, door zijn oppasser (politie-agent) deed terugroepen en dwingen den hoed af te nemen.

Toen de assistent-resident het vernam was er echter geen spraak van eene vermaning. Hij lachte er eenvoudig om; beschouwde het vermoedelijk als een noodzakelijke oefening. Zoo ziet men de kat hare jongen met levende muizen laten spelen.

Zou het niet wenschelijker wezen, en meer voor de toekomst beloven, indien die leiding wat anders ware, en hun bij den aanvang hunner carrière lessen werden ingeprent als die Cervantes reeds wist dat voor besturende ambtenaren noodig waren, en hij dan ook Don Quijote de la Mancha zijnen schildknaap Sancho Panza met nadruk laat voorhouden toen deze tot gouverneur van een eiland was aangesteld?’

En nu volgen eenige dier lessen:

‘Zoo gij bijgeval weduwnaar wordt en aan hertrouwen denkt, Sancho, kies dan geen vrouw die u tot hoek en hen-

gelstok dient, voor hetgeen gij zelf kwanswijs niet aanneemt; want voorwaar zeg ik u, van al hetgeen de vrouw eens regters opsteekt zal in de algemeene residentie hier namaals de man rekenschap moeten geven.

Laat u nooit leiden door de wet van het schipperen. Zij pleegt den meesten opgang te maken bij onwetenden die zichzelf voor schrandere houden.

Laten de tranen der armen meer medelijden bij u vinden, maar niet meer regt, dan de inlichtingen der rijken.

Buigt gij soms de roede der regtvaardigheid, laat het niet zijn met het gewigt der gift, maar van het mededogen.

Moet gij uitspraak doen in het geding van een persoonlijken vijand, wend dan uwe gedachten van uwe belediging af en vestig ze enkel op de waarheid van het geval.

Komt soms eene schoone vrouw u om regt vragen, keer uwe oogen van hare tranen en uwe ooren van hare smeekingen, en onderzoek rustig de zaak zelf. Anders loopt uwe rede gevaar te verdrinken in hare tranen, en uw karakter in hare zuchten.

Dien gij kastijden moet met daden, mishandel dien niet daarenboven met woorden; want den ongelukkige is de pijn der straf genoeg, zonder dat er beledigingen bijkomen.'

De heer Piepers besluit dit vernuftig citaat met de woorden: 'Waarlijk, die lessen zouden zeer velen der indische besturende ambtenaren nog wel eens mogen overdenken. Maar, helaas, men heeft in den indischen staatstoestand haast het regt, hem die op hare behartiging aandringt Don Quijoterie te verwijten.'

Wij begrijpen die verzuchting, maar beamen haar niet. Nergens in den Nederlandsch-Indischen Archipel wordt een ambtenaar van beteekenis aangetroffen, die de voorschriften van den Ingenioso Hidalgo niet gaarne van hem over- en ter harte neemt.

1885.

Nieuwe Hollandsche letteren.

I

Van al degenen die tot heden dusgenaamde premien voor het *Nieuws van den Dag* schreven, schijnt De Veer mij toe het gelukkigst geslaagd te zijn, of althans het beste deel gekozen te hebben.

Het *Nieuws van den Dag* is eene bloeiende populaire courant. Ten einde konkurrentie te voorkomen, of opkomende konkurrentien te matigen, brengt de bekwame en schrandere uitgever ieder jaar een vrij aanzienlijk offer, bestaande in een voor zijne onderneming opzettelijk vervaardigd boek dat zijne abonnés zich bij hem kunnen aanschaffen voor den spotprijs van vijf en twintig centen. Tevens biedt hij den schrijvers zijner keus het hoogste honorarium dat in de tegenwoordige omstandigheden, bij welken nederlandschen uitgever het zij, voor een nederlandsch auteur te bekomen is.

Het gevolg is...

Het is in de eerste plaats dat de uitgever van het *Nieuws van den Dag* bij zijne intekenaren doorgaat voor een royaal man, vriend van leven en laten leven. Niet hij haalt de geabonneerden het vel over de ooren. In den vorm van een boek staat hij hun een aandeel in zijne winst af. En ten einde hunne kieschheid niet te kwetsen, laat hij hen voor dat boek eene kleinigheid betalen. Om het te bezitten, moeten

zij waardig zijn het te bezitten. Zij moeten er iets voor overhebben, hoe weinig het zij. Ook mogen zij niet in den waan gebragt worden dat het geld hem op den rug groeit. Zij behooren den indruk te ontvangen dat hetgeen hij voor hen doet het aldernaaste is wat door een uitgever, zal hij niet te gronde gaan, met mogelijkheid gedaan kan worden. Het naaste? neen, goede menschen, het aldernaaste!

Natuurlijk moet de welvaart van het *Nieuws van den Dag* ook nog aan andere oorzaken toegeschreven worden. Ik bedoel alleen te zeggen dat die premien het hare bijdragen om de oplaag van het blad ieder jaar te doen toenemen, en de heer Funke goed aangeschreven staat, niet alleen bij het publiek, maar ook bij de auteurs. De uitgever Funke, in den bloei zijner jaren, leefde toen nog. Gaarne betaal ik hem hier den tol der herinnering. Hij was de eerste die, door het bezorgen eener goedkoope uitgaaf mijner *Litterarische Fantasien*, mij een ruimen kring van lezers opende; ruimer dan ik zonder hem toen gevonden zou hebben.

Toch is er eene schaduwzijde. Wanneer gij, in zulk een klein land als Nederland, van een werk dat drie of vier gulden behoorde te kosten, tien- of twaalfduizend exemplaren tegelijk verkrijgbaar stelt voor een kwartje het stuk, dan pleegt gij een onbloedigen moord.

Het heet dat het boek niet in den handel is, en deze omstandigheid zijne waarde nog verhoogt. Dit is echter een smoesje. Tienduizend exemplaren, op één dag aan de markt gebragt voor bijna niemandal, vernietigen in Nederland de *valeur marchande* van het beste geschrift. Het door u uitgegevene is niet in den handel, om de eenvoudige reden dat de handel niet weten zou wat er mede aan te vangen. De vereeniging Oud Papier, welke tot stijving van den St. Pieterspenning boeken en couranten opkoopt en naar den molen zendt, is de eenige instelling welke door de premien van het *Nieuws van den Dag* wezenlijk gebaat wordt.

Herhaaldelijk en altijd te vergeefs heb ik in Nederland moeite laten doen eene dier premien uit vroeger jaren

magtig te worden. De tienduizend exemplaren zijn of spoorloos verdwenen, of hebben enkel hier en ginds eene herinnering achtergelaten op een of ander boekestalletje in de jodebuurten.

De laatste maal dat ik eene poging aanwendde was ik gelukkiger. Een mijner ongehuwde doopsgezinde vrienden te Amsterdam, wiens huishouding gedreven wordt door eene doopsgezinde keukenmeid, bemerkte op een schoonen dag dat zijne dienstbode geabonneerd was op het *Nieuws* en een volledig stel premien bezat. Mijn wensch werd haar kenbaar gemaakt; en, hetzij enkel uit goedhartigheid, hetzij omdat het denkbeeld hare bibliotheek tijdelijk naar Parijs te zien verhuizen haar zelfgevoel streelde, zij had de heuschheid mij hare verzameling in bruikleen af te staan. Wel mag men zeggen dat de mennonieten een hulpvaardig slag van lieden zijn.

Het was dit jaar niet voor het eerst dat de heer De Veer eene bijdrage voor de premien-reeks leverde. Sedert lang kent hij het klappen dier zweep, en ik onderstel dat juist eene veeljarige ondervinding hem geleerd heeft hoe men deze Aaltje bij den staart moet grijpen.

Waren de vier verhalen die hij ditmaal geeft *Moderne Schaduwbeelden*. Een viertal schetsen en verhalen door H. de Veer. - Amsterdam, G.L. Funke. - Premie van het *Nieuws van den Dag* 1885. alle vier even fraai, of met even veel zorg bewerkt, dan zou hij voor de nederlandsche dienstbodewereld, welke de voornaamste clientèle van het *Nieuws van den Dag* vormt, meer gedaan hebben dan van een schrijver van zijn rang billijkerwijs gevergd kan worden.

Aan den anderen kant moest hij zorg dragen de eer van het blad, van den uitgever, en van zijn eigen naam op te houden. De dienstboden mogten niet van hare meesters of meesteressen vernemen dat met de *Moderne Schaduwbeelden* de hand geligt was.

En ziedaar om welke reden er onder deze vier verhalen één gevonden wordt - het tweede in de rij, met het opschrift

Geen Rust, - dat mij toeschijnt alles te overtreffen wat ik van De Veer gelezen mag hebben. Zijne Mevrouw Daniels dunkt mij van de vrouwekarakters die hij tot hiertoe schilderde, - en voor een man is niets moeilijker dan het wèl teekenen eener vrouw, - het ongemeenste, het zielkundigste, het treffendste. De vereeniging Oud Papier mag doen wat zij wil, dit verhaal van De Veer, thans verzwolgen en opgeschreven voor eene vergetelheid van vele jaren, zal te eeniger tijd weder boven water komen.

II

Wanneer zal ik mijne schuld aan Italië kunnen afdoen? In een geschrift van matigen omvang, niet te dik, maar minder dun dan mijn wentelteefje *Van Napels naar Amsterdam*, zou ik eene geschiedenis der Italiaansche Renaissance willen zamenvatten, de lotgevallen der Staten vastknoopend aan die der letteren en der kunst. Geen andere leemte van het hooger onderwijs in Nederland is zoo voelbaar, dunkt mij, als het ontbreken van een afzonderlijken leerstoel voor dit tijdvak. Hetgeen door Nederland zelf in de 16de en de 17de eeuw voor de renaissance is bijgedragen bekomt eerst zin, en kan in zijne betrekkelijke waarde eerst goed gekend worden, wanneer men een blik heeft op de renaissance in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, bovenal in Italië zelf. Het zou een nuttig werk zijn, door het schrijven van een bruikbaar hollandsch boek over dit onderwerp, in afwachting dat de wetgever zijn plicht doe, eene hinderlijke gaping aan onze hoogeschole alvast eenigzins aan te vullen. In alle beschaafde landen gaat het zoo. Nieuwe leerstoelen aan de akademieën worden op den tegenstand der parlementen of de onverschilligheid der ministers van Onderwijs eerst veroverd nadat bijzondere personen aan de openbare meening den stoot gegeven hebben.

Doch wie wordt niet afgeschrikt door het vele voortreffelijke dat buiten Nederland, door de volken die ik noemde en welke in deze soort van studien op voorbeeldige wijs door

de Duitschers tot eigen inspanning geprikkeld werden, reeds geleverd is? Het is eene dier stoffen waaraan een nederlandsch auteur, ten einde den arbeid zijner voorgangers althans met éénige nieuwe bijdragen te verrijken, zijn geheele leven zou moeten wijden. Alleen reeds de litteratuur *over* het onderwerp (in zulke mate is men bij ons ten achter geraakt) vormt eene boekerij op zichzelf. En daar zouden dan nog bijkomen: de studie der talen en der litteraturen, de studie der historische bescheiden, de verifikatie der kunstwerken op de plaats zelf, door eigen aanschouwen. Om niet te zeggen dat men ten laatste in Nederland voor zulk een werk of geen uitgever vinden, of genoodzaakt zou zijn gedurende een reeks van jaren de onvermijdelijke kosten voor te schieten.

Daarom vergenoeg ik mij tegenwoordig, wanneer een Hollander over Italië en over de kunstwerken der italiaansche renaissance schrijft, met belangstelling kennis te nemen van zijn werk; en die berustende ingenomenheid vermeerderd nog indien de auteur, zooals het geval is met den schrijver wiens werkje nevens mij ligt, in Indië leeft en hij Italië, na een vlugtig bezoek tusschen twee verblijven op Java, beziet uit een half indisch, half nederlandsch oogpunt. *Door Italië. Reisherinneringen van een Indisch-Gast.* Haarlem, W. Gosler, 1885.

Wanneer Indischgast (zoo verstout ik mij hem te noemen omdat hijzelf zich zoo noemt en zijn ware naam mij niet bekend is), wanneer hij, aangemoedigd door den aftrek dien ik zijn eersteling toewensch en althans in Indië bijna als verzekerd durf voorspellen, wanneer hij weder de pen opneemt en een soortgelijk boek schrijft, - zoo vol toespelingen op historische feiten en personen, zoo vol aanhalingen uit litterarische werken, - dan moet hij, uit liefde voor zijne lezers en omdat de verscheidenheid zijner kundigheden overigens lof verdient, eer hij zijn handschrift naar Europa zendt een of ander algemeen woordenboek raadplegen en, zorgvuldiger dan ditmaal door hem gedaan is, zich voor vergissingen wachten.

In Taine's *Intelligence* wordt het menschelijk geheugen vergeleken bij het schellebord in een logement, - waar men, wanneer in kamer X aan het koord getrokken of op den elektrischen knop gedrukt wordt, eene met die kamer korresponderende letter naar voren ziet springen. Dit is een zeer aanschouwelijk en in vele opzigten getrouw beeld. Evenwel, ons geheugen speelt ons *somtijds* parten. De *sonnerie électrique* in ons brein is niet *altoos* in orde. Dan wel, al is het werktuig zelf gaaf genoeg, het kan gebeuren dat onze batterij zout te kort komt.

Het is niet goed den aanhef van eene der populairste *Iambes* van Barbier toe te schrijven aan Alfred de Musset (bladz. 34). Toen Milton te Florence een bezoek aan Galilei bragt was hij een beeldschoon jongeling, alles behalve blind (bladz. 156). Het is te kras den Heiligen Antonius der christelijke oudheid te verwarren met den Heiligen Antonius van Padua die ongeveer negen eeuwen later leefde (bladz. 37).

Doch, hoewel ik niet geloof dat deze aanmerkingen haarkloverijen zijn, het boekje van Indischgast laat zich des ondanks van het begin tot het einde aangenaam lezen. De schrijver boeit door de opregtheid zijner bewondering en de levendigheid zijner voorstelling. Hij heeft van de drie italiaansche hoofdsteden door hem bezocht - Napels, Rome, Florence, - veel genoten, en hij verstaat de kunst, door het inlasschen van schijnbare uitweidingen, den lezer tegen oververzadiging te beschermen. Het is bij hem niet altijd Italie voor, Italie na, al komt men, gelijk niet meer dan billijk is, ten slotte altijd in Italie terug.

Van zijn schrijftrant deel ik de volgende proef mede: 'Op zomersche dagen in een Hollandsch bosch of Geldersche heide is de *lady-paintress* - een effen japonnetje aan een boschrand, verschanst achter een enorm zonnescherm en door dorpskinderen begluurd, - geene zeldzaamheid. En het is mij niet regt duidelijk waarom in Indie dit veld van bezigheid nog geheel braak ligt, in een land waar de natuur zich waarlijk niet karig met voorbeelden betoont. Niemand zal verwachten in deze kolonie de dames Anna Roemers, Van

Schurman, of Tesschelschade te zien opduiken. Maar de transfusie van bloed uit het moederland is in de laatste jaren in deze volkplanting van dien aard geweest, dat men althans een kiem van leven had mogen verwachten. Is het omdat onder dezen hemel het teere plantje der kunst, een gewas van den kouden grond, niet aarden wil, - gelijk zoo vele liefhebberijen, in het moederland met hart en ziel aangehangen die hier wiskundig zeker aan verval van krachten bezwijken? En is deze doodelijke invloed van het Indisch leven, op alle kunst die hooger gaat dan dansmuziek, verhaalde kluchtspelen, en circus-voortooningen - is deze welligt de verklaring van den mythischen *oepas* boom met zijne doodelijke uitwasemingen, die wel door de dichters, maar nog door geen plantkundige ontdekt is?' (Bladz. 152, 153).

Lezeressen, die deze woorden onvriendelijk mogten vinden, worden gewaarschuwd dat het boekje er bevat welke nog onvriendelijker klinken. Doch wat zou dit? Indischgast ware geen goed Indischgast zoo hij niet op veel van het Indische en veel van het nederlandsche nu en dan een weinig knorde. Men moet hem dit ten goede houden. Indien zelfs de hollandsche schilderschool der 17de eeuw slechts binnen grenzen genade bij hem vindt, hoe zou het overige op zachtzinnige kritiek kunnen rekenen?

Bovendien is er in zijn wenk iets behartigenswaardigs. De jonge hollandsche vrouwen in Indie zouden er niet minder om zijn, zoo men, in een effen japonnetje en verschanst achter een zonnescerm, ook háár nu en dan aan een boschrand aantrof, bezig met het schetsen van een landschap. Zoo goed als zij den naam hebben begaafde musiciennes te zijn, zouden zij zich tot gelukkige aquarellisten kunnen vormen. Indischgast overdrijft schromelijk, wanneer hij doet opmerken dat men, in de geschiedenis der kunst, te vergeefs onder de vrouwen naar een evenknie van Rembrand of Rafael zoekt. Wat hamer, ook onder de mannen zijn de Rafaels en de Rembranden dun gezaaid! Maar, zooals de oudvrijer tot het jonge fransche boerinetje zeide: *Cela n'empêche pas le sentiment.*

III

De kronijkschrijver van het haagsche *Vaderland*, die zich Damas noemt en dezer dagen in boekformaat zijne bijdragen voor die courant van Maart 1884 tot Maart 1885 vereenigd de wereld inzond, *Haagsche Omtrekken*, door Damas. Haarlem, W. Gosler, 1885. spreekt ergens schertsenderwijs (bladz. 158) van een professor in de *incoherente wetenschappen*.

Hem zelf zou ik als een hoogleeraar van die soort willen aanduiden; met de bijvoeging dat incoherente wetenschappen mij even weinig vrees aanjagen of tegen de borst zijn, als de incoherente kunst der jonge parijsche schilders die dit bijvoeglijk naamwoord uitgevonden hebben. Met welgevallen herinner ik mij de geestige eerste tentoonstelling van werken dier heeren, en ik ken weinig hollandsche dagbladen die niet blijde mogten zijn *Omtrekken* van Damas te ontvangen.

Deze auteur schrijft eene enkele maal over poëzie, over kunst, over geschiedenis, over staatkundige voorvallen in het buitenland, en daar hij een bereisd man is, tehuis in de Kaapkolonie en in de Vereenigde-Staten gelijk te Parijs en te Brussel, deelt hij op dit laatste gebied somtijds belangwekkende bijzonderheden of opmerkingen mede.

Meestal echter heeft hij het over hygieine, over badhuizen, tramwegen, kongressen, vereenigingen van allerlei aard, en in het algemeen over maatschappelijke toestanden en verschijnselen die min of meer in verband staan met vakken als de staathuishoudkunde en de statistiek. Van den hak op den tak springend, toont hij in al deze onderwerpen levendig belang te stellen; en dit heeft hem op den luimigen inval gebracht, onderstel ik, zich te vergelijken bij iemand die incoherente wetenschappen doceert.

Ook zonder mijne aanbeveling zullen de *Haagsche Omtrekken* hun weg vinden. Ik kan volstaan met een paar opmerkingen over het genre van den schrijver, en over de wijs waarop hij van zijne vrijwillig aanvaarde taak zich kwijt.

In een opstel over *La Chronique* door Guy de Maupassant (dat ik niet ken) heeft Damas den *chroniqueur* ontmoedigend hooge eischen hooren stellen: 'De kroniekschrijver - nu niet in den zin van Melis Stoke, maar in den zin van Maupassant - moet meer *zetten* in zijn mars voeren dan diepte, meer invallen dan beschrijvend talent, meer kwinkslagen dan algemeene ideeën. De kroniek zelve moet kort zijn en geknot, vol fantasie, zonder geleidelijke overgangen. De onmisbaarste hoedanigheden van den kroniekschrijver zijn: goed humeur, luchtigheid, levendigheid, scherts, smaak. Hij behaagt vooral omdat hij aan de zaken de wending geeft van zijn intellect en den gloed zijner verbeelding, en omdat hij die zaken steeds volgens dezelfde - zijn eigen - methode beoordeelt, en ze in het licht van gedachtevormen stelt waaraan hij zijn getrouwen lezer gewend heeft. De kroniekschrijver bestaat slechts door de onmiddellijke gunst van het publiek. Hij moet steeds, of hij al trachte ze zoetjes in te palmen, dan wel ze deugdelijk te overtuigen, de uitverkorene zijner lezers zijn. Voor dat onophoudelijk streven heeft hij een meer dan gewone energie noodig, een onvermoeibaar gestel, en geest en tegenwoordigheid van geest zonder mate.' -

De ingenomenheid met zulke fransche modellen, op het oogenblik-zelf dat hij hen beschuldigt meer van hem te vergen dan hij zich ooit verbeeld heeft te kunnen leveren, is een van Damas' kenmerken. Hij citeert Albert Wolff noch Adrien Marx, doch begroet hen stilzwijgend als zijne eigenlijke meesters. Zijn 'gesoigneerd' hollandsch is kunstig vertaald fransch. Hij noemt de wraak *een spijs die koud gegeten moet worden* (bladz. 127). Hij spreekt over een belgisch parlementair redenaar die de plaats van Demosthenes inneemt, *zonder hem te doen vergeten* (bladz. 135). Hij herdrukt in een aanhangsel (bladz. 255 vgg.) twee opstellen die hij weleer met goed gevolg den parijschen *Figaro* aanbood: *Les Zoulous chez eux* en: *Boërs et Français*.

Iemand die voor eene haagsche courant haagsche omtrekken schrijft (schrijft met geweten bedoel ik, niet enkel met het

oogmerk eene of meer kolommen te vullen), zoo iemand heeft de keus tusschen twee methoden of manieren.

Ook de voornaamste steden in Nederland, kan hij redeneren, zijn provinciesteden of groote dorpen, en behebd met provinciale gebreken. Nieuwe denkbeelden en nieuwe instellingen dringen er eerst door wanneer zij eene halve eeuw oud zijn, doch worden er beschouwd alsof zij door de inwoners uitgevonden waren. Haar achteraan komen noemen die steden flink vooruitgaan, en, wil ik in zulk een *milieu* nuttig werkzaam zijn, dan moet ik, openlijk of bedekt en bij voorkeur bedekt (want ik mag mijne medeburgers niet noodeloos vernederen of op andere wijs hen mij tot vijanden maken), tegen dat vooroordeel aanhoudend strijdvoeren. Van mijne boeken en mijne wereldkennis, de laatste opgedaan door reizen, moet ik partij trekken, en hen gestadig onderhouden over de voordeelen van het leven in eigenlijk gezegde hoofdsteden. Hoe de wetenschappen en de kunsten daar bloeijen; hoe belangstellend men er kennis neemt van hetgeen elders voorvalt; hoe gek men er de kleingeestigheid en de persoonlijke ijdelheid vindt; hoe de talenten er zich moeten inspannen ten einde opgemerkt te worden. In één woord, de kronijkschrijver in mij zal niet slechts professor in de incoherente, maar in de vergelijkende incoherente wetenschappen moeten zijn. Ongemerkt zal hij telkens den klemtoon behooren te leggen op het belang dat, in den naam van ware beschaving, kleine maatschappijen er bij hebben de gevoelens van groote aan te kweeken, en hare eer te stellen in bijhouden, niet in nadoen.

De andere methode is de methode van Damas. Lang niet blind voor Den Haag's gebreken, maar Den Haag beminnend met eene bijna hartstogtelijke liefde, zoekt hij, telkens als hij tot zijn leedwezen zijne oude moeder eene wond heeft moeten toebrengen, in het buitenland of in Nederland-zelf naar een pleister. Zijn devies luidt (bladz. 236): 'Hier gaat men uit porren.' Maar hij port niet; hij vergoelijkt.

Den Haag is geen Dorado, dit zij zoo; maar, Amsterdam is ook niet alles (bladz. 49). De haagsche grachten stinken;

maar de open emmers waarin men te Fou-Tchéou, in China, de vuiligheid wegdraagt, ruiken nog wel zoo onaangenaam (bladz. 122). Door verschillende Hagens en verdere nederlandsche kleinstedelingen zijn indertijd kolossale gekheden over het aanleggen van spoorwegen gezegd; doch die gekheden, zij werden in Frankrijk overtroffen door een man als Thiers (bladz. 114). Er wordt in Den Haag bitter weinig staatkundig leven gevonden; maar voor het minst slaat men er elkander bij de stembus geen blaauwe oogen, zooals te Brussel en te Antwerpen de politieke partijen doen (bladz. 72). Het is zeker te bejammeren dat in Den Haag zoovele gedekoreerde generaals rondloopen, die geen ander kruid geroken hebben dan het losse van openbare schietoefeningen. Maar was het vóór 1864, vóór 1866, vóór 1870, ook niet zoo te Berlijn? ‘Nederland neemt een voorbeeld aan de pruissische strijdmagt die 50 jaren met het geweer aan den voet stond’ (bladz. 43). Het volapük, waarmede sommige Hagens zooveel ophebben, is eene *mauvaise plaisanterie*; maar ook het irokeesch is dit (bladz. 140). De haagsche oppassers stelen de lucifers en de sigaren hunner meesters, en dit is erg genoeg (bladz. 174); maar in de Vereenigde-Staten van Noord-Amerika is de algemeene korrupcie nog veel grooter (bladz. 27).

Indien Damas het bewijs heeft willen leveren dat men, ook in het hollandsch, fransche *chroniques* van letterkundige waarde schrijven kan, dan heeft hij het pleit gewonnen. Zijne opmerkingen zijn zoo vernuftig als het behoeft. Meer gemoed is niet noodig. De moeilijkheden der taal worden spelend overwonnen.

Doch zijn bijoogmerk, vind ik, heeft hij gemist. Wanneer ik Adrien Marx of Albert Wolff lees, dan ontvang ik den indruk dat de Franschen, niettegenstaande verschillende zouteloosheden, een aardig en prettig volk zijn. Parijs bewonder ik, en voel er mij weder jong worden. Ondanks mijne jaren leid ik er een tweede studenteleven. Damas daarentegen troost mij van de haagsche tekortkomingen enkel met soortgelijke of nog hinderlijker tekortkomingen elders. Zijne haagsche

wereld is een schrikbeeld. Om zijne eigen taal te spreken: zijn Abdera neemt de plaats van Athene in, maar zonder Athene te doen vergeten. In weerwil zijner hartelijke ingenomenheid met Den Haag ontbreekt bij hem die objektieve voorstelling van het goede of voortreffelijke, welke bij den lezer het verlangen zou moeten wekken in Den Haag te gaan wonen; of de neiging wortel doen schieten, boven andere europesche steden van middelbaren omvang, aan Den Haag de voorkeur te geven.

1885.

Aanhangsel.

[De schrijver is op de vraag betreffende Bilderdijks eerste huwelijk in een in 1873 geschreven artikel, sedert in deel IV der *Litterarische Fantasien* geplaatst, terug gekomen, naar aanleiding van de door Dr. Van Vloten openbaar gemaakte brieven, die de voorstelling in 1860 gegeven, geheel bevestigden. De vraag in hoeverre evenwel Mevr. Bilderdijk-Woesthoven schuld had aan de scheiding, lokte de tegenspraak van den heer Van Vloten uit; hierop doelt de volgende, in December 1873, gepubliceerde repliek:]

Gisteren bragt de mail mij hetzelfde nummer van den *Levensbode*, waaruit een hier verschijnend blad, tevens aan zijne lezers den heer Van Vloten als mede-arbeider voorstellend, bezig is een tegen mij gerigt artikel van dien schrijver over te nemen.

Dr. Van Vloten kan het niet op, dat ik zijn kommentaar bij de bekende brieven van Bilderdijk een requisitoir genoemd heb. Door mij is namelijk aangetoond, dat hij en Bilderdijks kleinzoon vruchteloos hebben beproefd, Mevrouw Bilderdijk-Woesthoven te rehabiliteren. Van het woord requisitoir, waarop de heer Van Vloten zoo veel nadruk legt, heb ik mij slechts éénmaal bediend; en wel in den aanhef van mijn opstel, waar ik de grieven noemde, welke al zoo tegen het publiceren dezer brieven konden aangevoerd worden. Ofschoon die grieven ook de mijne waren, heb ik er niet den geringsten ophef van gemaakt, mij bepalend tot een wenk en door den vorm, waarin ik mijne gedachte kleedde, de uitgevers zoo min mogelijk kwetsend.

Ik blijf er bij, dat de toeleg Bilderdijks eerste vrouw te regtvaardigen, niet geslaagd en dit eene voorname fout van het boek is. Immers volgens de voorrede levert de uitgave 'niet alleen meer bepaald een belangrijke bijdrage tot de volledige kennis van den mensch Bilderdijk,' maar heeft zij 'daarenboven ook ten doel, een gepleegd onrecht te herstellen.' Aan dat tweederlei oogmerk voldoet de publikatie niet. Ik heb er de overvloedige bevestiging in gevonden van hetgeen dertien jaren geleden door mij omtrent Bilderdijks verhouding tot zijne eerste vrouw aan het licht werd gebragt; doch ik heb er tevens uit geleerd, *que les deux ont fait la paire* en zij hem weinig te verwijten had.

Blijkbaar zijn Dr. Van Vloten's denkbeelden omtrent onpartijdigheid verschillend van de mijne. Wanneer hij zich tot taak heeft gesteld, in den persoon van Onno Zwier van Haren een lievelingsdichter te zuiveren, laat hij juist het stuk achterwege, waardoor Onno Zwier's onschuld meest van al onzeker wordt gemaakt. Dat kan ik niet goedkeuren.

Weinig anders is het met Van Vloten's ijver ten gunste van Mevr. Bilderdijk-Woesthoven gesteld. Naar mijne voorstelling - en met zekere gerustheid zie ik het betoog te gemoet, dat die opvatting onmenschkundig was - moet de bittere wortel van Bilderdijks rampzaligen eersten echt hierin gezocht worden, dat jufvrouw Woesthoven door hem verleid is en zich heeft laten verleiden; zoodat reeds weinige weken na de sluiting van het huwelijk diezelfde kleine Louize ter wereld kwam, aan welke de vader naderhand met zoo veel hooghartigheid de pligten onder het oog bragt, welke hare geboorte haar oplegde. 'Het is een huwelijk zonder wittebroodsweken geweest', schreef ik, 'geëindigd in wederzijdschen afkeer, gelijk het met een valsche vertoon van eerbaarheid werd aangevangen. Zeer mogelijk waren zij elkander reeds half moede, toen in het oog der wereld het hoogste geluk nog voor hen moest aanbreken. Jufvrouw Woesthoven te hebben moeten trouwen, die gedachte heeft er vast niet weinig toe bijgedragen om den van nature zoo ligtgeraakten Bilderdijk keer op keer te doen opstuiven. En zij, hoe zwak

moest zij zich gevoelen tegenover den man, die haar herinneren kon, zijne drift halverwege te gemoet te zijn gekomen?’

Heeft nu Dr. Van Vloten, met de onpartijdigheid van den geschiedschrijver, dit kapitale feit naar eisch doen uitkomen? Volstrekt niet. Als hij Bilderdijks laatsten brief vóór het huwelijk, dd. 16 Junij 1785, heeft medegedeeld (bladz. 151), gaat hij op bladz. 152 aldus voort: ‘Vijf dagen later greep de “echtviering” plaats, zoo “siddringvol” doch van “vreugde en teêr gevoel” alleen, door den dichter in zijne schoone verzen verheerlijkt, aan welke echter de naam *Kniedicht*, zoo min als de jaarteekening die hij ze bij de uitgave in 1808 gaf, naar regt en billijkheid toekomt.’

Verder - geen woord.

Waarna op bladz. 155, alsof er niets gebeurd was, de draad des verhaals aldus hervat wordt: ‘Den 5^{den} September 1785 schonk hem zijn gade, in zijn Louize Sibylle, van welke we later meer zullen hooren, zijne eerste huwelijksspruit.’

Ik vraag in gemoede, of waar zulke middelen zijn aangewend om Mevr. Bilderdijk-Woesthoven's schuld te verminderen, Dr. Van Vloten het regt had mij te berispen, die de eene helft van zijn boek een requisitoir, de andere helft een pleidooi genoemd heb?

Ook nu weder, in het pasverschenen nummer van den *Levensbode*, wordt over de feiten en cijfers, op welke mijne voorstelling gebouwd was, heengegleden. Nergens de geringste zinspeling op het gedwongen huwelijk; nergens één woord waaruit blijken kan, dat Dr. Van Vloten besef heeft van de plaats, welke die noodlottige gebeurtenis in het leven der echtelingen moet ingenomen hebben. Wat meer zegt, mij wordt verweten, wanneer ik Jufvr. Woesthoven den vurigen Bilderdijk halverwege te gemoet laat gaan, mijn voorbestemd slagtoffer eene uit de lucht gegrepen beschuldiging naar 't hoofd geslingerd (bladz. 426), en wanneer ik haar den val van Jufvr. Schweickhardt uit de verte laat zegenen, eene met de bekende feiten strijdige bewering (bladz. 427) te hebben voorgedragen.

Ik moet onderstellen, dat Dr. Van Vloten's veelvuldige bezigheden sedert hij de laatste proef van *Bilderdijks Eerste Huwelijk* korrigeerde, de herinnering aan den inhoud van dat geschrift min of meer bij hem hebben uitgewischt. Hijzelf was het, die op bladz. 261 en 262 aldaar ons verhaalde, dat Mevr. Bilderdijk, toen zij in Den Haag op Elius paste en haar man te Londen aan Jufvr. Schweickhardt het hof maakte, hem over die nieuwe *vriendschap en liefde* onderhouden, daarop eene *gulle zinspeling* gemaakt, elk *achterdochtig verwijt* gemeden, en eene *goedgunstige*, van *alle jaloerschheid vrije* gezindheid omtrent de jeugdige Londensche schoone aan den dag gelegd heeft. Precies mijn idee! mag ik hier Multatuli nazeggen. De maat van Dr. Van Vloten's eenvoudigheid heb ik niet te bepalen; en wanneer hij Mevr. Bilderdijk-Woesthoven beurtelings 'de goede vrouw,' de 'arme Katharina Rebekka,' de 'argelooze, van geenerlei kwaad bewuste huisvrouw' noemt, dan moet ik wel denken, dat hij dit ernstig meent. Doch mij en anderen zij het vergund, anders te oordeelen. Eene vrouw, die haar afwezigen echtgenoot schertsend voor eene minnares waarschuwt, geene achterdocht koestert en met eene van alle jaloerschheid vrije gezindheid vervuld is, - zulk eene vrouw kan, als die echtgenoot sedert drie jaren uit hare slaapkamer werd geweerd, nadat zij tot in het kraambed door hem mishandeld was, slechts wenschen, dat eene nieuwe 'vriendschap en liefde' haar van hem verlosse; en wordt die stille wensch bekroond, zoodat zij hem een proces wegens malicieuse desertie kan aandoen en zelve een ander huwelijk sluiten, dan is er niets vreemds in, dat zij hem naderhand, als hij in nood verkeert en zij in overvloed leeft, bankjes van f 100 of f 200 toezendt. Dit is eene tot hiertoe onbekend gebleven bijzonderheid, thans op gezag van Prof. Moll, die het van Ds. Broes had, door Dr. Van Vloten medegedeeld. *Levensbode*, bladz. 425. Veeleer paste die daad volkomen in het karakter van Katharina Rebekka, wie het nooit om iets anders te doen is geweest als om tot iederen prijs van haren Bilderdijk af te komen.

Dit sluit niet uit, dat er een andere tijd kan geweest zijn, toen Bilderdijk tot iederen prijs aan zich te verbinden, haar vurigste wensch was. Ernstig moet ik Dr. Van Vloten verzoeken, ook te dezen opzigte zijne jongste uitspraak terug te nemen. Hij herleze den 7^{den} minnebrief (bladz. 39), en hij zal zien, dat de personen, bij welke Jufvr. Woesthoven te 's Hage inwoonde, haar 21 Mei 1784 eene scène hebben gemaakt, omdat Bilderdijk te druk bij haar aan huis kwam; den 11^{den} minnebrief (bladz. 45), en het zal hem te binnen schieten, dat Jufvr. Woesthoven aan Bilderdijk 2 Junij een bezoek bragt op zijne kamers, waar zij, zooals hij het noemt, hem 'lieve potsjens' speelde; den 15^{den} minnebrief (bladz. 49), en welligt wordt het hem duidelijk, hoe Bilderdijk nog op 11 Junij zich beroemen kon, zijne brandende drift te hebben in band geslagen, ondanks hij aan Odilde's zijde 'den schoonsten nacht zijn levens' had gesleten. Mij dunkt, waar reeds in Junij van het eene jaar zulk eene intimiteit bestond, daar kon het schier niet anders of in Junij van het volgende moest (*tant va la cruche à l'eau qu'à la fin elle s'emplit*) in allerijl het huwlijk voltrokken worden; en zelfs Dr. Van Vloten zal bij nader inzien zich niet kunnen blijven opdringen, dat een meisje, hetwelk zulk eene gemeenzaamheid duldt en uitlokt en aanmoedigt en door brieven schrijven onderhoudt, zich tot bezwijken bepaalt. Volhardt hij in het voornemen, aan geene medewerking van Katharina Rebekka's zijde te willen gelooven, hij zij voor het minst even natuurlijk als hare stiefmoeder, die in een door hem zelven medegedeelden brief van twintig jaren later, haar op vriendschappelijken toon herinnerde, hoe haar toestand indertijd geen uitstel van het huwlijk gedoogde. Wie dat feit ongebruikt laat liggen, zal nooit tot eene zielkundige verklaring der tegenspoeden van Bilderdijks eerste echtverbindtenis komen.

Inderdaad, zoo ik de meening heb durven voordragen, dat voor de eer van Mevr. Bilderdijks nagedachtenis het wenschelijk ware geweest, de haar betreffende en gedeeltelijk door haar zelve gevoerde korrespondentie in portefeuille te

houden, ik durf er thans als mijn gevoelens bijvoegen, dat het desgelijks de voorkeur zou hebben verdiend, de kwalijk geslaagde regtvaardiging niet door eene tweede, even ondoordacht als de eerste, nog zwakker te doen schijnen.

[De volgende regels, eenige dagen later (12 December 1873) in de rubriek 'Kunst- en Letterbode' van het *Algemeen Dagblad* geplaatst, bewijzen dat de schrijver, wat zijn oordeel over de waarde van Bilderdijs verzen betreft, zichzelf steeds gelijk is gebleven:]

De voor twee derden aan Bilderdijk gewijde *Varia van Beets' Verscheidenheden* doen mij aan de redevoering denken, waarmede Prof. Moltzer bij de hervatting zijner lessen voor de Groningsche studenten optrad. *Bilderdijk en het Nederlandsche volk: aan wien de schuld der verwijdering?* door Mr. H. E. Moltzer, hoogleeraar te Groningen. Groningen J.B. Wolters. Het zij mij vergund, na pas uitvoerig over dit onderwerp gesproken te hebben, thans kort te zijn. De kritiek van Prof. Moltzer mishaaft mij, omdat zij oorspronkelijkheid mist, en voorts, omdat zij den mensch en den dichter Bilderdijk zoo scherp tegen elkander overstelt, dat elke verzoening onmogelijk wordt. 'Bilderdijk was dichter in merg en been; wat hij aanraakt met zijn tooverstaf wordt onmiddellijk overtogen met een poëtisch waas; wat hij te aanschouwen geeft aan het oog onzer verbeelding is dichterlijke schepping, dichterlijk schepsel. Ik wil wel bekennen, dat ik schier geen woorden heb kunnen vinden om mijne bewondering van Bilderdijs dichtgenie uit te drukken. Zooveel is gewis: in eene aanschouwelijke voorstelling der verdiensten van onze dichters in den trant van eene bergkaart, gelijk naar het model der zoogenaamde graphische statistieken eenmaal door Ampère van Les Renaissances is ontworpen, zou de hoogste top den naam dragen van WILLEM

BILDERDIJK' (bladz. 16). Zoo dit waar was, de schuld der verwijdering tusschen Bilderdijk en het nederlandsche volk zou niet aan hem, maar aan het nederlandsche volk liggen. Eene natie, die enkel op grond van levensgedrag of karakter, zulk een dichter verwierp, zou haar eigen vonnis spreken. Sluiten! zou de minister van Binnenlandsche Zaken omtrent akademische gehoorzalen moeten gebieden, waar die denker, die wijsgeer, die ziener als de kwade genius van Nederland werd voorgesteld (bladz. 36). Maar het is *niet* waar. De werkelijk schoone en onsterfelijke verzen van Bilderdijk vullen niet meer dan één of twee boekdeelen. Het overige is onvoldragen proza, door den aan het rijm verslaafden auteur gemakshalve in dichtmaat gebracht.